

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Canakkale Onsekiz Mart University

PARION AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
PARION ACADEMIC REVIEW JOURNAL

CİLT 3. SAYI 1. 2024
Volume 3. Issue 1. 2024

PARION AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
PARION ACADEMIC REVIEW JOURNAL

Yılda İki Kez Yayınlanır/*Published Twice a Year*

Parion Akademik Bakış Dergisi (PABD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış iki ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayımlanır veya yayımlanmaz.

Parion Akademik Bakış Dergisi (PABD)/Parion Academic Review Journal (PARJ)

Parion Akademik Bakış Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8739 Fax: +90(286) 3358853
Web: <http://parion.dergi.comu.edu.tr> / E-mail: pabd@comu.edu.tr

PABD’de yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Bu yayında yer alan tüm çalışmalar başvuru anında ve yayın öncesi olmak üzere iki kez iThenticate uygulaması aracılığıyla benzerlik taramasından geçirilmiştir.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: 2 aylık (Ocak-Temmuz) Türkçe ve İngilizce

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.

Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the PARJ editors

Disclaimer: Statements of facts or opinions appearing in the Parion Academic Review Journal (PARJ) are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

E-ISSN: 2757-749X

PARION AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
PARION ACADEMIC REVIEW JOURNAL

PARJ is published twice a year
Vol. 3 Issue. 1 Year 2024

Parion Academic Review Journal is a peer reviewed interdisciplinary journal (both Turkish and English) sponsored by Canakkale Onsekiz Mart University. The Editorial board and editors take consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to three international referees known for their academic reputation in their respective areas. Send your articles to pabd@comu.edu.tr

PARJ publishes original research articles that engage with but not limited to the following subjects: economics, politics, history, international relations, business, accounting and public administration.

Manuscripts submitted to PARJ should be original and challenging, and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

All the works in this publication have been subjected to similarity screening through iThenticate application twice, at the time of application and before publication.

Editorial Office
Parion Academic Review Journal (PARJ)

Parion Akademik Bakış Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8739 Fax: +90(286) 3358853
Web: <http://parion.dergi.comu.edu.tr> / E-mail: pabd@comu.edu.tr

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the PARJ editors

Disclaimer: Statements of facts or opinions appearing in the Parion Academic Review Journal (PARJ) are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

E-ISSN: 2757-749X

PARİON AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Parion Academic Review Journal

Cilt 3. Sayı 1. 2024 / Volume 3. Issue 1. 2024

SAHİBİ/Owner

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU

EDİTÖR / Editor

Prof. Dr. Nur DİLBAZ ALACAHAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCILARI / Assistant of Editors in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Esra DEMİREL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet KARANFİL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YAZI İŞLERİ / Assisting Editor

Arş. Gör. Mehmet GÜRTÜRK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Öğr. Gör. Yağmur AKARSU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Arş. Gör. Oğuz CİCAK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Arş. Gör. Mehmet KARADAĞ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

KAPAK TASARIMI / Cover Design

Hayri ÇÜREN

YAZI VE DANIŞMA KURULU/ Editorial Board

Alfabetik Sıra ile / In Alphabetical Order

ACAR, Ahmet Cevat (İstanbul Üniv.)	GÜLTEKİN, Yasin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	PAZARCIK, Yener (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
ALAGÖZ, Mehmet (Selçuk Üniv.)	GÜRİSOY, Ümman Tuba (İstanbul Üniv.)	SAATÇIOĞLU, Cem (İstanbul Üniv.)
ALBAYRAK, Barış (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	İÇÖZ, Orhan (Yaşar Üniv.)	SAYGIN, Tuğdem (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
ARTUÇ, Kutlay (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	KASAPOĞLU AKÇAY, Özlem (İstanbul Üniv.)	SELVİ, Yakup (İstanbul Üniv.)
ATAKİŞİ, Ahmet (Trakya Üniv.)	KANTEN, Pelin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	SÖNMEZ, Rukiye (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
ATMACA, Metin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	KANTEN, Selahattin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	TUNA, Muharrem (Hacı Bektaş Veli Üniv.)
AYTAÇ, Ayhan (Trakya Üniv.)	KANYILMAZ POLAT, Ebru (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	TURAN, Sibel (Trakya Üniv.)
BACAK, Bünyamin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	KARANFİL, Muhammet (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	UGUR, Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
BARAN, Muhteşem (İstanbul Üniv.)	KIREL, Ayşe Çiğdem (Anadolu Üniv.)	ÜNSAR, Sinan (Trakya Üniv.)
ÇELİK, Savaş (Selçuk Üniv.)	KOÇER, Tamer (İstanbul Kültür Üniv.)	YARAŞ, Eyüp (Akdeniz Üniv.)
DEMİREL, Esra (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	KÖSE, Kamil Ahmet (İstanbul Üniv.)	YEŞİLTAAŞ, Murat (Mehmet Akif Ersoy Üniv.)
DİLBAZ ALACAHAN, Nur (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	KURT, Ünzüle (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	YILMAZ, Fatih (İstanbul Üniv.)
ERKUL, Hüseyin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)	OKUMUŞ, Abdullah (İstanbul Üniv.)	
GÖKBULUT, Rasim İlker (İstanbul Üniv.)	ÖZÇELİK, Ayşe Oya (İstanbul Üniv.)	
GÜLMEZ, Mustafa (Akdeniz Üniv.)	PAKSOY, Mahmut (İstanbul Kültür Üniv.)	

İçindekiler / Contents V

**FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI
LİTERATÜR TARAMASI**

*THE RELATIONSHIP OF FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC
DEVELOPMENT: APPLIED LITERATURE REVIEW*

Gülçin GÖKÇEN..... 1-24

**ÇANAKKALE İLİNDEKİ TİCARET LİMANLARININ LOJİSTİK SÜREÇLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

*A RESEARCH ON ANALYSING THE COMMERCIAL PORTS IN ÇANAKKALE PROVINCE
IN TERMS OF LOGISTICS PROCESSES*

Fesih NARİN..... 25-35

**FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE
TEORİK BİR ARAŞTIRMA**

*A THE ORETICAL RESEARCH ON FORWARDS, DERIVATIVES MARKETS, FUTURES
AND OPTIONS*

Kübra SUNA..... 36-57

**ULUSLARARASI PAZARLARDA ONLINE MARKALAŞMA FAALİYETLERİ:
KADIN GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

*ONLINE BRANDING ACTIVITIES IN INTERNATIONAL MARKETS: A STUDY ON
WOMEN ENTREPRENEURS*

Golnaz EDREMİTOĞLU & Yasin GÜLTEKİN 58-70

**SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8
ÜLKELERİNİN TİCARET PATERNİNİN DEĞİŞİMİ**

*CHANGE OF TRADE PATTERN OF TURKEY AND G-8 COUNTRIES FOR SELECTED
MEDICINAL AND AROMATIC PLANTS*

Hacer Esra BÜLBÜL & Yavuz YILDIRIM 71-93

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

Gülçin GÖKÇEN¹

Öz

Finansal sistemlerin gelişimi ve ekonomik kalkınma ile olan ilişkisi hakkında literatür de farklı fikir ve değer yargılarının yer alması, araştırmacılar nezdinde ekonomik rasyoları yüksek önem teşkil etmektedir.

Bir ekonominin en önemli birimi olarak bilinen finansal sistem, çağdaş ekonomilerin en fazla gereksinim duyduğu fon transferi sürecinin merkezi olarak nitelendirilmektedir. Bir finansal sistemin veriminden bağımsız olarak bir ülke ekonomisinin başarıya ulaşması mümkün görünmemektedir. Dahası, finansal sisteme bağlı olarak kazanılan ekonomik büyüme yalnızca ortalama gelir düzeyinde artışa, yasal düzenlemelerde ve uluslararası bütünleşme düzeyinde gelişmeye neden olmayacak, aynı zamanda finansal sistemin gelişimine katkıda bulunacaktır.

Bu çalışmada finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde finansal sistemin ekonomideki rolü açıklanırken finansal sistemin bileşenlerinden ve Türkiye’de finansal sistemden bahsedilmiştir. İkinci bölümde finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisi; finansal gelişimin karakteristikleri ile finansal aracılık, faiz, yatırım ve tasarruf, finansal liberalizasyon ve nedensellik ilişkisi başlıkları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise literatür de bulunan finansal sistem ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi ele alan geçmiş çalışmalar incelenmiştir. Tüm çalışmalarda finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki güçlü bir ilişki bulunmasına rağmen, nedenselliğin yönü tartışmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Finansal sistem, finansal gelişme, ekonomik büyüme.*

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, gulcingokcen@yahoo.com.tr, ORCID: [0000-0002-1962-0168](https://orcid.org/0000-0002-1962-0168)

THE RELATIONSHIP OF FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC DEVELOPMENT: APPLIED LITERATURE REVIEW

Abstract

The existence of different ideas and value judgments in the literature on the development of financial systems and their relationship to economic development, and their economic ratios are of high importance for researchers.

The financial system, known as the most important unit of an economy, is characterized as the centre of the fund transfer process that contemporary economies need most. It seems impossible for a country's economy to be successful without of the efficiency of a financial system. Moreover, the economic growth gained due to the financial system will not only cause an increase in the average income level, improvement in legal regulations and international integration, but will also contribute to the development of the financial system.

In this project study, the relationship between financial development and economic growth has been handled from various aspects. The study consists of three parts. In the first part, the components of the financial system and the financial system in Turkey were mentioned, additionally explaining the role of the financial system in the economy. In the second part, the relationship between financial development and economic growth; the characteristics of financial development and financial intermediation, interest, investment and savings, financial liberalization and causality were handled. In the third part, past studies which are related to the relationship between the financial system and economic development in the literature were mentioned. Although there is a strong relationship between financial development and economic growth in all studies, the direction of causality is controversial.

Keywords: *Financial system, financial development, economic growth*

1. GİRİŞ

Fona ihtiyaç duyanlar, ve bu ihtiyaç sahiplerine fon sağlayanlar ile birlikte finansal araçlar, finansal piyasaları işletenler ve bu piyasaları düzenlemek ve gerektiğinde denetlemekle yükümlü olan kurumların oluşturduğu geniş sistem finansal sistem olarak bilinmektedir. Buna paralel olarak, bir ülkenin finans piyasasında yer alan finansal kalem adetlerinin çoğalması ve bu kalemlerin kullanımının yaygınlaşması finansal gelişmeye olanak sağlayacaktır. (Afşar, 2007: 189).

Finansal gelişme kavramının incelenmeye başlanması akabinde ekonomik büyüme kavramıyla birlikte araştırılmasına olanak sunmuştur. Bundan dolayı, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin birbirleriyle olan bağlantısı, son yıllarda literatürde önemli oranda dikkat çekmeye başlamıştır (Mishra, 2015: 177).

Finansal gelişmenin metotları ülkeden ülkeye farklılık gösterebilse de basitçe her ülke için ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinin hızlanması için yatırımların artırılması gerekmektedir. Yatırımların hızlanabilmesi içinse bu yatırımları mümkün kılacak fon arzının karşılanmasıyla ilgilidir. Diğer bir ifadeyle finansal sistemin gelişmesinde fon ihtiyacının sağlanması önemli bir rol oynamaktadır (Ergeç, 2004: 63). Bir finansal sistemin sahip olduğu yetkinliklerle beraber fon aktarımında daha etkin olması ve dolayısıyla ülke ekonomilerinin büyümesinde aktif olması beklenmektedir. Levine (1997: 691)'e göre finansal sistem; ticari alışverişi ve risk yönetimini kolaylaştırma, gerekli kaynakları sağlama, kurumsal mekanizmayı denetleme, tasarrufları uygulama ve mal ve hizmet değişimini iyileştirme gibi fonksiyonları yerine getirmelidir. Bu sayede finansal sistem tasarrufları uygulayarak sermaye birikiminin artması ve teknolojik yeniliklerin teşvik edilmesi yoluyla ekonomik büyüme etkilemektedir (Hayaloğlu, 2015: 132).

Bir finansal sistem geliştikçe, küçük ölçekli fonları büyük yatırımlara yönlendirecek, tasarrufta riskleri minimize edecek, projeler ile ilgili veri toplayacak ve değerlendirme giderlerini uzmanlaşmış birimleri vasıtasıyla azaltacak ve dolayısıyla kaynakların etkin olarak yönetilmesini sağlayarak ekonomide hem verimliliği arttıracak hem de ekonomik kalkınmaya öncülük edecektir. (Aslan ve Küçükaksoy, 2006: 26).

1.1 LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıya odaklanmış birçok çalışma olduğu görülmüştür. Bu bölümde bu çalışmalara ait önemli noktalar ele alınmıştır.

Asteriou ve Spanos (2018) çalışmalarında, 1990-2016 döneminde 26 Avrupa Birliği ülkesinden oluşan bir panel veri setini kullanarak, son finansal kriz karşısında finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Yazarlar yaptıkları çalışmada, kriz dönemi dahil edilmediğinde finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediğini, kriz dönemlerinde ise ekonomik aktiviteyi olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

Gülay ve Cowley (2020) yayınlarında, Türkiye'de 2006-2015 dönemini kapsayan zaman serisi verilerini kullanarak finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yazarlar çalışmalarında, 2015'in ilk çeyreğinden 2016'nın ilk çeyreğine kadar olan dönemi 3'er aylık verilerle ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi Gregory Hansen Testini kullanarak araştırırken, bu kavramlar arasındaki nedensellik ilişkisini Toda ve Yamamoto nedensellik testini baz alarak gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar sonuç olarak, Türkiye'de ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında açık bir şekilde pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Akıncı vd. (2014) yaptıkları çalışmada, 1980-2011 dönemi için OECD üyesi ülkelerde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı eşbütünleşme ve nedensellik analizi kullanarak araştırmışlardır. Yazarlar ilk olarak ele aldıkları Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Analizi sonuçlarına göre, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını belirtmişlerdir. Granger Nedensellik Analizi sonucuna göre ise, finansal gelişme için ekonomik büyümeden üç vekil değişkene doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu, geniş para ölçüsü ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişkinin gözlemlendiğini belirtmişlerdir.

Kirkpatrick ve Jalilian (2002), yaptıkları çalışmada yalnızca finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini değil, aynı zamanda düşük gelirli ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına yaptığı katkıyı da incelemişlerdir. Literatürdeki çeşitli çalışmalardaki veri setlerini baz alarak oluşturdukları yayında yazarlar, finansal gelişmeye bağlı olarak

GSYİH'nın olumlu etkilendiğini ve bu durumun da yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynayacağını vurgulamışlardır.

Eski yıllardaki çalışmalara bakıldığında ise, King ve Levine (1993) 1960–1989 yılları arasında 80 ülke için ülkeler arası verileri kullanarak finansal gelişme ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler ve finansal gelişmenin dört karakteristiği üzerinde durmuşlardır. Yazarlar çalışmalarında, finansal göstergelerin ekonomik büyüme ve kaynakları ile pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Levine ve Zervos (1998), 1976–1993 döneminde 42 ülkeden oluşan bir örneklem için hisse senedi piyasalarının gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için hisse senedi piyasası gelişimine ilişkin bir dizi ölçüm geliştirmiştir. Borsa likiditesi ve bankacılık gelişiminin ekonomik büyüme, verimlilik artışı ve sermaye birikimi ile pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Beck vd (2000), 1960-1995 döneminde 77 ülkeye ait verileri kullanarak finansal gelişme ile ekonomik büyümenin kaynakları arasındaki ilişkiyi değerlendirmişlerdir. Sonuçlar, finansal gelişme ile hem kişi başına reel GSYİH büyümesi hem de verimlilik artışı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, ancak finansal gelişme ile hem fiziksel sermaye büyümesi hem de özel tasarruf oranları arasında belirsiz bir ilişki olduğunu göstermektedir.

1. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde finansal gelişme karakteristikleri, ekonomideki rolü, aracılık göstergeleri, kalkınma ve büyüme ilişkisi ile ilgili araştırma yapılarak bilgilendirilmiştir (Afşar, 2007: 188).

2. BULGULAR

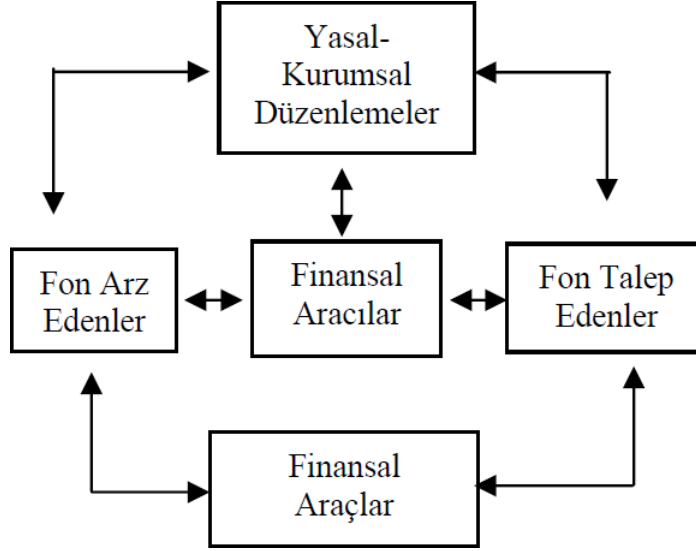
Araştırma kapsamında finansal gelişmelerin derinliği, istikrarı, likit yükümlülükleri, faiz ve enflasyon ilişkisi, yatırım ve tasarrufların ekonomik büyüme ilişkisine yönelik bulgular tablo anlatımı ile ve grafik çalışmalarıyla aşağıda yer almaktadır.

FİNANSAL SİSTEMİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

Fona ihtiyaç duyanlar, ve bu ihtiyaç sahiplerine fon sağlayanlar ile birlikte finansal araçlar, finansal piyasaları işletenler ve bu piyasaları düzenlemek ve gerektiğinde denetlemekle yükümlü olan kurumların oluşturduğu geniş sistem finansal sistem olarak bilinmektedir.

Şekil 1.1.'de finansal sistem ile bileşenleri arasındaki ilişkinin şematik gösterimi mevcuttur.

Şekil 1.1. Finansal Sistemin Yapısı (Afşar, 2007: 189)

Yukarıdaki şekilden de görülebileceği üzere, finansal sistem bir ülke ekonomisinin temel bileşeni olarak adlandırılabilir. Buna ek olarak bir ülkenin finansal sistemi, finansal kaynakların oluşumu, dağıtımı ve kullanımı sürecinde yer alan farklı aktörler arasındaki tüm finansal ilişkileri içerir. Benzer bir açıklamayla, bir ekonominin istikrar, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma gibi temel hedefleri, finansal sistemlerin bu tür hedefleri üstlenme yeteneği ile yakından ilişkilidir. Bununla birlikte, bir ekonomide finansal sistemin temel amacı, ekonominin etkin finansmanı yoluyla uzun vadeli ekonomik büyümeyi sağlamaktır (Simion vd., 215: 1333).

Finansal sistem fon arz edenler, fon talep edenler ve bu iki grubun arasında köprü görevi gören finansal araçlar olmak üzere üç kısımda sınıflandırılabilir.

Bu kesimlere ait tanım ve özellikler aşağıda anlatılmıştır.

2.1.1. Fon Arz Edenler

Gelir kalemleri gider kalemlerinden daha fazla olan ve bu yüzden birikim/yatırımlarını kar marjı, faiz getirisi gibi menfaat elde etmek amacıyla değerlendirmek isteyen kesimler finansal sistemde fon arz edenler olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, 2020: 76).

2.1.2. Fon Talep Edenler

Giderleri gelirlerinden daha fazla olan ve bu yüzden proje/çalışmalarına dışarıdan finansman desteğine ihtiyaç duyan kesimdir. Fon talep edenler olarak adlandırılan bu kesim aldıkları fon desteğinin daha fazlasını sonradan ödemeyi kabul ederler (Yıldırım, 2020: 76).

2.1.3. Finansal Araçlar

Fon arz edenler ile fon talep edenlerin bir araya gelmesinde köprü görevi gören, yatırım kalemlerinin alım satımında ve halka arz edilmesinde işlem giderlerini azaltarak aracılık görevini üstlenen borsada bulunan aracı kurumlar ile bankalar vb. gibi kesimler finansal araçlar olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, 2020: 77).

Finansal araçların görev itibarıyla, fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki işlemleri kolaylaştırması, zaman hassasiyeti ve güvenilirlik esasını temel alarak finansal sistem bileşenlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi gerekmektedir (Yıldırım, 2020: 77).

Finansal araçların ayrıca, köklü ve güçlü bir kurumsal temel ile ekonomik sermayeye sahip olarak, fon arz ve talebi esnasında oluşabilecek sorunları çözebilecek güçte olması beklenmektedir (Coşkun, 2010: 8-9).

2.2. FİNANSAL SİSTEMİN İŞLEVLERİ

Bir finansal sistemin temel amaçlarından biri, sermayenin etkin dağılımını sağlamak olsa da, finansal sistemin tek işlevi bu değildir (Sylla, 2003: 447).

Finans uzmanları bir finansal sistemin birkaç temel işlevini aşağıdaki gibi tanımlamışlardır (Merton and Boddie, 1995).

- Ticareti kolaylaştırmak için uygun ödeme planını sağlamak.
- Sermaye kaynaklarını bir araya toplamanın ve kamu ve özel borçların yanı sıra girişim paylarının yatırımcılar için gerekli birimlere bölünmesinin yollarını sağlamak.
- Ekonomik kaynakların zaman içinde, gerekli coğrafi sınırlar arasında, ekonomik sektörler ile endüstriler arasında transfer işlemlerini sağlamak.
- Bir ekonomide merkezi olmayan karar verme mekanizmasını koordine edebilmek için fiyat bilgisi sağlamak.
- Bir ekonomistin “asimetrik bilgi” olarak nitelendirdiği bir şeyin neden olduğu teşvik sorunlarıyla başa çıkmanın yollarını sağlamak.
- Risk yönetiminin yollarını sağlamak.

3. FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Finans ile büyüme ilişkisi üzerine akademik araştırmalar, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu rolünü vurgulayan Schumpeter'e (1911) kadar uzanmaktadır.

Genellikle finansal sistem olarak adlandırılan finansal sektör gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye olan ilgi özellikle son yıllarda iktisatçılar tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Tartışma geleneksel olarak iki konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, finansal sistemdeki gelişmeye paralel olarak daha hızlı bir ekonomik büyümeyle sonuçlanıp sonuçlanmadığını, ikincisi ise finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini ele almaktadır. Bu ilgi, büyük ölçüde, finansal piyasaların büyümesi ve bankacılık sektörünün ekonomik kalkınmadaki artan rolü ile paralel olarak harekete geçmiştir (Acaravcı vd., 2007: 31).

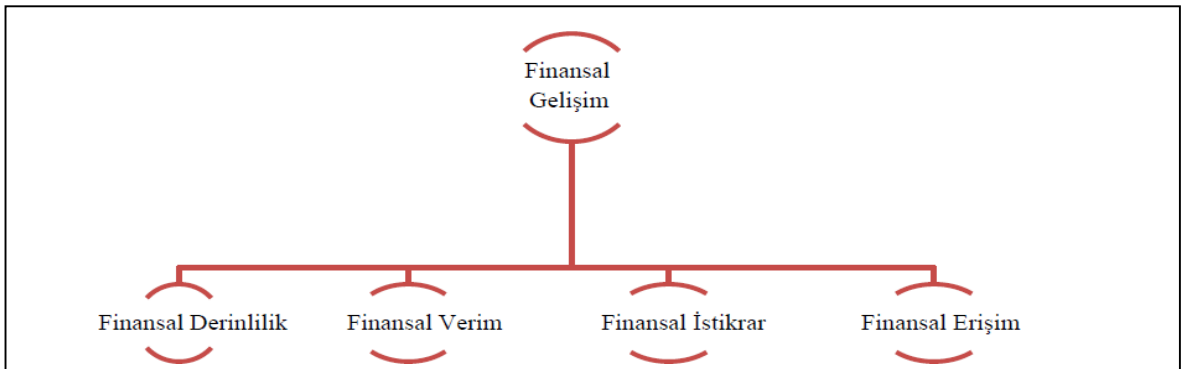
3.1. FİNANSAL GELİŞİMİN KARAKTERİSTİKLERİ

Finansal gelişimin sağlanmasında dört farklı karakteristik göze çarpmaktadır (Cihak vd., 2012 : 2).

- Finansal Derinlik: Kurum ve piyasaların büyüklüğü
- Finansal Erişim: Finansal kurum ve piyasaların bireysel kullanım/kullanabilme derecesi
- Finansal Verimlilik: Kurum ve piyasaların finansal hizmet sağlama konusundaki etkinlikleri
- Finansal İstikrar: Kurum ve piyasaların finansal açıdan sürdürülebilirlikleri.

Bu bileşenlerin şematik gösterimi ise aşağıdaki gibidir.

Şekil 2.1. Finansal Gelişim Karakteristikleri. Mollahmetoğlu, 2019: 697)

3.1.1. Finansal Erişim

Finansal erişim kavramı, finansal derinlikle ilişkili olmakla beraber daha farklı bir konsepttir. Finansal erişim yetişkin bireylerin bir dizi uygun finansal hizmetlere erişimi olması ve bunları etkili bir şekilde kullanabilmesi olarak tanımlanabilir. Finansal erişim

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

hizmeti, iyi düzenlenmiş bir ortamda tüketiciye sorumlu ve güvenli bir şekilde ve sağlayıcıya sürdürülebilir bir şekilde sunulmalıdır. En basit tabirle, finansal erişim, bir bankada veya başka bir finans kuruluşunda veya bir mobil para hizmeti sağlayıcısı aracılığıyla, ödeme yapmak ve almak ile para depolamak veya tasarruf etmek için kullanılabilen bir mevduat veya işlem hesabına sahip olmakla başlar (Demirguc-Kunt vd, 2017: 4).

Finansal erişim doğru anlaşılması halinde, insanların geleceğe yatırım yapmalarına, tüketimlerini olabildiğince azaltmalarına ve finansal riskleri yönetmelerine yardımcı olarak yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmaya yardımcı olabilir. Resmi finansal hizmetlere erişim, insanların sadece finansal işlemlerini daha verimli ve güvenli bir şekilde yapmalarına olanak tanımakla kalmaz, aynı zamanda eğitim ve ticarete yatırım yapmayı mümkün kılarak yoksulların yoksulluktan kurtulmasına yardımcı olur. Mali katılım, işsizlik veya evin geçimini sağlayan birinin kaybı gibi gelir şoklarını yönetmenin yollarını sağlayarak, ilk etapta insanların yoksulluğa düşmesini de önleyebilir (Collins vd, 2009).

Geçmiş çalışmalar, insanların finansal sisteme erişimlerinin arttığında, iş kurma ve işi büyütmeye, eğitime yatırım yapma, riskleri yönetme ve muhtemel finansal şokları ortadan kaldırma konusunda daha başarılı olduklarını gösteriyor. Hesaplara, tasarruf ve ödeme mekanizmalarına erişim sadece tasarrufları arttırmakla kalmaz, aynı zamanda kadınları güçlendirerek, üretken yatırım ve tüketimi arttırdığını göstermektedir. Ayrıca, finansal erişimin faydaları bireylerin ötesine de geçebilir. Hem bireyler hem de firmalar için finansal hizmetlere daha fazla erişim, gelir eşitsizliğini azaltmaya ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaya yardımcı olabilir.

3.1.2. Finansal Derinlik

Bir ekonominin finansal derinliği, baskılardan arınmış, kurumsal ve yabancı sermaye ile bağlantılı finansal kurum ve kuruluşların artması ve dolayısıyla finansal araçlara da ulaşımın kolaylaşmasıyla kullanım yollarının yaygınlaşması olarak tanımlanabilir (Labondance, 2014: 25).

Finansal erişim tipik olarak bireyler tarafından bir hesabın mülkiyeti ile ölçülürken, finansal derinlik, borsanın piyasa değeri veya bir ülkenin kredinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) oranı gibi makro düzeydeki göstergelerle ölçülür. Finansal derinliğin, ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunabileceğine dair bazı kanıtlar vardır (Demirguc-Kunt vd, 2017 : 5).

Finansal derinleşme, finansal gelişmenin içeriğiyle aynı anlama gelmektedir. Dolayısıyla finansal derinlikten, tıpkı finansal gelişmede olduğu gibi, krediyi verimli bir şekilde dağıtıp, finansal araçlara yapılan yatırımları çeşitlendirerek riski azaltması ve simetrik bilgi yoluyla finansal araçların işlem maliyetlerini düşürmesi beklenir. Sonuç olarak, finansal derinleşme ekonomik büyümeyi teşvik ederek gelir dağılımının iyileşmesini sağlar (Rehman, 2013: 3222).

Finansal derinleşmenin verimli kredi tahsisini, finansal araçlara çeşitlendirilmiş yatırım yoluyla risk azaltmayı ve bilgi üretimi yoluyla bu araçların işlem maliyetlerini düşürmeyi teşvik ettiği düşünülmektedir. Sonuç olarak, finansal derinleşmenin genel olarak ekonomik büyümeyi teşvik edeceğine ve dolayısıyla gelir eşitsizliğini azaltacağına inanılmaktadır. Ayrıca, finansal derinleşmenin, yoksullar üzerindeki kredi kısıtlamalarını ortadan kaldırarak ve onların üretken varlıklarını ve üretkenliğini artırarak yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğu sonucunu çıkarmak mümkündür (Inoue, 2012: 395).

Tablo 2.1’ de ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre 2008-2010 yılları arasındaki finansal derinlik değerleri görünmektedir. Tablo, finansal derinliğin gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere kıyasla daha az olduğunu ortaya koymasına rağmen, istikrar açısından gelişmiş ülkelerle benzer seviyelere çıkabildiğini hatta finansal piyasalarda daha fazla istikrar sağlayabildiğini ortaya koymaktadır. Finansal gelişmeyle beraber ekonomik büyüme hız kazanırken, aynı zamanda gelişmişlik düzeyi de buna paralel olarak artmaktadır (Mollaahmetoğlu, 2016: 36).

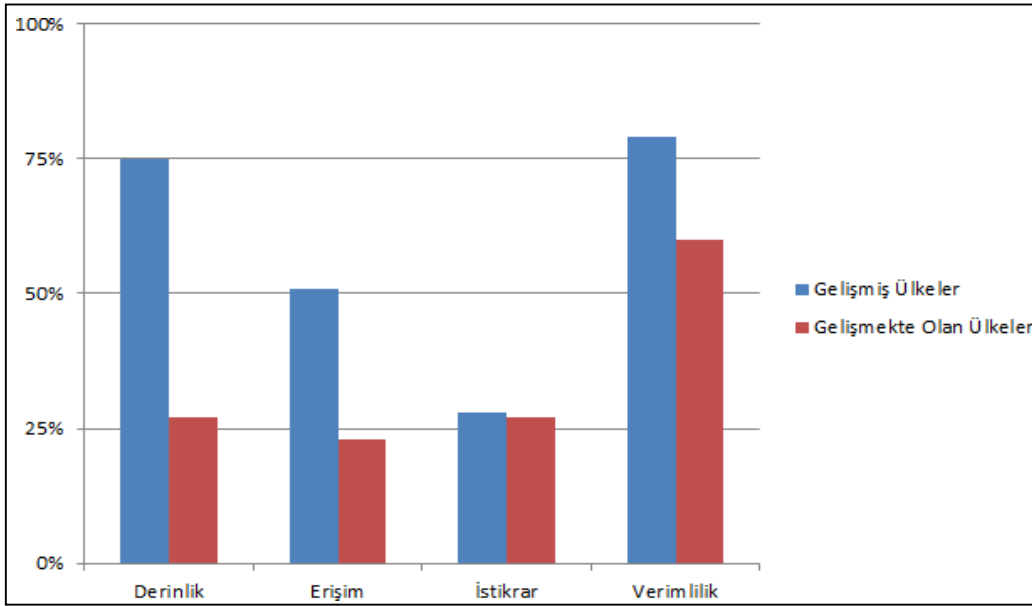
Tablo 2.1. Ülke Gruplarına Göre Finansal Derinlik Değerleri. (Cihak vd, 2013: 30)

Finansal Derinlik	2008-2010	Finansal Kurumlar			Ülke Sayısı	Finansal Piyasalar		
		Ort.	Min.	Max.		Ort.	Min.	Max.
	Ülke Sayısı				Ülke Sayısı			
Tüm Ülkeler	173	56,3	3,2	361,7	103	71,2	48,6	74,7
Gelişmiş Ülkeler	48	113,3	3,3	361,7	43	111,1	10,9	532,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	128	34,5	3,2	112,0	60	42,5	0,4	245,6
Yüksek Gelirli Ülkeler	48	113,3	3,3	361,7	43	111,1	10,9	532,5
Orta-Üst Gelirli Ülkeler	49	48,6	8,0	112,0	33	51,9	0,4	245,6
Orta-Alt Gelirli Ülkeler	49	30,8	3,2	96,8	21	33,6	1,3	136,5
Düşük Gelirli Ülkeler	27	15,4	3,3	44,7	6	22,3	1,8	38,1

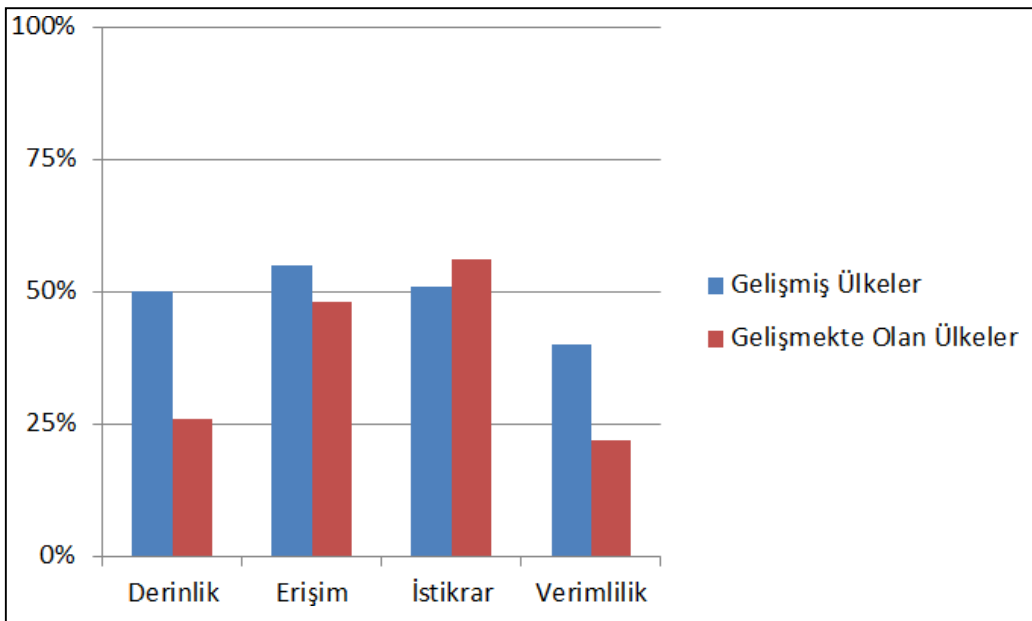
FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

Şekil 2.2. ile Şekil 2.3.'de finansal kurumların ve finansal piyasaların derinlik, erişim, istikrar ve verimlilik açısından 2008-2010 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre karşılaştırılması mevcuttur.

Şekil 2.2. Finansal Kurumların Karşılaştırılması (2008-2010) (Mollaahmetoğlu, 2016: 37)

Şekil 2.3. Finansal Piyasaların Karşılaştırılması (2008-2010) (Mollaahmetoğlu, 2016: 37)

3.1.3. Finansal İstikrar

Finansal istikrar konusuna hem akademik hem de ekonomi politikası perspektifinden odaklanmak daha doğru olacaktır. Bu konu, mali krizlerden sonra akademik tartışmalarda

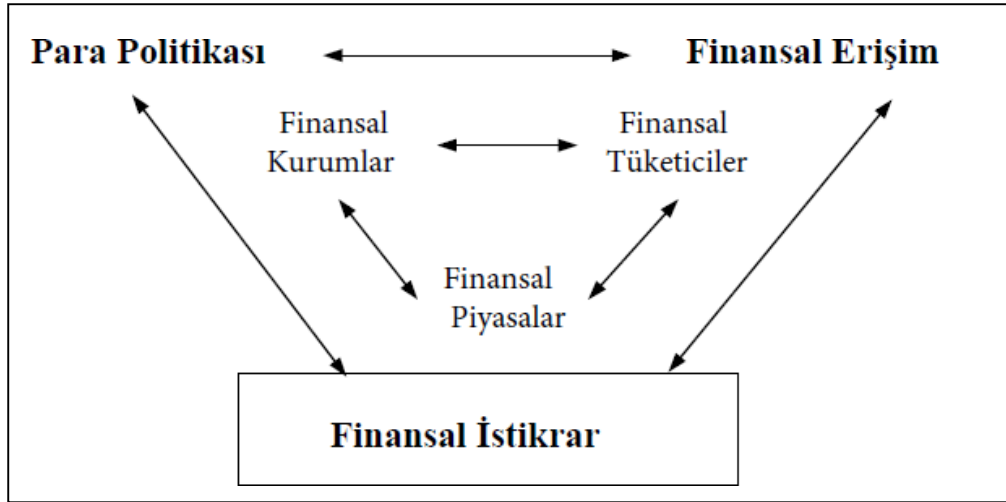
ön plana çıktı (Labondance, 2015: 25).

Finansal sistemin dört özelliği; derinlik, erişim, verimlilik ve istikrardır. Nitekim literatürde ki çalışmaların çoğu finansal derinliğe odaklanmıştır. Başka bir deyişle, finansal kurumların ve piyasaların büyüklüğü için temsiller kullanılır ve farklı ekonometri veya istatistik tekniklerinden elde edilen ampirik kanıtlar temel olarak finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını gösterir. Ancak son dönemde yaşanan ekonomik ve finansal kriz, finansal istikrarın etkin ekonomik aktivite ve ekonomik büyüme için önemli bir faktör olduğunu ortaya çıkarmıştır (Sotiropoulou, 2019: 56).

Ayrıca, finansal istikrar odaklı para politikası, finansal erişim gibi diğer süreçlerle desteklenebilir (Siddik & Kabiraj, 2018). Bu gibi destekler, finansal istikrarsızlık olasılığının azaltılmasına yardımcı olabilir.

Şekil 2.4.'de finansal erişim ve para politikaları yoluyla finansal istikrarın sağlanma metodu gösterilmiştir.

Şekil 2.4. Finansal İstikrar ve Finansal Erişim İlişkisi (Fraczek, 2019: 265)

3.1.4. Finansal Verimlilik

Finansal sistemin dört karakteristiğinden birisi olan, finansal verimlilik, kaynakları sermayeye dönüştürme etkinliği ile ölçülebilir. Diğer bir deyişle, finansal sektör, minimum fiyata aracılık ederse ve kapsamlı sermaye maliyetini optimal düzeye indirirse verimli çalışır. Bir ülkenin finansal verimliliğinin ülke ekonomisi üzerinde büyük öneme sahip olmasından dolayı, verimliliği arttırmak için devletler politika müdahalesi uygulayabilmektedir (Blejer, 2006: 3431).

Finansal verimliliğin döngüselligi artırmadan finansal istikrara öncülük edecek olması ekonomi büyümesinde ne kadar önemli bir rol oynayacağını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla,

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

finansal istikrar konusunda bu kadar çaba sarf eden merkez bankalarının, kısmen ihmal edilen bu hususa dikkatlerini yoğunlaştırmaları ve finansal verimliliği güçlendirme çabalarını yoğunlaştırmaları gerektiği sonucuna varılabilir (Blejer, 2006: 3431).

Çalışmanın bu bölümünden de görülebileceği üzere, finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi ele alan birçok çalışma mevcuttur. Finansal gelişimin sağlanmasında derinlik, erişim, istikrar ve verim olmak üzere dört farklı karakteristik etkin bir role sahiptir ve çalışmanın bu kısmında bu terimler anlatılmıştır. Dört karakteristik arasında, finansal derinlik ile ilgili literatür de daha fazla yayın bulunmasına rağmen, finansal istikrar, erişim ve verimlilikte finansal gelişimin, dolayısıyla ekonomik büyümenin önemli parametrelerindedir.

3.2. FİNANSAL ARACILIK

Finans sektörü, finansal kaynakların büyüme fırsatlarının daha yüksek olduğu kurumsal sektöre yönlendirilmesinde zorunlu bir rol oynamaktadır. Finansal aracılık ve ekonomik büyüme konusundaki tartışmanın kökleri, birçok ekonomist ve araştırmacı tarafından tartışma konusu haline gelen Schumpeter (1912) teorisine dayanmaktadır (Sagi, 2021: 1).

Daha sonra, ekonomik büyümede finansın rolü konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Robinson (1952), ekonomik refahla birlikte finansal gelişmenin, artan fon talebine yanıt vererek ekonomik büyümeyi pasif bir şekilde takip ettiğini savundu. Ancak Lucas (1988), finansın ekonomik büyümenin 'aşırı stresli' bir belirleyicisi olduğunu belirterek finans-büyüme ilişkisini reddetmiştir (Sahoo, 2014: 94).

Finansal aracılık ile ekonomik kalkınma arasındaki nedenselliğin yönüne ilişkin tartışma halen çözülememiş olsa da, mevcut tarihsel ve ekonometrik kanıtlar, daha iyi işleyen finansal piyasaların, yani tasarruf sahiplerinin ve yatırımcıların ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılayabilen piyasaların gelecekteki ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratacağını ortaya koymaktadır (Sahoo, 2014: 94).

3.2.1. Finansal Aracılık Göstergeleri

Bugüne kadar, ekonomik birimlerin bilgi ve işlem maliyetlerinin ekonomik sonuçlarını azaltmak için finansal araçlara ihtiyaç duyulabileceğini vurgulayan birçok teori geliştirilmiştir. Daha spesifik olarak, finansal araçlar, potansiyel yatırımları araştırma, kurumsal kontrol uygulama, risk yönetimi, tasarrufları harekete geçirme ve değişim yapma

maliyetlerini düşürmek gibi roller üstlenmektedir. Bu bilgiye paralel olarak, Levine vd. (2000) gerekli finansal hizmetlerin doğru ve eksiksiz sürdürülebilmesi için finansal aracılık gelişiminin üç göstergesi üzerinde yoğunlaşmışlardır (Levine vd, 2000: 36).

LİKİT YÜKÜMLÜLÜKLER, finansal sistemin likit yükümlülüklerinin (para birimi artı bankaların ve banka dışı finansal araçların faiz getiren yükümlülüklerinin) GSYİH'ye oranına eşittir. King ve Levine'e (1993) göre, likit yükümlülükler finansal derinliğin ve dolayısıyla finansal aracılık sektörünün genel boyutunun tipik bir ölçüsüdür (Levine vd, 2000: 37).

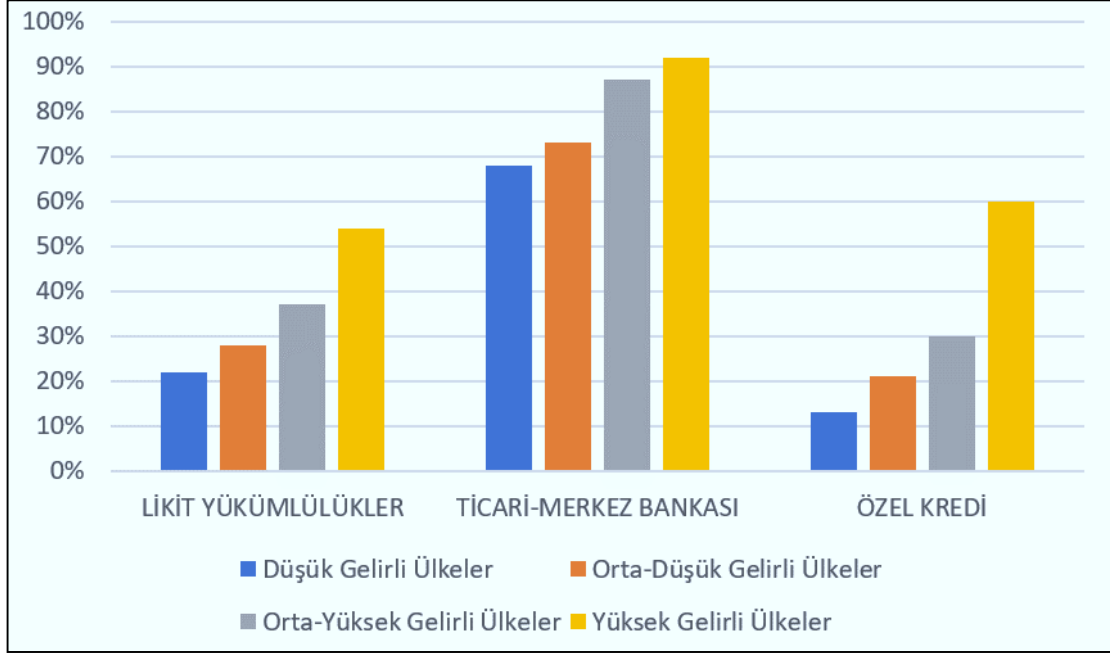
TİCARİ-MERKEZ BANKASI, ticari banka varlıklarının merkez bankası varlıklarına bölünmesine eşittir. Ticari Merkez Bankası, ticari bankaların merkez bankasına karşı toplumun tasarruflarını ne derece tahsis ettiğini ölçer. Yine, finansal aracılık gelişiminin bu ölçüsü, bankaların firmaları araştırma, kurumsal kontrol uygulama, tasarrufları harekete geçirme, işlemleri kolaylaştırma ve müşterilere risk yönetimi kolaylıkları sağlamadaki etkinliğini doğrudan ölçmez. Dolayısıyla Ticari- Merkez Bankası, finansal araçlar tarafından sağlanan finansal hizmetlerin niteliğinin ve miktarının doğrudan bir ölçüsü değildir (Levine vd, 2000: 38).

ÖZEL KREDİ, finansal araçlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin değerinin GSYİH'ye bölünmesine eşittir. Bu finansal gelişme ölçüsü, finansal sektör büyüklüğünün basit bir ölçüsünden daha fazlasıdır. Özel kredi, hükümetlere, devlet kurumlarına ve kamu kuruluşlarına verilen kredilerin aksine özel sektöre verilen kredileri izole eder. Ayrıca, merkez bankası tarafından verilen kredileri kapsamamaktadır. Özel kredi, literatürde kullanılan diğer finansal gelişme ölçütlerini geliştirdiği için tercih edilen finansal aracılık göstergesi olarak kabul edilmektedir (Levine vd, 2000: 38).

Şekil 2.5 düşük gelirli ülkelere doğru gidildikçe finansal aracılık göstergelerinin ortalama değerlerini göstermektedir. Grafik ülkeler arası gelir farklılıklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

Şekil 2.5. Ülke Gruplarına Göre Finansal Aracılık'ın Ortalama Verileri (Levine vd, 2000: 39).

3.3. FAİZ KAVRAMI

Döviz kurlarındaki dalgalanmalar, gelişmekte olan ekonomilerin makroekonomik yönetimde karşılaştıkları temel engellerden biridir. Faiz oranı, diğer para politikası araçları

arasında, döviz kurundaki istenmeyen dalgalanmalarla baş etmede politika değişkenlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çelişkili ampirik bulgulara rağmen, sıkı para politikası ve daha yüksek faiz oranlarının döviz kurlarının dengelenmesine yardımcı olduğuna dair yaygın bir inanç vardır (Saraç & Karagöz, 2016: 195).

Çoğu teorik çalışmada kanıtlandığı üzere, faiz oranlarındaki artış ekonomik toparlanma hızını yavaşlatma eğilimindedir. Bu yönüyle faiz kavramı, ekonomik gelişme üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahip olup, finansal piyasalar için kritik bir göstergedir. Ayrıca, kısa vadeli faiz oranlarının yönetimi, herhangi bir ülkedeki para politikasının oldukça önemli bir unsur olarak kabul görmektedir (Drobyshevsky vd, 2017: 3).

Cevaplanması gereken sorulardan bir tanesi de, faiz oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilirken reel veya nominal faiz oranlarının mı uygulanması gerektiğidir. Bir yandan, sabit faiz oranlı varlıklarla ilişkili mükemmel küresel sermaye piyasaları, para yanılması ve güçlü zenginlik ve yeniden dağıtım etkileri varsayımına dayalı olarak, ekonomik teori, reel faiz oranını ekonomik büyüme oranlarıyla ilişkili bir değişken olarak değerlendirirken, diğer yandan, nakit akışının ekonomik birimlerin davranışları ve piyasa performansı üzerindeki etkisi göz önüne alındığında nominal faiz oranının esas alınması gerektiğini savunan çalışmalar mevcuttur (Minsky, 1975) (Minsky, 1980). Bu, nominal faiz oranı artışının - bu tür bir artış yalnızca enflasyonda iyi tahmin edilen bir artıştan sorumlu olsa bile - nakit akışları üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olmasıyla açıklanmaktadır (Drobyshevsky vd, 2017: 7).

Faiz oranlarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğine dair bazı uluslararası örneklerde mevcuttur. Başta Brezilya (2000–2008), Türkiye (2002–2007), Hindistan (1980–2013) ve Şili (1984–2013) gibi bazı ülkelerde, ekonomik büyümenin yüksek reel faizli ortamlarda görülebileceğini göstermektedir. Yukarıdaki ülkelerin makroekonomik analizi, orta ve uzun vadeli ekonomik büyüme oranlarının yüksek faiz oranları arasında yüksek olabileceğini göstermektedir (Drobyshevsky vd, 2017: 8).

3.3.1. Faiz & Enflasyon İlişkisi

Faiz & enflasyon arasındaki ilişkinin temelleri ilk olarak “Fisher Etkisi” adı altında 1930 yılında Irving Fisher tarafından ortaya atılmıştır. Fisher'e göre herhangi bir dönemdeki nominal faiz oranları, reel faiz oranı ile beklenen enflasyon oranının toplamına eşittir. Diğer bir deyişle, uzun vadede nominal faiz oranı, beklenen enflasyondaki artışla bire bir artar

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

ancak bu reel faiz oranını etkilemez. Dolayısıyla Fisher Etkisi'ne göre nominal faiz oranı ile enflasyon arasında bire bir ilişki vardır (Doğan vd, 2020: 2).

Fisher Etkisi'nden sonra da faiz oranları ve enflasyon arasındaki ilişki, birçok bilim insanı tarafından hem teorik hem de ampirik boyutlarında sıklıkla araştırılmıştır. Faiz oranlarının tanımları reel faiz oranlarını, nominal faiz oranlarını, mevduat oranlarını ve para piyasası oranlarını içerecek şekilde farklılık gösterse de, birçok çalışma oranlar ile enflasyon arasındaki etkileşimi tanımlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmaların çoğu enflasyonun faiz oranları üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Enflasyonun artmasının istenmeyen bir durum olmasından dolayı, gelişmekte olan ülkelerdeki ve yükselen ekonomilerdeki ekonomik otoriteler, istikrarlı büyümeyi ve düşük enflasyonu destekleyen para politikaları geliştirmektedir (Teker vd, 2012: 42).

Ekonomik büyüme, enflasyon ve faiz oranı temel makroekonomik değişkenler olarak bilinmektedir. Faiz oranı, merkez bankaları (veya hükümetler) tarafından belirlenen ekonomik politika oranı ile yakından ilişkilidir. Politika yapıcıların makroekonomiyi yönetmek için kullandıkları birincil araç faiz oranıdır. Bunun yanı sıra, faiz oranlarının hem enflasyona hem de ekonomik faaliyete yanıt verdiğine ve aynı zamanda faiz oranlarının kendisinin enflasyonu ve ekonomik faaliyeti etkilediğine dair yaygın bir kanı bulunmaktadır (Bataa vd, 2020: 1).

3.4. YATIRIM VE TASARRUF

Fiyat istikrarını sağlamak ve istihdam fırsatlarını teşvik etmek ve böylece sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkıda bulunmak için mikro ekonomik temelleri olan iki kritik makro-ekonomik değişken olarak kabul edilen tasarruf ve yatırım kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyük ilgi görmüştür (Mishra vd, 2010: 163).

Finansta yatırım, gelecekte olumlu getiri beklentisiyle bir finansal ürünün veya diğer değerli öğelerin satın alınması olarak tanımlanmıştır. Keynes (2007) yatırımı, yeni sermaye malları, fabrika ve ekipmanların üretimi olarak tanımlamıştır. Ayrıca yatırımı finansal yatırım değil, gerçek yatırım olarak ifade eder. Yatırım, belirli bir süre boyunca hedef getirileri elde etmek amacıyla herhangi bir finansal kuruluş tarafından ihraç edilen menkul kıymetlere veya varlıklara para (nakit) yerleştirmeyi içeren bir bireyin veya herhangi bir kuruluşun bilinçli bir eylemidir (Nwanne, 2014: 74).

Tasarruf ise, Keynesyen ekonomisine göre, bir kişinin belirli bir süre içinde kazandığı harcanabilir gelir miktarından tüketici harcamalarının maliyeti çıkarıldığında kalan miktar olarak tanımlanır. Tasarruf aynı zamanda harcanabilir gelirin tüketim mallarının tüketimine harcanmayan, birikmiş veya doğrudan sermaye donanımına veya bir ev ipoteğinin ödenmesine ya da dolaylı olarak menkul kıymet alımı yoluyla yatırılan kısım"dır (Nwanne, 2014: 74).

Tasarruf ve yatırım kavramları arasındaki ilişkiyi incelemek karmaşıktır, çünkü değişkenlerin doğası, yani veriler ve bu değişkenlere uygulanabilir teoriler ile ilgili çok sayıda faktörün dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle tasarruf-yatırım ilişkisi, iktisat düşünce ekolleri arasında uzun süredir tartışılan bir konu olmuştur (Alrasheedy & Alaidarous, 2019: 64).

Modern neoklasik tasarruf görüşü, Marshall'ın tasarruf konusundaki mikroekonomik görüşüne dayanmaktadır. Neoklasik iktisatçılar, tasarruf seviyesinin yatırım seviyesini ve denge faiz oranını belirlediğini savunuyorlar. Bu görüşe göre tasarruf, daha sonra sermaye birikimini artıran ve nihayetinde ekonomik büyümeyi sağlayan yatırım harcamalarını iyileştirmenin bir yoludur. Bununla birlikte, neoklasik görüşe karşı çeşitli eleştiriler mevcuttur.

Keynes'in neoklasik tasarruf ve yatırım teorisi üzerindeki konumunun temeli, tasarrufun neoklasik düşünce kadar basit olmadığı, tek bir sürecin aksine iki aşamalı bir süreç olduğudur. Keynes, tasarrufu marjinal tüketim eğilimi ve marjinal tasarruf eğilimi olmak üzere iki bölüme ayırmıştır. Bu nedenle Keynes için tasarruf kavramı incelenirken, sadece tutumlu olmak (neoklasik) değil, aynı zamanda gelir de dikkate alınır. Bu anlamda, tasarruf etmenin ilk kısmı, ne kadar tüketileceğinden veya ne kadar tasarruf edeceğine karar vermeden önce geliri elde etmektir. Bu nedenle, Keynes ne kadar tasarrufun ideal olduğunu belirlemek için önce gelire ihtiyaç duyulduğunu ve ardından tüketim eğiliminin incelenmesi gerektiğini savunmuştur (Alrasheedy & Alaidarous, 2019: 65).

3.4.1. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

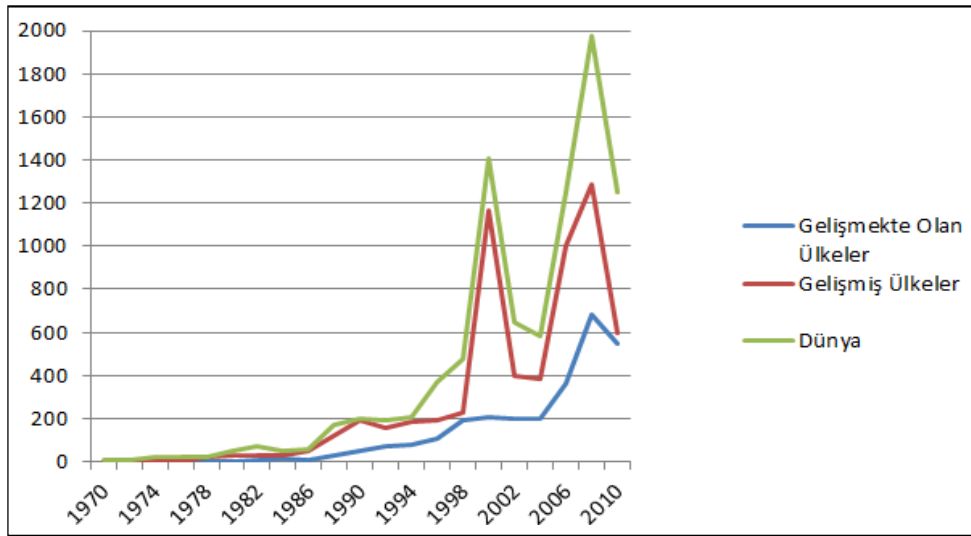
Yatırım ve tasarruf arasındaki ilişkinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yanısıra, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide literatür de oldukça araştırılmaktadır. Borensztain vd. (1998) tarafından kurulan model, ekonomik büyümenin DYY, beşeri sermaye, devlet harcamaları, yurtiçi yatırım ve enflasyon oranından

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

oluşturduğunu göstermektedir. DYY ile yurt içi tasarrufların tamamlayıcı bir ilişkiye sahip olması DYY girişlerinin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir (Taşpınar, 2011: 6).

Şekil 2.6.'da ülkelerin ekonomik gruplarına göre DYY girişlerinin yıllara göre milyar dolar cinsinden değerleri gösterilmektedir.

Şekil 2.6. Yıllara ve Ülkelerin Ekonomik Gruplarına Göre DYY Girişleri. (Bayraktar, 2013: 85)

3.5. FİNANSAL LİBERALİZASYON

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine araştırmalar hala genişliyor olsa da, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu konusunda fikir birliği var gibi görünüyor (Beck vd, 2000).

Finansal liberalizasyon, başarılı finansal gelişme için potansiyel olarak önemli bir ön koşul olarak öne sürülen kısa vadeli belirleyicilerden biridir. Bu görüş, finansal piyasaların serbestleştirilmesinin, faiz oranlarının tasarrufları, yatırımları ve nihayetinde ekonomik büyümeyi artıracak olan rekabetçi piyasa dengesine ulaşmasına izin verdiği inancına dayanmaktadır (Elkhuizen vd, 2018: 1268).

Finansal liberalizasyon derecesinin, ülkelerin uzun vadeli ekonomik performansının genel sağlığı için çok önemli olan farklı türdeki göstergeler üzerinde olası etkileri olabilir. Bu anlamda, daha yüksek düzeyde bir finansal liberalizasyon için herhangi bir kesinti, gelecekteki ekonomik kalkınma için kritik konuların çoğunu engelleyebilir. Liberalleşme

yanlısı bu bakış açısı, daha az liberalleşmiş finansal sistemlerin üretim düzeyini düşürme, sermaye birikimini yavaşlatma, gelir eşitsizliğini artırma ve yoksulluğa yol açma yoluyla ekonomik gerilemeleri yoğunlaştırabileceği ekonomik disiplindeki ortodoks bakış açısının ortak görüşüdür (Özdemir, 2019: 1)

4. SONUÇ

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı araştırmacılar tarafından uzun yıllardır dikkat çeken bir konudur. Literatür taraması başlığında da görülebileceği gibi, bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisinin yanı sıra, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu azaltma konusunda da umut vaat ettiği görülmektedir.

Bu teorik çalışmada, literatür taramasına paralel olarak finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Giriş kısmında finansal sistem başlığı ele alınırken, ilk bölümde finansal sistemin ekonomideki rolü ve finansal sistemin bileşenlerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki detaylı bir şekilde incelenmiş ve finansal gelişmenin dört farklı karakteristiğinin yanı sıra, liberalizasyon, faiz, yatırım ve tasarruf başlıkları ele alınmış ve gerekli yerlerde tablo ve grafiklerle çalışma desteklenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini ele almış olan geçmiş bazı çalışmalardan bahsedilerek, literatür taraması yapılmıştır.

Bu proje çalışması sonuç olarak, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, Ali ; Öztürk, İlhan ; Acaravcı, Songül, 2007, “**Finance - Growth Nexus: Evidence from Turkey**”, *International Research Journal of Finance and Economics*, vol. 11, pp. 30-40
- Afşar, Aslı, 2007, “**Finansal Gelişme İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki**”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, vol. 36, pp. 188-198
- Akıncı Merter; Akıncı Gönül Yüce; Yılmaz Ömer, 2014, “**Financial Development-Economic Growth Nexus: A Panel Data Analysis Upon OECD Countries**”, *Hitotsubashi Journal of Economics*, Vol. 55:1, pp. 33-50
- Alrasheedy Abdullelah; Alaidarous Hamed, 2019, “**The Relationship between Saving and Investment: The Case of Saudi Arabia**”, *International Journal of Economics and Finance*, vol. 11:11, pp. 64-71
- Aslan, Özgür; Küçükaksoy, İsmail, 2006, “**Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama**”, *Ekonometri ve İstatistik*, vol. 4, pp.12-28
- Asteriou Dimitrios, Spanos Konstantinos, 2019, “**The relationship between financial development and economic growth during the recent crisis: Evidence from the EU**”, *Finance Research Letters*, vol. 28, pp. 238-245
- Bataa Erdenebat; Vivian Andrew; Wohar Mark, 2019, “**Changes in the relationship between short-term interest rate, inflation and growth: evidence from the UK, 1820–2014**”, *Bulletin Of Eceonomic Research*, vol. 1, pp. 1-25
- Bayraktar Nihal, 2013, “**Foreign Direct investment and Investment Climate**”, *Procedia Economics and Finance*, vol. 5, pp. 83-92
- Beck Thorsten; Levine Ross; Loayza Norman, 2000, “**Finance and the Sources of Growth.**”, *Journal of Financial Economics*, vol. 58 (1–2), pp. 261–300.
- Blejer Mario, 2006, “**Economic growth and the stability and efficiency of the financial sector**”, *Journal of Banking & Finance*, vol. 30, pp. 3429-3432
- Cihak Martin; Demirguc-Kunt Aslı; Feyen Erik; Levine Ross, 2013, “**Financial Development in 205 Economies, 1960 to 2010**”, *Journal of Financial Perspectives*, EY

Global FS Institute, vol. 1(2), pp. 17-36.

Čihák Martin; Demirgüç-Kunt Aslı ; Feyen Erik ; Levine Ross, 2012, “**Benchmarking Financial Systems around the World**”, *Policy Research Working Paper 6175*, The World Bank Financial and Private Sector Development Vice Presidency & Development Economics Vice Presidency

Collins Daryl; Morduch Jonathan; Rutherford Stuart; Ruthven Orlanda, 2009, “**Portfolios of the Poor: How the World’s Poor Live on \$2 a Day**”, Princeton University Press.

Coşkun Nejat ; Ardor Hakan Naim ; Çermikli Hakan ; Eruygur Ozan ; Öztürk, Fahriye ; Tokathoğlu, İbrahim ; Aykaç, Gökhan ; Dağlaroğlu, Tolga, 2012, “**Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi**”, *Türkiye Bankalar Birliği*, İstanbul.

Demirgüç-Kunt Aslı; Klapper Leora; Singer Dorothe, 2017, “**Financial Inclusion and Inclusive Growth A Review of Recent Empirical Evidence**”, *Policy Research Working Paper 8040*, World Bank Group - Development Research Group Finance and Private Sector Development Team

Dogan Ibrahim; Orun Emre; Aydın Bayram; Afsal Mahmut Şaban, 2020, “**Non-parametric analysis of the relationship between inflation and interest rate in the context of Fisher effect for Turkish economy**”, *International Review of Applied Economics*

Drobyshevsky Sergey; Trunin Pavel; Bozhechkova Aleksandra, 2017, “**The Effect of Interest Rates on Economic Growth**”, *Academic Article*, The Gaidar Institute for Economic Policy

Elkhuizen Luuk; Hermes Niels; Jacobs Jan; Meesters Aljar, 2018, “**Financial development, financial liberalization and social capital**”, *Applied Economics*, vol. 50:11, pp. 1268-1288

Ergeç, Etem Hakan, 2004, “**Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi ve Türkiye Örneği: 1988-2001**”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 5:2, pp. 51-66

Fraçzek Bożena, 2019, “**Relationships Between Financial Inclusion and Financial Stability and Economic Growth—The Opportunity or Threat for Monetary Policy?**”, *Multiple Perspectives in Risk and Risk Management*, pp.261-278, Springer

Gulay Emrah; Cowley Joshua, 2020, “**Revisiting the impact of financial development on economic growth: the case of Turkey**”, *Global Business and Economics Review*, vol. 22:4, pp. 323-350

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

Hayaloğlu, Pınar, 2015, “Kırılgan Beşli Ülkelerinde Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol. 11:1, pp. 131-144

Inoue Takeshi; Hamori Shigeyuki, 2012, "**How has financial deepening affected poverty reduction in India? Empirical analysis using state-level panel data**", *Applied Financial Economics*, vol.22:5, pp. 395-408

King Robert; Levine Ross, 1993, "**Finance and growth: Schumpeter might be right**", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 108, pp. 717-738.

Kirkpatrick Colin; Jalilian Hossein, 2002, "**Financial Development And Poverty Reduction In Developing Countries**", *International Journal Of Finance And Economics*, vol. 7, pp. 97-108

Labondance Fabien; Jerome Creel; Hubert Paul, 2015, "**Financial stability and economic performance**", *Economic Modelling*, vol. 48, pp.25-40

Levine Ross; Loayza Norman; Beck Thorsten, 2000, "**Financial intermediation and growth: Causality and causes**", *Journal of Monetary Economics*, vol. 46, pp. 31-77

Levine Ross; Zervos Sara, 1998, "**Stock Markets, Banks, and Economic Growth**", *American Economic Review*, vol. 88:3, pp. 537-558

Lucas, Robert Jr, 1988, "**On the mechanics of economic development**", *Journal of Monetary Economics*, vol. 22(1), pp. 3–42

Merton, Robert C., and Zvi Bodie, 1995, "**A Conceptual Framework for Analyzing the Financial Environment.**" Chap. 1 in "**The Global Financial System: A Functional Perspective**", by D. B. Crane, K. A. Froot, Scott P. Mason, André Perold, R. C. Merton, Z. Bodie, E. R. Sirri, and P. Tufano, 3–31. Boston: Harvard Business School Press

Minsky Hyman, 1975, "**John Maynard Keynes**", *New York: Columbia University Press*.

Minsky Hyman, 1980, "**Finance and Profits: The Changing Nature of American Business Cycles**", *In The Business Cycle and Public Policy, 1929-80: A Compendium of Papers Submitted to the Joint Economic Committee (JEC)*, Congress of the United States, Washington, D. C.

Mishra Pabitra Kumar; Das J.R.; Mishra Santosh Kumar, 2010, "**The Dynamics of Savings and Investment Relationship in India**", *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, vol. 18, pp. 163-172

Mishra, Sagarika; Narayan, Paresh Kumar, 2015, "**A Nonparametric Model of Financial System and Economic Growth**", *International Review of Economics and Finance*, vol.139, pp. 175-191

Mollahmetoğlu, Ebubekir ; Akçalı, Burçay Yaşar, 2019, "**The Missing-Link between**

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: UYGULAMALI LİTERATÜR TARAMASI

Financial Development and Economic Growth: Financial Innovation", *Procedia Computer Science, 3rd World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship (WOCTINE)*, vol. 158, pp. 696-704

Mollaahmetoğlu Ebubekir, 2016, "**Finansal Derinleşme: Türkiye'nin Finansal Derinliği Ve Panel Veri Analizi**", *Ekonometri ve İstatistik*, Vol. 25, pp.32-54

Nwanne Titus Freeman Ifeanyi, 2014, "**Implication Of Savings And Investment On Economic Growth In Nigeria.**", *International Journal of Small Business and Entrepreneurship Research*, vol. 2:4, pp. 74-86

Özdemir Onur, 2019, "**Autoregressive Distributed Lag Approach to the Income Inequality and Financial Liberalization Nexus: Empirical Evidence from Turkey**", *International Journal of Economics and Financial Issues*, vol. 9:6, pp. 1-15

Rehman Ijaz Ur; Shahbaz Muhammad, 2014, "**Multivariate-based Granger causality between financial deepening and poverty: the case of Pakistan**", *Quality & Quantity*, vol. 48, pp. 3221-3241

Saraç Taha Bahadır, Karagöz Kadir, 2016, "**Impact of Short-term Interest Rate on Exchange Rate: The Case of Turkey**", *Procedia Economics and Finance*, vol. 38, pp. 195-202

Sági Judit; Saleem Adil; Setiawan Budi, 2021, "**Islamic Financial Depth, Financial Intermediation, and Sustainable Economic Growth: ARDL Approach**", *Economies*, 9: 49

Sahoo Satyananda, 2014, "**Financial Intermediation and Growth: Bank-Based versus Market-Based Systems**", *The Journal of Applied Economic Research*, vol. 8:2, pp. 93-114

Schumpeter, Joseph Alois, 1911, "**The Theory of Economic Development**", Cambridge, MA: Harvard University Press.

Schumpeter Joseph Alois, 1912, "**Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung**", Leipzig: Dunker & Humblot, *The Theory of Economic Development*.

Siddik Nur Alam; Kabiraj Sajal, 2018, "**Does Financial Inclusion Induce Financial Stability? Evidence from Cross-country Analysis**", *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, vol. 12(1), pp. 34-46

Simion, Dalia ; Stanciu, Marita ; Armaşelu, Sabin, 2015, "**Correlation analysis between**

structure financial system and economic growth in Romania", *Procedia Economics and Finance*, vol. 32, pp. 1332-1341

Sotiropoulou Theodora; Giakoumatos Stefanos; Petropoulos Dimitrios, 2019, "**Financial development, financial stability and economic growth in European Union: a panel data approach**", *Advances in Management & Applied Economics*, vol. 9:3, pp. 55-69

Sylla, Richard, 2003, "**Financial systems, risk management, and entrepreneurship: historical perspectives**", *Japan and the World Economy*, vol. 15, pp. 447-458

Taşpınar Nigar, 2011, "**Foreign Direct Investment, Domestic Savings and Economic Growth: The Case of Turkey**", *Doğu Akdeniz Üniversitesi Bankacılık ve Finans Bölümü*, Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs

Teker Dilek; Alp Elçin Aykaç; Kent Oya, 2012, "**Long-Run Relation between Interest Rates and Inflation: Evidence from Turkey**", *Journal of Applied Finance & Banking*, vol. 2:6, pp. 41-54

Yıldırım, Oğuz, 2020, "**Finansal Sisteme Teorik Bir Yaklaşım Ve Türkiye’de Finansal Sistem**", *Journal of International Banking Economy and Management Studies*, vol. 3:2, pp. 74-86

ÇANAKKALE İLİNDEKİ TİCARET LİMANLARININ LOJİSTİK SÜREÇLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Fesih NARİN²

Öz

İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından günümüze değin bir şeyleri taşıma ihtiyacı süregelmiştir. Bu ihtiyacın giderilmesi ilk zamanlarda evcilleştirilen hayvanlar aracılığıyla giderilmekteydi. Tekerleğin icat edilmesiyle taşımacılık farklı bir boyut kazanmıştır. Daha fazla yükü daha uzak mesafelere taşıyabilmek mümkün hale gelmiştir. Keşfedilen yeni coğrafyalar ve artan nüfus insan ihtiyaçlarını çeşitlendirip artırmıştır. Bu da daha fazla eşyanın daha uzak mesafelere taşınması ihtiyacı doğurmuştur.

Zamanla değişen ve gelişen taşıma araçları ve taşımacılık yöntemleriyle günümüzde sekiz milyarı aşan nüfusun ihtiyaçlarını gidermek için karada, denizde ve gökyüzünde geniş bir lojistik ağ oluşmuştur. İnsanların dünyanın farklı coğrafyalarına yayılması ve ihtiyaç duyulan malların kıtalararası uzak mesafelerde çeşitli sebeplerden dolayı yoğunlaşması taşımacılık sektörünün gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bu araştırmada lojistik sektörünün en düşük maliyetli yöntemi olan denizyolu taşımacılığında limanlardaki lojistik süreçler incelenmiştir. Bu kapsamda Çanakkale ilindeki iki dış ticaret limanının 9 yöneticisi ve bu limanlar aracılığıyla yanaşık veya transit geçen gemilere hizmet veren acentelerin 10 çalışanıyla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler neticesinde tutulan ses kayıtları MAXQDA Analytics Pro 2022 analiz programı aracılığıyla işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Uluslararası Ticaret, Deniz Taşımacılığı, MAXQDA

Jel Kodlar: R4, F10, L91

A RESEARCH ON ANALYSING THE COMMERCIAL PORTS IN ÇANAKKALE PROVINCE IN TERMS OF LOGISTICS PROCESSES

Abstract

From the earliest times of human history until today, the need to carry things has continued. This need was met through domesticated animals in the early times. With the invention of the wheel, transport has gained a different dimension. It has become possible to carry more loads over longer distances. New

¹ Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik ABD, yüksek lisans öğrencisi Fesih NARİN'in, Prof. Dr. Selahattin KANTEN danışmanlığında yazılan "Çanakkale İlindeki Ticaret Limanlarının Lojistik Süreçler Açısından İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik ABD, fesih.narin.1990@gmail.com, ORCID: [0000-0002-1408-7456](https://orcid.org/0000-0002-1408-7456)

ÇANAKKALE İLİNDEKİ TİCARET LİMANLARININ LOJİSTİK SÜREÇLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

geographies discovered and increasing population diversified and increased human needs. This has led to the need to transport more goods over longer distances.

With the means of transport and transport methods that have changed and developed over time, a wide logistics network has been formed on land, sea and in the sky to meet the needs of a population of more than eight billion today. The spread of people to different geographies of the world and the concentration of the goods needed at long intercontinental distances for various reasons have contributed to the development of the transport sector.

In this study, logistics processes in ports are examined in maritime transport, which is the lowest cost method of the logistics sector. In this context, interviews were conducted with 9 managers of two foreign trade ports in Çanakkale province and 10 employees of agencies providing services to ships docking or transiting through these ports. The voice recordings kept as a result of the interviews were processed through MAXQDA Analytics Pro 2022 analysis programme.

Keywords: *Logistics, International Trade, Maritime Transport, MAXQDA*

Jel Codes: *R4, F10, L91*

1. GİRİŞ

İnsan ihtiyaçlarının karşılanması tarihin ilk zamanlarından bu yana önemli bir problem teşkil etmektedir. İhtiyaçların takasla karşılandığı zamanlardan günümüze değin ticarete konu olan mallar çeşitlenmiştir. Paranın icadıyla takas sisteminin yapısal zorlukları da aşılmış ve ticaret kolaylaşmıştır (Elmas ve Aydın, 2021). Bilinen ilk takas ticaretini M.Ö. 6000'e kadar tarihlemek mümkündür. Paranın icadından önce mal değış tokuşundan oluşan ticaretin yanında hizmetlerin karşılığı da yine mallarla ödeniyordu. Hizmet akitleri mal karşılığı yapılmaktaydı. Örneğin Romalı bir askerın maaşı tuz ile ödenebildiği gibi tarlada çalışan bir işçiye emeğinin karşılığında mahsulle ödeme yapılabilmekteydi (Nar, 2019).

Takas sisteminin ihtiyaçları tam randımanla giderememesi insanları farklı ödeme sistemleri bulmaya yöneltmiştir. Antik Mısır ve Sümerlerde bilinen anlamda para gibi olmasa da idarece kabul edilmiş belli ölçeklerde tahıl veya gümüşün kullanıldığı bilinmektedir. Lidyalılar tarafından kullanılan gümüş ve altın sikkeler paranın bildiğimiz anlamdaki haline gelmesini sağlamıştır (Aydoğan, 2023).

“Lojistik” teriminin etimolojik kökeni Yunanca olup “mantıklı hesap” diye Türkçeleştirilmiştir (Koçak, 2020). İlk kez terim olarak kullanılması hakkında Dr. William Muller tarafından yazılan 1810 baskılı “The Element of the Art of War” isimli kitap ve 1838 yılında İsveçli Antoine-Henry Jomini’nin yazdığı “Savaş Sanatı” isimli kitaplara atıflar mevcuttur. Lojistik uygulamaların ticarete kullanılması ise M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenmektedir (Erturgut ve Usta, 2021).

Tarihte büyük devletlerin savaşlardaki başarısına baktığımızda lojistik kabiliyetlerinin savaşın kaderinde büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Uzak mesafelerde askerin sağlıklı ve savaşa hazır ilerleyebilmesi için barınma, ısınma, temizlik ve beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi önem arz etmektedir. Yakın tarihe bakıldığında II. Dünya Savaşı lojistik kabiliyetlerin de mücadele ettiği görülmektedir (Bardakçı, 2020).

Lojistik sektörü trilyonlarca dolarlık ekonomik hacme sahip bir sektör olarak uluslararası ekonomide önemli bir yere sahiptir. Üretilen ticari malların, gıda ve ilaçların taşınması, depolanması ve dağıtımının sürdürülebilir olması önem arz etmektedir (Küçüksoğak, 2006). Ulusal ve uluslararası ticaretin ikamesi olmayan bir parçası olan lojistik sektörü ticari rekabette önemini gün geçtikçe daha çok artırmaktadır. Uluslararası pazarda ürün kalitesi açısından benzerlik gösteren ürünlerde tüketici tercihlerini belirleyen etkenlerin ilk sıralarında uygun fiyat ve çabuk erişilebilirlik gelmektedir (Koban vd. 2009).

Lojistik işlemler incelendiğinde özellikle gıda ve ilaç gibi bozulabilir malların taşınma işlemlerinin genel ismi olan soğuk zincir lojistiğine değinmek gerekir. Klasik lojistik işlemlerden farklı olarak soğuk zincir lojistiğinde hassas ürünlerin kendine özel belirli ısı ve nem aralıklarında taşınması gerekmektedir (İpekçi ve Tanyaş, 2021). Soğuk zincir lojistiğinin önemi, Covid-19 pandemisi sürecinde, bütün dünya tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılmıştır. Hassas sıcaklık değerlerinde taşınması gereken aşı ve ilaçların bozulmadan taşınmasının hayati önemi vurgulanmıştır. Buna rağmen donan veya donma riskiyle karşı karşıya kalan aşuların olduğunu tespit eden araştırmalar olmuştur (Çevik, 2021).

Gezeganimizde kaynaklar sınırlı olmasına karşın, insan nüfusu ve ihtiyaçları sürekli bir şekilde artmaktadır. Doğal kaynaklar, üretim, lojistik ve tüketim döngüsünün işlerliğinin devamlılığını koruması için tersine lojistik işlemleri devreye girmektedir (Güzel ve Asar, 2017). Üreticiden son tüketiciye doğru giden bir malın iadesi, hasar alması, ekonomik ömrünün tükenmesi veya ambalaj atıklarının geri dönüştürülmesi gibi pek çok sebepten dolayı geri lojistik sürecin tersine çalışması gerekebilmektedir. Günümüzde kaynakların kıt olduğuna ve

ÇANAKKALE İLİNDEKİ TİCARET LİMANLARININ LOJİSTİK SÜREÇLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

çevre kirliliğinin önlenmesi gerektiğine yönelik farkındalığın artması sayesinde geri dönüşüm ve tersine lojistiğin önemi artmıştır (Küçüksolak, 2006).

Pek çok alanda olduğu gibi denizyolu taşımacılığında kullanılan gemilerden kaynaklı çevre kirliliğini önlemek için de geri dönüşüm çabaları kayda değer şekilde artmıştır. Sintine, balast suyu, slop ve slaç gibi çeşitli kirliliğe sebep olabilecek gemi kaynaklı atık mevcuttur. Gemilerin mekanik aksamlarından kaynaklanan yağ oranı yüksek sintine suları deniz kirlenmesinin başlıca sebeplerindendir (Zırhlı, 2004). Çanakkale Liman İşletmesi A.Ş. tarafından Kepez Limanında gemi kaynaklı atıkların denizlere dökülerek çevreye zarar verilmesinin önlenmesi için toplanması ve geri dönüşümünün sağlanarak ekonomiye kazandırılmasının önemi büyüktür (Aktoprak vd. 2015).

2. YÖNTEM

Araştırma verileri yapılandırılmamış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Bu tekniğe uygun olarak görüşme öncesinde planlı bir süreç olmayıp sohbet tarzı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Buradaki amaç görüşmecilerin samimi ortam sayesinde rahatlaması ve arada sorulan sorulara daha kapsamlı cevaplar vermesidir.

Araştırmanın deseni olarak nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda görüşme tekniğiyle toplanan nitel araştırma verileri limanlardaki lojistik süreçler hakkında bilgi sahibi olmak ve “nasıl” sorusunun cevabı aranmaktadır.

Araştırma kapsamında Çanakkale ilindeki dış ticaret limanlarında Akçansa ve Çanakkale Kepez limanları incelenmiştir. Bu iki limandan toplam 9 yönetici ve limanlar aracılığıyla gemilere hizmet veren acentelerden 10 personel ile mülakat gerçekleştirilmiştir. 19 görüşmeciden toplanan ses kaydı verileri MAXQDA analiz programı aracılığıyla işlenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. İfade Yoğunluğu ve Kod Bulutu

Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar tarafından kullanılan ifadelerin yoğunluklarına göre gösterimi Şekil 1’de yer almaktadır. Şekilde gösterilen kelimelerin punto büyüklüğü görüşmeler esnasında ne kadar sıklıkla geçtiğini simgelemektedir. Analiz edilen kayıtlarda

gemi, liman gümrük, Çanakkale, gözetim, atık, araç ve beyanname gibi kelimelerin mülakatlarda en sık kullanılan kelimeler oldukları görülmektedir.

Şekil 1: Araştırmaya Ait Kod Bulutu

3.2. Faaliyet Kollarına Göre Sınıflandırma

Bu bölümde araştırmaya konu olan Çanakkale ilindeki iki dış ticaret limanı ve bu limanlar üzerinden transit veya yanaşık gemilere hizmet veren acenteler faaliyet alanlarına göre sınıflandırılmaktadır. 19 görüşmeyle yapılan mülakatların ses kayıtlarının MAXQDA analiz programında işlenmesiyle elde edilen veriler Tablo 1’de gösterilmiştir. Faaliyet kollarına göre hazırlanan tabloda 11 ana başlık frekans değerlerine göre kodlanmıştır.

ÇANAKKALE İLİNDEKİ TİCARET LİMANLARININ LOJİSTİK SÜREÇLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Tablo 1: Faaliyet Kollarına Göre Kodlamalar

Kod Sistemi	1...	1...	1...	1...	2...	2...	2...	2...	3...	8...	1...	1...	2...	2...	2...	23...	2...	Ev...
faaliyet kolları																		
yolcu gemileri uğrağı																		
ihracat																		
atık																		
taze balık																		
yağ																		
ithalat																		
alçı																		
yakıt																		
taze balık																		
lastik																		
kömür																		
karadökme																		
atık toplama																		
atık yağ																		
katı atık																		
slaş																		
slop																		
sintine																		
acentelik																		
personel değişimi																		
malzeme tedarik																		
tütün mamülleri																		
alkollü/alkolsüz içecek																		
gıda																		
teknik malzeme																		
ikmal																		
su ikmal																		
yakıt ikmal																		
marin dizel oil																		
fuel oil																		
kumanya ikmal																		
yağ ikmal																		
taşıma/lojistik																		
gümrükleme																		

Tablo 1’de gösterilen faaliyet kollarına ait kodlamalardan devşirilerek elde edilen Tablo 2’de 11 ana başlığa ait frekans değerleri gösterilmektedir. Buna göre tablodaki 11 ana başlığın frekans değeri 91’dir. Bu kodlamalar arasında üç ana başlığın eşit frekans değerine sahip olduğunu görmekteyiz. Bunlar “ikmal”, “atık toplama” ve “taşıma/lojistik” ana başlığlarıdır ve her biri 17 frekans değeriyle %18,7’lik paya sahiptir. Bu üç başlığı 10 frekans değeri ve %11’lik payla “ithalat” ile 9 frekans değeri ve %9,9’luk payla “ihracat” ana başlığları izlemektedir. Tablo 1 ve Tablo 2 faaliyet kollarına ait ana ve alt başlığlara ait frekans değerleri incelendiği zaman incelenen iki limanda yapılan işlemlerin orantısal yoğunlukları hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Tablo 2: Ana Faaliyet Konusuna Göre Sıklık ve Yüzelik Dağılımları

Ana Faaliyet Konusu	Sıklık	Yüzde
Yolcu Gemisi	2	2,2
İhracat	9	9,9
İthalat	10	11
Kuru Dökme Yük	1	1,1
Atık Toplama	17	18,7
Acentelik	4	4,4
Personel Değişimi	2	2,2
Malzeme Tedarik	7	7,7
İkmal	17	18,7
Taşıma/Lojistik	17	18,7
Gümrükleme	5	5,5
Toplam	91	100

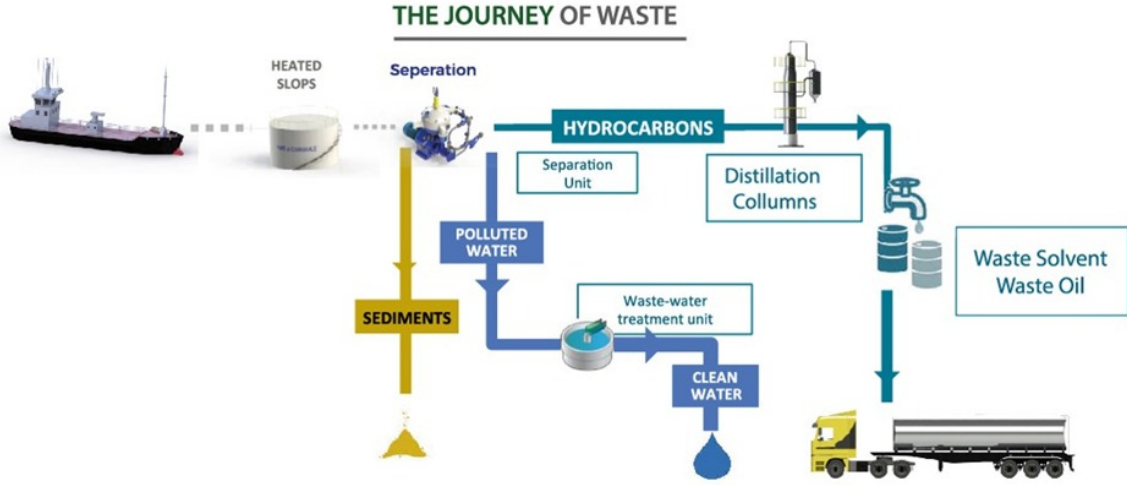
3.3. Gemilerden Atık Toplama Süreci ve Toplanan Atıkların Kullanım Alanları

Gemilerden toplanan sintine, slaç, slop gibi gemi kaynaklı atıkların geri dönüştürülerek doğal çevreden uzaklaştırılması ve ekonomiye geri kazandırılması süreci hakkında Kepez Limanı yöneticisiyle (K1) yapılan görüşmeyle önemli bilgiler edinilmiştir. Görüşmecinin aktardığına göre Kepez Limanı atık toplama ve depolama kapasitesi açısından Türkiye'nin en büyük gemi kaynaklı atık kabul tesisi konumundadır. Çanakkale Boğazından geçiş sırası geçiş sırası bekleyen özellikle petrol ve petrol türevlerini taşıyan tankerlerden atıklar toplanmaktadır. Yüklerini boşaltıp başka bir yük alacak olan tankerler önceki yüklerine ait kalıntıların temizlenmesi veya tersaneye gidecek geminin tanklarının temizlenip gazdan arındırılması ve "gas free" durumuna getirilmesi sürecinde toplanan sulu atıkların ayrıştırılıp iç piyasaya verilmekte yada yurt dışındaki tesislere ihracı gerçekleştirilmektedir.

Çanakkale Kepez Limanında ağırlıklı olarak MARPOL Ek I kategorisine giren atıklar toplanmaktadır. Ek I kategorisinde slop, sintine, slaç, atık yağ ve katı slaç gibi petrol türevi atıklar bulunmaktadır. Bunlardan ilk olarak petrol tankerlerinin taşıdıkları yüklerden kaynaklanan slop atıkları toplanmaktadır. Son dönemlerde toplanan atıklar susuzlaştırılıp ön

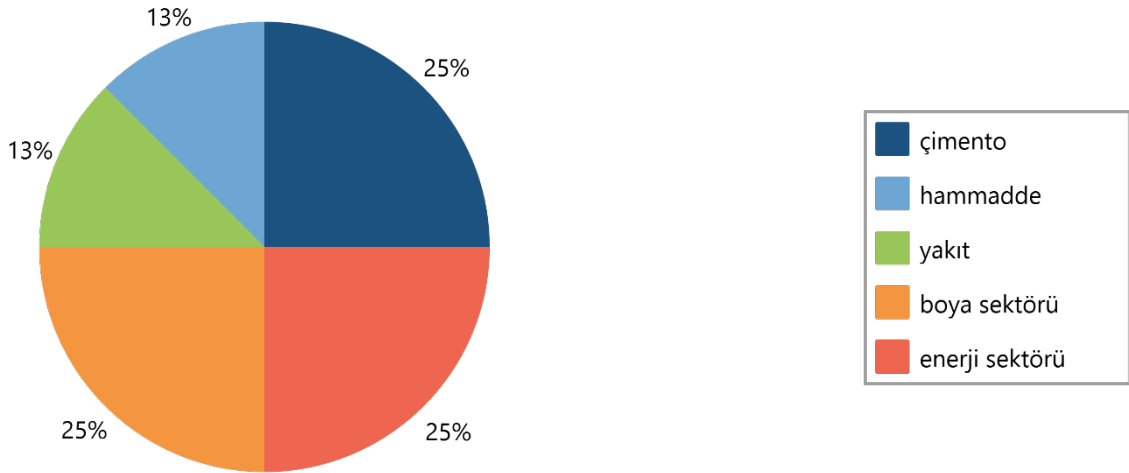
ÇANAKKALE İLİNDEKİ TİCARET LİMANLARININ LOJİSTİK SÜREÇLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ayırıştırma işlemleri uygulandıktan sonra slop olarak yurt dışındaki başka tesislere de sevkiyatı sağlanmaktadır.

Şekil 2: Gemi Atıklarının Dönüşüm Süreci (Çanakkale Liman İşletmesi)

Gemilerden toplanan atıkların geri dönüşümü de sağlanmaktadır. Geri dönüşüm ve piyasaya sevkiyat süreci Kepez Limanı yönetici (K4) tarafından detaylıca anlatılmıştır.

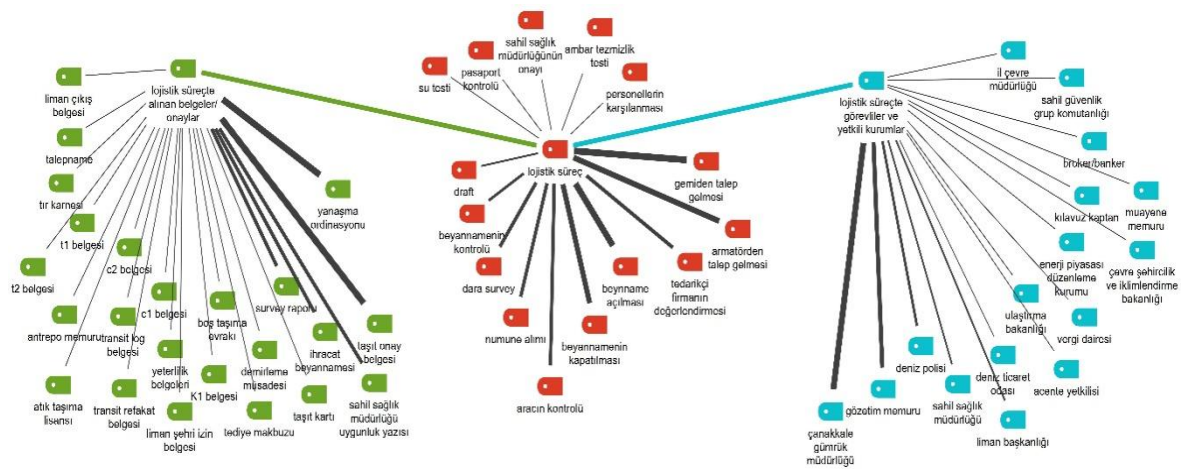
Şekil 3: Gemi Atıklarının Kullanım Alanları

Gemilerden toplanan atıkların geri dönüşümünden elde edilen ekonomik değeri bulunan kısımlar pek çok alanda kullanılabilir. Bunların başında boya sektöründe membranların altındaki asfalt maddesi olarak ve gres yağı yapımında, hidroelektrik santralleri ve çimento sektöründe yakıt olarak kullanılması gelmektedir. Limanın atık tesislerinde gerçekleştirilen geri dönüşüm sayesinde ekonomik katma değer yanında atıkların denizlere dökülmesinin de önüne geçilerek denizlerimizdeki canlı hayatın devamına katkı sağlanmaktadır.

3.4. Lojistik Süreçlerin Nasıl İşliyor?

Şekil 4'te lojistik süreçlere ilişkin model önerisi gösterilmektedir. Bu modelde dış ticaret limanlarında ve gemilerde lojistik süreçlerin nasıl işlediği gösterilmektedir. Lojistik süreçlere ait kodlamalarda en çok değinilen konular kalın çizgilerle belirtilmiş olan gemi ve armatörden gelen talepler, beyanname açılıp kapanması, kontrollerin yapılması, draft ölçümleri ve numune alımları gibi işlemlerdir.

Bu işlemlerden biri olan draft ölçümleri gemilerin yüklenip boşaltılması işlemleri için büyük önem arz etmektedir. Yük almak veya boşaltmak için bir limana yanaşan geminin gümrükçe kontrolü sonrasında draft ölçümleri yapılmaktadır. Çok büyük miktarlarda yükler taşıyan ve şekilsel ve hacim olarak ne kadar yük alındığını veya boşaltıldığını bilmek için draft ölçümleri yapılmaktadır. Aynı zamanda yükün tahliyesi veya yüklenmesi esnasında gemide ağırlık merkezinin değişimlerinin kontrolü ve olası yan yatma veya karaya oturma ihtimallerini ortadan kaldırmak için de bu ölçümlere ihtiyaç vardır.

Şekil 4: Lojistik Süreçlere İlişkin Model Önerisi

ÇANAKKALE İLİNDEKİ TİCARET LİMANLARININ LOJİSTİK SÜREÇLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Araştırma sürecinde karşımıza çıkan bir diğer işlem ise numune alımlarıdır. Gemilere yüklenen yada gemilerden alınan malın kalitesinin belirlenmesi ve homojenliğinin garanti altına alınarak alıcı ile satıcı arasında güven tesis etmek için numuneler alınmaktadır. Başta ve sonda alınan numunelerin yanında ara numuneler de alınarak yükün homojen kalitede olduğu ispatlanmaktadır.

Bu araştırmada incelenen her iki limanda da dış ticaret işlemleri gerçekleştirildiği için lojistik süreçler Ticaret Bakanlığı'nın bilgisi dahilinde olmalıdır. Gümrük kontrollerinin yapılması için işlemler gerçekleştirilmeden önce gümrüğe dilekçeyle başvurularak müsaade istenmektedir.

Limanlarda gerçekleştirilen iş ve işlemlerden haberi olmayan bir kişi gemilerin basit bir şekilde gelip yavaş işlerini tamamladıktan sonra ayrıldığını düşünebilmektedir. Ancak limanlardaki lojistik süreçler bu kadar basit ve kontrolsüz gerçekleşmemektedir. Şekil 4'te gösterildiği üzere yapılan işin türüne göre izinlerin alınması gereken kurumlar vardır. Görüşmeciler tarafından yapılan işlemler anlatılırken en çok bahsedilen kurumlar daha koyu çizgilerle gösterilmiştir. Görüleceği üzere dış ticaret işlemlerinde merkezi konuma "gümrük" yerleşmiş durumdadır. Gerçekleştirilen dış ticaret işlemlerinde gümrük gözetimi ve onayı alınmış olmalıdır.

SONUÇ

Limanlar yalnız dışarıdan bakıldığında değil liman çalışanlarının bile tam anlamıyla süreçlerin nasıl işlediğini bilmediği komplike yapılardır. Bir liman tek bir iş üzerine uzmanlaşmış da olabilir pek çok taşımacılık yöntemini içeren, çeşitli yükler elleçlenebilen çok amaçlı bir liman da olabilmektedir. Bu anlamda araştırmaya konu edilen limanlardan Kepez Limanı çok amaçlı limanlara örnek gösterilebilir. Yöneticilerle yapılan görüşmelerde dökme kuru yük ve sıvı yük, yolcu gemisi, Ro-Ro ve konteyner gemilerine hizmet verebilecek kapasiteye sahip olduğu söylenmiştir.

Bu çalışmada elde edilen veriler aracılığıyla dış ticaret limanlarındaki lojistik süreçler hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda liman yöneticileri ve acente yetkililerinden oluşan 19 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerden samimi ve

kapsamlı bilgiler toplanmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde toplanan ses kaydı verileri MAXQDA analiz programı vasıtasıyla işlenmiştir.

Araştırmanın bir diğer amacı ise gemilerden kaynaklanan atıkların bertaraf edilmesi sürecini açıklayıp ekonomik etkisine dikkat çekmektir. Bu doğrultuda Kepez Limanı yöneticisiyle yaptığımız görüşmede süreç hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Çalışma süresince toplanan ve analiz edilen verilerin dış ticaret limanlarındaki lojistik süreçler hakkında literatüre katkıda sağlamak istenmektedir.

KAYNAKÇA

Aktoprak A., Beceren E., Çanakkale Liman İşletmesi Örneği Liman İşletmeciliğinde Atık Alım Faaliyetleri, II. Ulusal Liman Kongresi, İzmir, Türkiye 05-06 Kasım 2015.

Aydoğan, E. (2023). Bitcoin ve geleneksel finansal varlıklar arasında volatilité yayılımı: Türkiye örneği.

Bardakçı, H. (2022). SÜRDÜRÜLEBİLİR LOJİSTİKTE DÜNYA'NIN İKİ YENİ TRENDİ TERSİNE LOJİSTİK VE YEŞİL LOJİSTİK UYGULAMALARI: TÜRKİYE İÇİN STRATEJİLER . Avrasya Dosyası , 13 (2) , 9-37 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/avrasyadosyasi/issue/74478/1203970>

Çevik, V. A. (2021). Tarihin En Kapsamlı Soğuk Zincir Uygulaması: Koronavirüs (Covid-19) Aşısının Lojistiğinde Karşılaşılan Zorluklar . Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 0 (12) , 155-204

Elmas, B. & Aydın, S. (2021). GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PARANIN TARİHİ: FİZİKİ PARADAN KRİPTO PARAYA . Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi , 2021 Özel Sayı , 253-264 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/67792/1011433>

Erturgut, R., & Usta, N. K. Lojistik Ve Savunma Lojistiği: Etimolojik Bir İnceleme. *Tamer Kutluca, Ph. D. Mehmet Necati Cizrelioğulları, Ph. D, 517.*

ÇANAKKALE İLİNDEKİ TİCARET LİMANLARININ LOJİSTİK SÜREÇLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Güzel, D. & Asar, S. (2017). TERSİNE LOJİSTİK FAALİYETLERİ: ERZİNCAN ve ERZURUM İLLERİNDE BİR UYGULAMA . Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 10 (1) , 1-20 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erzisosbil/issue/29974/323984>

İpekçi, E. & Tanyaş, M. (2021). SOĞUK ZİNCİR LOJİSTİĞİ UYGULAMALARI VE TÜRKİYE'DE SOĞUK ZİNCİR LOJİSTİĞİNİN SWOT ANALİZİ . Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (26) , 46-64 .

Koçak, R. D. (2020). Lojistiğin Tarihsel Gelişimi: Askeri Gereksinimden İşletme Lojistiğine ve Tedarik Zinciri Yönetimine Evrilme Süreci . Yaşar Üniversitesi E-Dergisi , 15 (58) , 246-258 . DOI: 10.19168/jyasar.647095

Küçüksolak, B. T. (2006). *Dünya Da Ve Türkiye De Lojistik Eğitimi* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Nar, M. Ş. (2019). Arkaik Toplumlardan Günümüze Değiş-Tokuş Ekonomisi ve Örnek Ülke Uygulamaları . Journal of Economy Culture and Society , (60) , 207-225 . DOI: 10.26650/JECS2019-0006

Zırhlı, Ö. İSTANBUL'U ÇEVRELEYEN DENİZLERDE GEMİ KAYNAKLI EVSEL ATIK SU VE SİNTİNE SUYU KİRLİLİĞİ. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA¹

Kübra SUNA²

Özet

Forward, futures opsiyon sözleşmeleri, türev piyasalarda riskten korunma (hedging) ve spekülasyon amacıyla en yaygın kullanılan enstrüman türleridir. Bu sözleşme türlerinin kullanım alanları benzerlik gösterebilir teorik ve işleyiş süreçleri açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bir sözleşmenin belirli bir varlık üzerinde uygulanabilmesi sözleşmenin tarafları açısından belirli sonuçlar doğuracaktır. Bu sonuçların en önemlisi, sözleşmenin vadesi boyunca veya vade sonunda ortaya çıkacak kar veya zarardır. Finans piyasalarında faaliyet gösteren bireylerin ve kurumların büyük bir çoğunluğu türev piyasalarda işlem yapmaktadır. Bu yatırımcıların ilgilendikleri enstrümanın fiyatının ileri bir tarihte fiyatının belirsiz olma ihtimalinin yüksek olması, türev piyasaların gelişimindeki en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de, özellikle Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası' nın faaliyete geçmesiyle birlikte, türev piyasaların etki alanında önemli bir artış gözlenmiş ve bu artışla birlikte kullanım alanları da yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada, forward, futures ve opsiyon sözleşmeleri gibi, türev piyasaların temelini oluşturan enstrümanlar teorik olarak incelenmiş ve döviz birimlerine ilişkin sözleşmeler üzerinde örneklemeler yapılarak pratik bir uygulama gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Türev piyasaları, Forward, Futures, Opsiyon Sözleşmeleri

Jel Sınıflandırması: G1, G19, G120, G13, G32.

¹Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Finans ve Bankacılık Uzaktan Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans bitirme projesinden alıntılanarak hazırlanmıştır (2023).

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Finans ve Bankacılık ABD, kubrakaratekin@gmail.com, ORCID: 0009-0008-7402-4271

A THEORETICAL RESEARCH ON FORWARDS, DERIVATIVES MARKETS, FUTURES AND OPTIONS

Abstract

Forward, futures and option contracts are the most widely used instruments in derivatives markets for hedging and speculation purposes. Although the areas of use of these contract types are similar, there are some differences in terms of their theoretical and operational processes. The ability to apply a contract on a specific asset will have certain consequences for the parties to the contract. The most important of these consequences is the profit or loss that will arise during the term of the contract or at maturity. The vast majority of individuals and institutions operating in financial markets trade in derivatives markets, and the high probability that the price of the instrument they are interested in may be uncertain at a future date is considered to be one of the most important factors in the development of derivatives markets. In Turkey, especially with the launch of the Turkish Derivatives Exchange, there has been a significant increase in the scope of derivatives markets, and with this increase, their usage has become widespread. In this study, the instruments that form the basis of derivative markets such as forward, futures and option contracts are analyzed theoretically and a practical application is aimed to be realized by making examples on contracts related to foreign exchange units.

Keywords: Derivatives markets, forward, futures, option contracts

JEL Classification: G1, G19, G120, G13, G32

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

GİRİŞ

Araştıma makalesi kapsamındaki Türev Piyasaları Futures Ve Opsiyon konularına yer verilmiş olup, araştırma mevcut kaynaklar ve internet üzerinden gerçekleştirilmiş olup, yararlanılan kaynaklara kaynakça kısmında yer verilmiştir. 1973 yılına gelindiğinde dünya finans sisteminde mevcut B.Woods sisteminin işleyişini kaybetmesi sonrası sabit kur politikasından çıkış yapılarak dalgalı kur politikası ile birlikte riskli kur politikası ifadesi olarak uluslararası ekonomide yer edinmiştir. Çeşitli malların gelecekte teslim konusuyla alım satımı oldukça eskiye dayanmaktadır. Futures sözleşmelerine benzer ilk uygulama 1697 yılında Japonya’da ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan borsaların gelişim göstermesi, volatilitite/dalgalanmanın artması ve faiz oranı gibi risk faktörlerinin de belirmesi ile söz konusu risklerin yönetilmesi/kontrol edilmesi çok daha önemli hale gelmiştir. Forward, futures ve opsiyon akitleri, bahse konu varlıkların gelecekteki fiyat belirsizliğinin yok edilmesi veya değişkenliğinin/volatilitesinin azaltılması için yapılan sözleşmelerdir.

Bu çalışmadaki temel amaç, türev piyasalarda forward, opsiyon ve futures enstrümanlarını ayrıntılı olarak inceleyerek döviz işlemi üzerinde yapılacak bir pratikte karşılaştırma imkânı sunmaktadır.

1. Futures Piyasaların Tarihi Ve Günümüze Uzanan Gelişimi

Çeşitli malların gelecekte teslim konusuyla alım satımı konusu oldukça eskiye dayanmaktadır. Futures sözleşmelerine benzer ilk uygulama 1697 yılında Japonya’da ortaya çıkmıştır. Toprak sahipleri, pirinç üretimlerini teminat göstererek, ekonomide para gibi işlem gören alındı sertifikaları çıkarmışlar ve pirinç fiyatlarındaki dalgalanmaların sözü edilen sertifikaların değerlerinde de değişikliklere neden olduğu anlaşıldığında ilk vadeli işlem piyasası oluşmuştur. Zaman içinde forward işlemlerin belirsizlik ve riskler dolayısıyla yetersiz kalmasıyla başlayan yeni arayışlar neticesinde 1865 yılında Chicago Ticaret Odası (Chicago Board of Trade) ilk futures işlemi gerçekleştirmiştir. 1981 yılında ise Chicago Ticaret Borsası'nda 3 aylık Eurodollar Futures Sözleşmeleriyle işleme başlanmıştır. Futures piyasalarının ve borsa endekslerinin tarihçesi hakkında bilgiler yer almaktadır.

1982'de Chicago Ticaret Borsası, S&P500 endeksli futures sözleşmelerini piyasaya sürmüştür (*Futures Piyasası Tarihi*, 2023). Bu sayede futures piyasaları borsa endekslerini de kapsamaya başlamıştır. Aynı yıl içinde, Kansas Ticaret Odası (Kansas City Board of Trade), Value Line endeksine dayalı futures sözleşmelerini işleme sunmuştur. New York Futures Exchange ise New York Stock Exchange endeksine dayalı futures sözleşmelerine başlamıştır. Kuzey Amerika dışında, 1984 yılında, London International Futures Exchange'de Financial Times Stock Exchange endeksine dayalı sözleşmeler alınıp satılmaya başlanmıştır. Ayrıca, Chicago Ticaret Odası'nın temel amacının, vadeli alım satım işlemleri için merkezi bir yer sağlamak olduğu belirtilmektedir. Bu bilgiler, futures piyasalarının gelişimine ve borsa endekslerinin sözleşme konusu olmasına ilişkin tarihçeyi açıklamaktadır. Chicago Ticaret Odası'nın temel amacının, vadeli alım satım işlemleri için merkezi bir yer sağlamak olduğu belirtilmektedir. 1865' de Chicago Ticaret Borsası, tarımsal mamüllerde futures akitlerinin ticaretinde teminat ya da marj sistemini oluşturmuştur.

B. Woods politikalarının çökmesi ve dalgalı kur ve faiz risklerini ön plana çıkarması, futures piyasalarının gelişimine ivme kazandırmıştır. 16 Mayıs 1972 tarihinde CME, "*Uluslararası Para Pazarı*" ismiyle yeni bir dizin oluşturarak yedi farklı yabancı para birimi cinsinden futures sözleşmelerinin alım satımına başlamıştır (Kalafat, 2012). Bu sözleşmeler, finansal futures işlemlerinin ilk örnekleridir. Chicago Ticaret Borsası'nda işlem gören 30 yıl vadeli Amerikan devlet tahviline dayalı futures sözleşmeleri, günümüzde yatırımcıların talep ettiği bir tür olmuştur. İlerleyen dönemlerde, endeksler üzerine yazılan futures sözleşmeleri birçok borsada işlem görmeye başlamıştır (*Futures Piyasası Tarihi*, 2023). 20. yüzyılın sonlarına kadar sadece tarım mamülleri ve bazı değerli madenler gibi emtialara yönelik futures sözleşmeler yapılmıştır. 1975 yılında altın, 1983 yılında ise ham petrol üzerine futures sözleşmeler eklenmiştir. Amerikan Borsaları olan CME, NYFE, KCBT gibi borsaların yanı sıra SOFFEX, LIFFE, BBF, TIFFE, MATIFDTB, SIMEX gibi dünyanın çeşitli ülkelerinde organize borsalarda işlem görmeye başlamıştır.

Futures sözleşmeleri, belli başlı emtialar, dövizler, faiz oranları ve borsa endeksleri gibi finansal varlıklara dayalı olarak yazılmış anlaşmalardır. Mısır, soya fasulyesi, soya yağı, soya unu, şeker, buğday, pamuk, kahve, kakao, canlı hayvan vb. ürünlere konu olan futures sözleşmelere, tarımsal ürün futures sözleşmeleri adı verilmektedir. Özellikle soya yağı ve yan ürünleri, şeker, kakao gibi ürünler Amerikan futures piyasalarının kuruluşundan itibaren ağırlıklı olarak işlem gören ürünler olmuşlardır (Gözgör, 2008).

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

2. Futures İşlemci Türleri ve Borsa

Futures sözleşmeleri, özel organize borsalarda gerçekleştirilir. ABD'de 14, dünya genelinde ise 40'tan fazla futures borsası bulunmaktadır. Örnek olarak, CBOT, CME, NYFE, COMEX ve LIFFE gibi borsalar futures sözleşmelerinin işlem gördüğü önemli platformlardır. Bu borsalarda işlem yapabilmek için üyelik sistemi kullanılmaktadır (Sadıki, 1995). Üyelik hem bireysel hem de kurumsal seviyede olmalı ve borsada belirgin bir ölçüde "koltuk" ile sınırlıdır. Bu koltuklar, borsada ticaret faaliyetlerine katılım ve futures sözleşmeleri üzerinde işlem yapma yetkisini temsil etmektedir.

TABLO 1:2022Yılı Başından İtibaren Bazı Emtia Fonlarının Getirileri

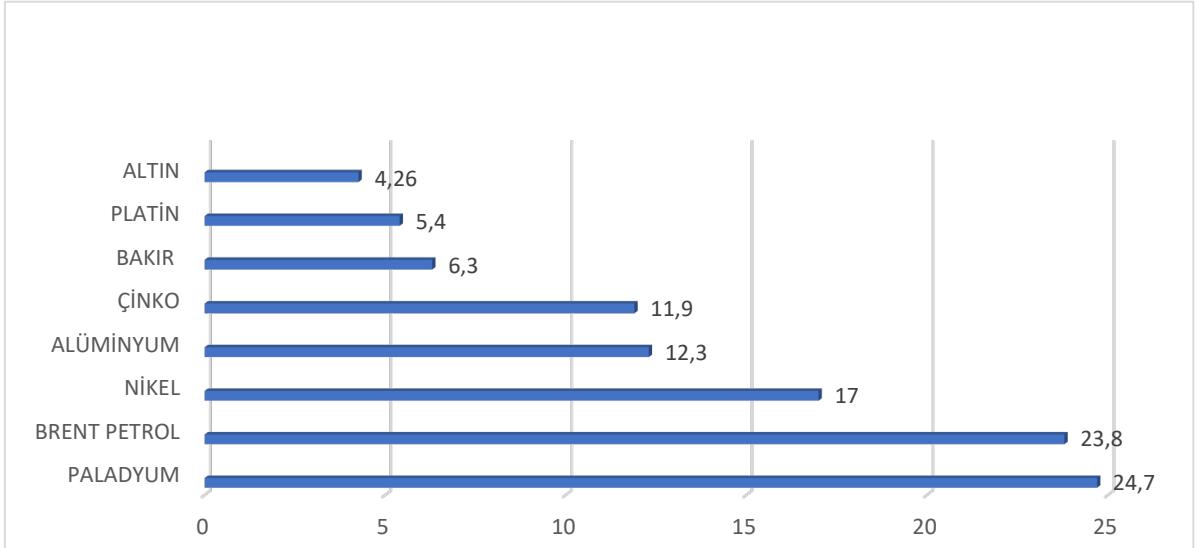
Fon kodu	Fonlar	Para Birimi	Birim pay fiyatı	Getiri				
				Birim pay fiyatı	Günlük	Aylık	3 aylık	Yılbaşından
TTA	İş Portföy Altın Fonu	TRL	1.04.2022	0,096118	%0,52	%7,77	%15,64	%15,64
IJT	İş Portföy Tarım Serbest Fon	TRL	1.04.2022	1,688202	%0,24	%11,48	%20,26	%20,26
TGE	İş Portföy Emtia Yabancı Byf Fon Sepeti Fonu	TRL	1.04.2022	0,078906	%-0,46	%17,15	%38,96	%38,96
IOG	İş portföy Gümüş Serbest Fonu	TRL	1.04.2022	1,778260	%0,29	%7,15	%16,35	%16,35

Kaynak: (İsportfoy, 2022).

Borsalarda iki adet belirgin işlem türü bulunur. Bunlardan biri futures komisyoncuları diğeri ise seans işlemcileri. Futures komisyoncuları, müşterilerin emirlerini aracılık yapan kurumlar ya da acentelik hizmeti verenler gibi temsil ederek yerine getirirler. Komisyonculuk bedeli çoğunlukla işlem değerlerinin belirli bir oranı olarak belirlenir. Ancak günümüzde rekabet ve pazarlık faktörleri, komisyon ücretlerinin değişkenlik göstermesine neden olmuştur. Müşteriler, futures komisyoncuları aracılığıyla borsada işlem yaparak pozisyon alabilir ve risklerini yönetebilirler. Seans işlemcileri ise borsada doğrudan alım-satım işlemleri gerçekleştiren ve kendi hesaplarına işlem yapan profesyonel işlemcilerdir.

3. Rusya-Ukrayna Savaşının Emtia Fiyatlarına Etkileri Ve Getirileri

Rusya-Ukrayna savaşı, emtia fiyatları üzerinde ciddi etkilere neden olmaktadır. Petrol, metal ve tarım ürünleri gibi birçok emtia fiyatında sert artışlar yaşanmaktadır. Bu durum, dünya ekonomisinde var olan yüksek fiyat şoklarını daha da derinleştirmektedir. Özellikle küresel ekonomi, Covid-19 salgınının neden olduğu ekonomik krizin toparlanma sürecindeyken emtia fiyatlarındaki artışlarla sarsılmaktadır. (Dünya Bankası, 2022).

Grafik 1: 2022 Yılından İtibaren Bazı Emtia Getirileri

Kaynak: (Dünya Bankası, 2022)

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

Rusya'ya uygulanan batılı ülkelerin yaptırımları, bir çok emtia ürününde fiyatların tüm zamanların en yüksek seviyelerine çıkmasına yol açmıştır. Brent petrolün varil fiyatı, 2008' den bu yana en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Aynı dönemde, API2 Rotterdam vadeli kömür fiyatı %142,5 artarak 485 dolara yükselmiştir. Rusya-Ukrayna savaşı, metal piyasalarında da fiyatların yükselmesine neden olmuştur.

Bakır fiyatları %10 artarak ton başına 10.000 doların üstüne çıkarken, alüminyumun ton başı fiyatı %20 artarak 4.073 dolara yükselmiştir. Paladyum fiyatları %25,6 artarak 3.120 dolara yükselirken, nikelin ton fiyatı %88 artışla 46.800 dolara çıkmış ve Haziran 2007'den bu yana en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Rusya'nın paladyum, platinyum, alüminyum ve bakır gibi metallerde küresel tedarikte önemli bir payı bulunmaktadır. Ayrıca, nikel tedarikinin %5'ini karşılamaktadır. Rusya'nın metal ve metalik ürünlerden elde ettiği ihracat geliri 51, 1 milyar dolara ulaşmaktadır ve bu değerler, toplam ihracatının %10, 4'ünü oluşturmaktadır (Dünya Bankası, 2022).

4. Forward Sözleşmelerinin Olumlu Ve Olumsuz Yanları

Döviz üzerine yapılan forward sözleşmeleri, diğer forward sözleşmeleri gibi fiyatı, büyüklüğü ve vade bitim tarihini taraflar arasında serbestçe belirlenen sözleşmelerdir. Bu esneklik tarafların ihtiyaçlarına göre sözleşme koşullarını özelleştirmelerine imkan tanır. Forward sözleşmelerinin en önemli avantajlarından biri, yatırımcılara bire bir riskten korunma (perfect hedging) imkanı sağlamasıdır (Gözcör, 2008).

Yatırımcılar, gelecekteki döviz kurlarına karşı koruma sağlamak için forward sözleşmelerini kullanabilirler. Bu şekilde, döviz kurundaki olası dalgalanmalardan kaynaklanan riskleri minimize edebilirler. Forward sözleşmeleri, belirlenen bir tarihte döviz alım veya satım yükümlülüğü getirdiği için, yatırımcılara riskten korunma imkanı sağlayarak finansal güvenlik sunar. Örneğin, bir şirketin üç ay sonra yapacağı 175.000 ABD Doları karşılığı bir ithalat işlemi bulunuyor ve kur riskinden korunmak istiyor. Bugünkü spot kur 1,25 TL olsun. Kur riskini ortadan kaldırmak amacıyla aynı gün içindeki Doları 1,30 TL üzerinden bir forward sözleşme yapar. Bu şekilde, şirket üç ay sonra gerçekleştireceği ithalat işlemi için sabit bir kur üzerinden anlaşmış olur (Gözcör, 2008).

Forward sözleşmesi, şirkete Doların 3 ay içindeki fiyat artışına karşı doğacak riskten korunma imkanı sunar. Şayet ABD Doları kurunda üç ay içinde herhangi bir artış olursa, şirket forward sözleşmesinde belirlenen 1,3 TL'lik kur üzerinden ABD Dolarını alır ve ithalat işlemin gerçekleştirir. Böylece şirket ithalat maliyetini sabitleyerek kur riskine karşı korunmuş olur.

Bu örnek, forward sözleşmelerinin, kur riskinden korunma amacıyla nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Şirket, spot kurun üzerinde bir forward kur belirleyerek gelecekteki döviz kuru dalgalanmalarından etkilenmeme avantajını elde eder. Bununla birlikte, forward sözleşmeleri genellikle büyük miktarda sözleşmelerin alınıp satıldığı forward piyasalarında kullanılmaktadır. Bu sözleşmeler, organize şekilde işlem yapan borsalarda gerçekleştirilmez ya da takas üzerine yapılacak işlemler rastgele bir merkezi Takas Kurumu dahilinde yapılmaz. Bu durum, forward sözleşmelerinde borsa ya da takas komisyonları gibi işlem maliyetlerinin olmaması anlamına gelir. Bu avantaj, forward sözleşmelerinin maliyet açısından daha avantajlı olmasını sağlar. Vade boyunca elde tuttuğu bir futures sözleşmesi ile benzer vade tarihinde forward sözleşme arasında maliyet farkı olabilir. Futures sözleşmesi, borsa üzerinde işlem gördüğü için işlem maliyetlerine tabi olurken, forward sözleşmesinde bu maliyetler bulunmaz (Aydın, 2007). Bu nedenle, forward sözleşmesi daha düşük bir maliyetle gerçekleştirilebilir ve daha düşük bir kurdan işlem görebilir.

Bu bilgiler, forward sözleşmelerinin işlem maliyetleri ve avantajları hakkında genel bir açıklama niteliğindedir. Bu sözleşmelerde takas merkezi ya da teminat bulunmadığı takdirde, yapılan anlaşma gereği taraflarının karşı tarafın kredibilitelerini kontrol etmeleri ve belirli bir kredi limiti belirlemelerini gerektirir (Sarıkovanlık, 2022). Böyle durumlar, büyük veya kredi limiti fazla şahıs ve kurumların lehine olabilir. Ancak bu sözleşmelerde birbirlerine karşı teminat yatırma zorunluluğu yoktur. Böyle durumlar, kredi riskleri gibi dezavantajlar oluşturabilir çünkü tarafların, karşı tarafın taahhütlerine güvenmesi gerekmektedir. Eğer karşı taraf taahhütlerini yerine getirmezse sözleşme yapan tarafın zarara uğraması mümkündür.

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

Tablo 2: Futures Sözleşmelerinin Tüzel Ve Gerçek Kişilere Etkileri

KATEGORİ	AVANTAJ	NEDENLERİ
MAKRO	<ul style="list-style-type: none">. Verimlilik gelişmiştir.. Planlama için bilgi akışı gelişmiştir.. Çok pahalı olmayan hedging aracıdır.	<ul style="list-style-type: none">. Merkezi pazar, pazarın tüm segmentlerini ve likitide sağlayan tüm standartlaşmış sözleşmeleri bir araya getirir.. Fiyat caim beklentiler (nakit Pazar ya çok dardır ya dabilgi mevcut değildir.). Komisyoncular kısa satış miyetleri nakit işlemlerinden daha küçük olması
MİKRO	<ul style="list-style-type: none">. Daha uygun forward fiyatı.Kredi risklerine karşı cankurtaran gibidir.. Sentetik teminatlar yaratılabilirler.. Spekülatörler pazara girebilir.. Likitide. Esneklik. Şeffaflık	<ul style="list-style-type: none">. Hesaplamaya ihtiyaç duyulmaması ve gün içi verilerin mevcut olması.. Takas odası fonu ve günlük nakit anlaması.Nakit piyasasında çok pahalı olan nakit ve futures kombinasyonları. İhtiya duyulan minimum sermayeyle önemli kaldıraç etkisinin mevcudiyeti
MAKRO	Dezavantaj <ul style="list-style-type: none">. Pazarı birkaç bireyle kontrol etmek mümkündür.. Futuresler nakit fiyatlarının daha geçici olmasıyla suçlanır.	Etkileri <ul style="list-style-type: none">. Fiyatlar ekonomik değer üstünde yükselir, ekonomide tahsisat problem yaratır.. Tahsilat sürecini etkiler, ancak geçici olmasını destekleyen az kanıt vardır.
MİKRO	<ul style="list-style-type: none">. Marjin adı verilerin nakit mevduatı gerektirirler..Günlük olarak kayıpların mevduatı gerektirirler (marketing to market denir.). Hedging mükemmel değildir.	<ul style="list-style-type: none">. Nakit akışını etkiler.. Nakit akışı ve yatırım fonundan kazançları etkiler.. Tüm kayıp tam anlamıyla karşılanamayabilir.

Kaynak: (Aydn, 2007)

Bu nedenle, forward sözleşme yapan kişilerin ve kurumların karşı tarafın kredibilitelerini dikkatlice değerlendirmesi önemlidir. Öte yandan, forward sözleşmesi yapan kişiler teminat bedeli

olan yatırmadıkları para ile farklı işlemler yapan piyasalarda riski olmayan gelir elde etmek veya alternatif maliyetleri düşürmek amacıyla kullanabilirler. Bu, yatırımcılar için bir avantaj olabilir.

Ancak, bu durum aynı zamanda kredi riski taşıdıkları anlamına gelir çünkü teminat yatırmadıkları için sözleşme yapan tarafın kayıpları da artabilir. Bu bilgiler, forward sözleşmelerinin teminat ve kredi riski gibi özelliklerini açıklamaktadır.

Tablo 3:Forward Ve Futures Risk Profili

	Forward	Futures
Riskten Korunma Amacı	Evet	Evet
Standart Sözleşmeler	Hayır	Evet
İşlem Gördüğü Piyasa Türü	Tezgah Üstü	Borsa
Fiziki Teslimat	Var	Genelde Yok
Teminat Zorunluluğu	Genelde Yok	Var
Vadeye Karşı Nakit Akışı	Yok	Var
Kredi Riski	Var	Yok
Kaldıraç Etkisi	Önemi Yok	Var
Hak Ve Yüküm Birlikteliği	Var	Var
Fiyat Değişkenliği	Değişkenlik Gösterebilir	Aynıdır
Fiyatların Belirlemesi	Görüşmeler Sunucu	Piyasa Yapıcılar
Fiyatların Açıklanması	Açık Olarak Yayınlanmaz	Yayınlanır
Takas İşlemleri	Takas Odası Yoktur	Takas Odası Vardır
Pozisyon Kapama	Sınırlıdır	Kolaydır
Günlük Fiyat Dalgalanmaları	Fiyat Limiti Yoktur	Fiyat Limiti Vardır

Kaynak: (Gözcör, 2008)

Özetle, forward sözleşmelerinin avantajları arasında bire bir riskten korunma imkanı, esneklik, düşük işlemsel maliyetler ve büyük/kredibilitesi yüksek kişi ve kurumların lehine olması

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

bulunurken, dezavantajları arasında sözleşmenin vadesinden önce kapatılmasının zor olması ve kredi riski yer almaktadır (Yıldırım, 2008). Futures ve forward sözleşmeleri, türev ürünler olarak benzer özelliklere sahip olsada bazı farklı benzerlikler gösterirler. Yatırımcılar, risk profillerine en uygun türev ürünü seçmek için bu farklılıkları iyi anlamalıdır. Farkları Organizasyon, Standartlaştırma, Takas ve Teminatlandırma olup benzerlikleri ise Vade, Riskten Korunma, Fiyatlar belirlemektedir.

5. Hedging Etkisinden Korunma

Hedging kavramı, futures sözleşmelerinin temel özelliğine dayanarak, ileride yapılacak işlemlerden dolayı döviz kuru, faiz oranı ya da benzer riskli etkenlerin sabitlenmesini ifade eder. Bu risk unsurlarının sabitlenmesi, risk transferi yoluyla mümkün olur. Bir hedger, nakit durumunu en uygun sermaye aracıyla dengeleyerek spot piyasalardaki durumunu finansal futures piyasalarına uyan pozisyonla dengeleyen, böylelikle kur ve faiz risklerini aktaran şahıs ya da kurum, korunma amacıyla futures sözleşmelerinden faydalanan bir tüzel veya bireysel yatırımcıdır. Üretimiyle ilgili olarak ithal etmekte olduğu hammadde maliyetleri doğrudan döviz kurlarına bağlı olan bir imalatçının kurların artmasıyla girdi maliyetleri üzerinde ciddi bir risk oluşturmaktadır (Hacıoğlu, 2010).

Vadeli alım satım veya döviz cinsinden alım satım yapan ticaret şirketleri ise hem alacaklarını vadesinde alamama riski hem de döviz kuru riskiyle karşı karşıya kalır. Bu tür firmalar, futures sözleşmeleri kullanarak bu riskleri kontrol altında tutabilirler. Mamül üreten firmalar veya kredi aracılığıyla ticaret yapan şirketler, banka kredisi kullanarak ham madde almak suretiyle faiz riskine maruz kalır. Gelecekteki fiyat hareketlerine dair öngörülerde bulunan üretici firmalar, ürettikleri bir malın fiyatının artma veya azalma ihtimaline göre stoklarını buna göre düzenlemek isterler. Bu durumda, üretici firmanın stok riski bulunmaktadır. Örnek verecek olursak Türkiye’de bisiklet imalatı yapan bir firma, imalatta kullandığı çelik alımını Güney Kore’den yapmaktadır. Firma Güney Kore’den 6 ay vadeli akreditif ile 600.000 USD tutarında çelik ithalatı yapmıştır.

Firma bisiklet imalatını tamamladıktan sonra Almanya’ya, mal mukabili, 12 ay vadeli, 600.000 EURO tutarında; Amerika’ya da mal mukabili, 12 ay vadeli, 600.000 USD tutarında bisiklet ihracatı yapmıştır. Firma ayrıca yurt içine 4.000.000 TL tutarında 12 ay vadeli satış gerçekleştirmiştir. Firma ayrıca işletme sermayesi ihtiyacı için A Bankasından bir yıl vadeli, % 27

faizle 2.000.000 TL tutarında “rotatif Türk Lirası kredisi”, B bankasından da yıllık % 5 faizle 300.000 EURO tutarında 6 ay vadeli “spot ihracat döviz kredisi” kullanmıştır. Bu firmanın risk yöneticisi olarak firma bilançosunda bulunan finansal riskleri tanımlayınız. Bu riskleri tanımladıktan sonra firma yöneticisi olsaydınız, belirtilen risklerden korunmak (hedging) için neler yapardınız? Sorusuna cevaben Güney Kore’den 12 ay vadeli akreditif ile 1200.000 USD tutarında çelik ithalatı yapan ve imalatını tamamladıktan sonra Almanya’ya mal mukabili, 12 ay vadeli, 600.000 EURO tutarında; Amerika’ya da mal mukabili, 12 ay vadeli, 600.000 USD tutarında bisiklet ihracatı firmanın ayrıca yurt içinde de 6 ay vadeli 2.000.000.-TL tutarında böyle durumlarda firmaların satış strejileri yurt içinde TL, yurt dışında ise Dolar ve Euro olduğundan parite riskleri ve alacağını tahsil edememe riskleri ile satışlar mal mukabili olduğundan dolayı teminat açığı vardır. Bu nedenle firmalar 600.000.-USD ve 600.000.-EUR tutarındaki ihracatını Eximbank nezdinde yapacağı ihracat alacak sigortası ile garanti altına alabilir. (Borç dolar; alacaklar TL, dolar ve euro).

Alacak ve borç vadeleri eşit olduğu için burada vade uyumsuzluğu yoktur. Ayrıca firma, isterse yurt içine yapmış olduğu 4.000.000 TL tutarındaki satışı için, alacağını garanti altına almak amacıyla yurt içinde Eximbank / Coface / Hermes gibi diğer alacak sigortası hizmeti veren şirketlere alacak sigortası yaptırabilir. Böylece alacağında bulunan kredi riskini gidermiş olur. Firmanın bir diğer riski kullanmış olduğu % 27 faizli 4.000.000.-TL tutarındaki rotatif kredinin faiz oranının değişken olması ve bu yüzden banka tarafında gelecek günler veya aylarda faiz oranlarının arttırılması durumu ile karşı karşıya kalabilir. Bunu gidermek için firma diğer bankalardan daha düşük faiz oranı ile spot Türk Lirası kredi kullanıp rotatif krediyi kapatmalıdır. Bu takdirde faiz oranı riski giderilmiş olur.

5.1. Hedge (Korunma) Örneği

Bu bölümde örnek üzerinden bir firmanın finans yöneticisinin belirtilen senaryoda nasıl hareket etmesi gerektiği örnekle açıklanacaktır.

5.1.1 Hedge Etmek İsteyen Firmanın Değerlendirmesi

Bir ithalatçı firma, 1 Haziranda ÇİN’den 300.000 USD tutarında bilgisayar yedek parçası ithalatı yapmıştır. Firma ithalat ödemesini 30 Eylül’de yapacaktır. Firma gümrükten malları çektiğinde spot Dolar döviz kuru 16,0820 TL’dir. Firma iç piyasaya satışlarını 120 gün vadeli Türk Lirası olarak yapmakta ve kur riskini üzerinde barındırmaktadır. Firma yöneticisi bu kur riskini

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

tamamıyla hedge etmek istemekte ve spekülâtif bir kazanç peşinde koşmamaktadır. Bunun için vadeli piyasalardan 30 Eylül tarihi için TL verip USD satın almak için fiyat alır.

Spot kur: 16, 0820 TL iken alınan vadeli USD/TL fiyatlar:

-Futures price: 16, 6412 TL,

-Forward price: 16, 6335 TL,

-Call opsiyon: 16, 6335 TL, Opsiyon primi : 3.000 USD (% 3)

Bu bilgiler doğrultusunda Forward kur, Futures kurundan daha düşük olduğu için Futures tercihi devre dışı kalmaktadır. Firma call opsiyon için değerlendirme yapabilir. Call opsiyonu satan kurum opsiyon primi almak istemektedir. (3.000 USD) opsiyon prim ödemesi peşin olarak yapılmaktadır. Opsiyon primi bugün itibariyle 48.246 TL (16,0820*3,000) tutarın karşılık gelmektedir. Opsiyon primini Call opsiyon fiyatına eklediğimizde her bir dolar için eklenecek tutar 0,0001 TL olarak bulunur. (48.246 / 300.000 USD = 0,16082 TL) Prim ile birlikte call opsiyonun maliyeti 16,6336 TL olarak hesaplanmaktadır (16,6335 + 0,16082=16,7943 TL). Sonuç olarak firma yöneticisi üç seçenek arasında forward işlemi yapmayı tercih etmesi doğru olacaktır (Akın, 2022).

6. Opsiyon Piyasaları

Opsiyon sözleşmeleri, belirli bir fiyattan (kullanım fiyatı) bir varlık veya finansal enstrümanı (dayanak varlık) satın almış ya da satma hakkı veren sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerde, alıcıya tanınan hak karşılığında ödenen ve opsiyon primi adı verilen bir bedel bulunur. Opsiyon sözleşmeleri, finansal riskten korunma (hedging), spekülasyon ve arbitraj gibi amaçlarla kullanılır. Opsiyon sözleşmeleriyle ilgili ekonomik mekanizmaların kökenleri M.Ö. 2000 yılına kadar uzanmaktadır. Ancak modern anlamda vadeli işlem sözleşmeleriyle benzerlik gösteren sözleşmelerin alım-satım işlemleri, 18. yüzyılın başlarında Amsterdam ve Japonya 'da başlamıştır.

Japonya'nın Osaka şehrinde bulunan Dojima Pirinç Piyasası, Japonya'nın tarihinde önemli bir yere sahip olan ve pirinç ticaretinin yapıldığı tarihi bir borsa olarak bilinmektedir. Vadeli işlem piyasalarının gelişimi, 1973 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Chicago Ticaret Kurulunun vadeli işlemler sözleşmelerine başlamasıyla hız kazanmıştır. Ardından, opsiyon ticareti de 1975 yılında AMEX ve PHLX tarafından başlatılmıştır. Özellikle 1970'lerin sonundan itibaren, döviz

kuru ve faiz oranlarındaki dalgalanmalar nedeniyle finansal risklerden korunmak amacıyla vadeli işlem sözleşmeleri geliştirilmiştir. Bu durum, vadeli işlem piyasalarının hızla yayılmasını sağlamıştır. 1980'lerde Amerika'da vadeli işlemlerin hacmi ise New York Borsası'nı geride bırakmış ve türev araçlar, döviz kurları, hisse senetleri ve vadeli işlem sözleşmeleriyle birlikte hızla gelişmiştir (*Türev Araçlar Piyasası*, 2023). Günümüzde ise vadeli işlem piyasaları gelişmiş liberal ekonomilerin vazgeçilmez kurumları haline gelmiştir. Örnek olarak İngiltere'de LIFFE, Fransa'da MATIF, Amerika'da CBOT, CME, NYCE, NYMEX ve Almanya'da DTB gibi vadeli işlem borsaları gösterilebilir.

Tablo4: Mayıs 2021 Futures Ve Opsiyon Rakamları

	Futures	Options	Total	M/M	Y/Y
Asia-Pacific	966,055,251	1,215,142,313	2,181,197,564	-2.2%	60.7%
North America	378,660,365	793,024,921	1,171,685,286	6.8%	24.4%
Latin America	454,479,836	199,772,729	654,252,565	7.4%	49.7%
Europe	333,623,426	78,439,778	412,063,204	-1.8%	10.2%
Other	121,843,815	7,521,189	129,365,004	-5.9%	89.4%
Grand Total	2,254,662,693	2,293,900,930	4,548,563,623	1.2%	43.1%
M/M	1.7%	0.8%	1.2%		
Y/Y	29.5%	59.6%	43.1%		

Kaynak: (Dünya Üzerinde Veriler, 2021)

2021 Mayıs ayında Futures Industry Association (FIA) tarafından açıklanan verilere göre, dünya genelinde, borsalarda işlem gören türev ürünlerin hacmi bir önceki aya göre %1.2 artarak 4.55 milyar sözleşme olarak gerçekleşmiştir (Dünya Üzerinde Veriler, 2021). Aynı dönemde, 2020 Mayıs ayına göre ise %43.1 artış kaydedilmiştir. 2021'in ilk beş ayında ise toplam hacim, 2020'nin ilk beş ayına göre %33.3 artarak 23.87 milyar sözleşme olarak gerçekleşmiştir. Mayıs sonu itibarıyla ise toplam açık pozisyon, bir önceki aya göre %3.6 artarak 1.1 milyar sözleşme olmuştur.

Opsiyon borsalarında işlem gören opsiyonlar, genellikle üç ana kategori altında incelenir: Hisse Senedi Opsiyonları, Döviz Opsiyonları ve Faiz Opsiyonları. Bu opsiyon türleri, yatırımcılara farklı varlık sınıflarında risk yönetimi ve getiri potansiyeli sağlar. Opsiyonu örnekle

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

anlamlandırılm bu senaryoda, bir yatırımcının GM (General Motors) Temmuz ayında 55 USD call opsiyonunu satın aldığını ve bunun için 3 USD prim ödediğini varsayalım. Opsiyonun vadesi bitmeden GM hissesinin fiyatı 60 USD'ye ve prim ise 6 USD'ye yükseldiğinde, yatırımcının izleyebileceği iki alternatif bulunmaktadır. İlk alternatif, yatırımcının opsiyonu uygulaması ve hisse senedi alma hakkını kullanmasıdır. Eğer hisse senedi fiyatı 60 USD'ye yükselirse yatırımcı opsiyonu realize eder ve 55 USD fiyatla Temmuz ayında GM hisse senedini alır. Bu durumda yatırımcı, opsiyon satıcısına 5500 USD öder ($100 * 55 = 5500$ USD) ve hisse senetlerini alır. Opsiyon parada-karlı (in-the-money) durumdadır, yani gerçek değeri vardır. Piyasada hisse senedinin değeri 60 USD olduğu için yatırımcının hisse senetlerini 6000 USD'ye ($60 * 100 = 6000$ USD) satabilme imkanı vardır. Başlangıçta ödediği 300 USD primi eklediğimizde, yatırımcının toplam maliyeti 5800 USD ($5500 + 300 = 5800$ USD) olur ve toplam kazancı 6000 USD olur. Bu işlem sonucunda yatırımcı 200 USD net kar elde etmiş olur. İkinci alternatif ise opsiyon kontratını yeni bir primle satmaktır. Yatırımcı elindeki kontratı yeni oluşmuş olan 6 USD primle satar. Başlangıçta 300 USD prim ödendiği düşünülürken yatırımcı 600 USD ($6 * 100 = 600$ USD) prim alır. Bu durumda yatırımcının net karı 300 USD olur. İkinci alternatifteki karlılık oranı (profit margin) 300 USD olduğu için, bu miktar 200 USD'den daha büyüktür. Bu nedenle, yatırımcı opsiyonunu uygulamaz ve opsiyonu yeni prim karşılığında satar. Sonuç olarak, yatırımcı GM Temmuz 55 USD call opsiyonunu uygulamak yerine opsiyonu yeni primle satmayı tercih eder.

6.1. Opsiyon Borsalarında İşlem Gören Opsiyonlar

6.1.1. Hisse Senedi Opsiyonları

Hisse senedi opsiyon planı, şirket ile çalışanlar arasında yapılan bir sözleşmedir. Bu sözleşme çerçevesinde verilen opsiyonlar, çalışanlara belirli tarihler arasında, opsiyon verildiği tarihte şirket tarafından belirlenen veya bir formül ile hesaplanan bir fiyat üzerinden şirket hisselerini satın alma hakkını vermektedir. Çalışanlar hisse senedini almak zorunda olmadıklarından, opsiyonların kullanılmasından önce çalışanlar için herhangi bir kaybetme riski bulunmamaktadır. Opsiyonların verildiği tarihten sonra hisse senedinin değerinin artması halinde, çalışanlar opsiyonun verildiği tarihteki fiyattan hisse senetlerini satın alabilirler (Coşkun, 2017).

6.1.2. Döviz Opsiyonları

Döviz opsiyonu, alıcısına belirli bir miktardaki döviz anlaşıma süresi boyunca herhangi bir anda veya vadede kararlaştırılan fiyattan satın alma veya satma hakkı veren bir sözleşmedir. (Ağun, 2023). Opsiyon alıcısı belirli bir prim ödeyerek elde ettiği alma veya satma hakkını kullanırsa, satıcı sözleşmede belirlenen fiyattan satma veya satın alma yükümlülüğünü yerine getirmek zorundadır. Döviz opsiyonları belirli borsalarda işlem görebildiği gibi tezgâh üstü (OTC) olarak nitelendirilen pazarlarda da, özellikle bankalar arasında işlem görebilmektedir (Coşkun, 2017).

6.1.3. Faiz Opsiyonları

Faiz satın alma opsiyon sözleşmesi alıcıya, belirli bir süre içerisinde veya belirli bir vade sonunda önceden saptanmış faiz oranı üzerinden belli tutarda fon sağlama hakkını vermektedir. Faiz oranlarında yükselme beklentisi olan firmalar, faiz satın alma opsiyonu olarak faizlerdeki yükselişe karşı kendilerini korumuş olmaktadır. Böylece belirli bir süre için borçlanmada faiz oranının en yüksek düzeyini belirleyerek kendilerini güvence altına almış olmaktadır (Coşkun, 2017).

7. Alıcı Ve Satıcı Gözünden Call Opsiyon – Put Opsiyon

Vadeli işlem piyasalarında iki tür opsiyon işlem görmektedir. Bunlar Alım Hakkı Veren Opsiyonlar (Call Options) ve Satım Hakkı Veren Opsiyonlar (Put Options) dır.

7.1. Alım Hakkı Veren Opsiyonlar (Call Opsiyon)

Alıcısına, sözleşmeye dayanak oluşturan varlığı sözleşmede belirlenen fiyattan alma hakkı veren opsiyonlardır. Opsiyon sahibinin, bir bedel ödeyerek sözleşmede belirlenmiş olan varlığı sözleşme vadesinde veya vadeden önce satın alma hakkı vardır. Bu opsiyon türü, alım hakkı opsiyonu satın alınması ve alım hakkı opsiyonu satılması olarak ikiye ayrılabilir. Opsiyon primini ödeyerek alım opsiyonu almış olan bir yatırımcı, belirli bir vade içinde uygulama fiyatından satın alma hakkına sahip olmaktadır (Öznacar, 2006). Buna göre yatırımcı, opsiyona konu olan malın fiyatı, anlaşma fiyatının üzerine çıkarsa opsiyonu kullanacaktır. Şayet malın piyasa fiyatı, sözleşme fiyatının altına düşerse opsiyonunu kullanmayıp yalnızca ödediği prim tutarı kadar zarar edecektir. Alım opsiyonunu alan kişi uzun pozisyonda iken satan kişi ise aksi yönde kısa pozisyondadır.

**FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE
TEORİK BİR ARAŞTIRMA**

Tablo 6: Call Opsiyon Satın Alma

Piyasa Fiyatı	Sözleşme Fiyatı	Ödenen Prim	Kar/Zarar
75	100	5	5
80			5
85			5
90			5
95			5
100			5
105			0
110			-5
115			-10
120			-15
125			-20

Kaynak: (Borsa İstanbul 2018)

Aynı örneği kısa pozisyonda olan kişi açısından yorumlarsak, alım opsiyonunu satan kişi prim kadar fiyata (5 TL) opsiyonun alım hakkını satmıştır. Bu durumda, alım opsiyonunu satan kişi ancak malın fiyatı anlaşma fiyatının altına düşer ise maksimum kârını (5 TL) elde edecektir. Çünkü alım hakkına sahip olan kişi opsiyon alma hakkını kullanmayacaktır. Eğer fiyatlar vade zamanında yükselirse alım opsiyonunu satan kişi zarar edecektir. Bu örneğe göre vade zamanında fiyat 110 TL olursa satan kişi 5 TL, 125 TL olursa 20 TL zarar eder.

7. 2. Satım Hakkı Veren Opsiyonlar (Put Opsiyon)

Alıcısına, sözleşmeye dayanak oluşturan varlığı, sözleşmede belirlenen fiyattan satım hakkı veren opsiyonlardır (Öznacar, 2006). Bu opsiyon türü de satım hakkı opsiyonu satın alınması ve satım hakkı opsiyonu satılması olarak ikiye ayrılabilir. Opsiyon primini ödeyerek satım opsiyonu almış olan bir yatırımcı, belirli bir vade içinde uygulama fiyatından satma hakkına sahip olmaktadır.

Tablo 7: Put Opsiyon Satın Alma

Piyasa Fiyatı	Sözleşme Fiyatı	Ödenen Prim	Kar/Zarar
75	100	5	20
80			15
85			10
90			5
95			0
100			-5
105			-5
110			-5
115			-5
120			-5
125			-5

Kaynak: (Borsa İstanbul 2018)

Yatırımcı buna göre opsiyona konu olan malın fiyatı, anlaşma fiyatının altına düşerse opsiyonu kullanacaktır. Şayet malın piyasa fiyatı, anlaşma fiyatının üzerine çıkarsa opsiyonunu kullanmayıp yalnızca ödediği prim tutarı kadar zarar edecektir. Örneğin satım opsiyonu alan bir yatırımcı tablo 7’de görüleceği üzere 100 TL’ye anlaştığı bir opsiyon sözleşmesi için, piyasa fiyatı 100 TL ve üzerine çıkarsa sözleşmeye dayanarak satmaktan vazgeçerek piyasada satmayı tercih edecektir. Böylece, daha fazla zarar etmekten kurtulmuş olacak sadece ödediği prim (5 TL) kadar zararı üstlenmiş olacaktır. Şayet fiyatlar sözleşmenin vadesi dolana dek piyasada 100TL ve altında işlem görürse piyasaya göre daha yüksek bir tutara (100 TL) satacağı için kâr etmiş olacaktır. Yine aynı örneği satım opsiyonunu satan kişi (short) açısından inceleyecek olursak, satım opsiyonunu satan kişi prim değerini en başta alacaktır (5 TL). Anlaşılan malın fiyatı, anlaşma fiyatından daha yüksek olursa, opsiyonu satın alan kişi satma hakkını kullanmayacaktır. Bundan dolayı, satım opsiyonunu satan kişinin maksimum kârı prim kadar olacaktır. Fiyatlar 100 TL ve altına gerilerse

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

fazla zarar etmemek için opsiyon hakkını kullanmayıp sadece ödediği prim (5 TL) kadar zararı üstlenmiş olacaktır.

Tablo 8: Put Opsiyon Satma

Piyasa Fiyatı	Sözleşme Fiyatı	Ödenen Prim	Kar/Zarar
75	100	5	-5
80			-5
85			-5
90			-5
95			-5
100			-5
105			0
110			5
115			10
120			15
125			20

Kaynak: (Borsa İstanbul 2018)

SONUÇ

Finansal piyasalarda faaliyet gösteren yatırımcılar, varlık fiyat riskinden korunmak veya spekülasyon yapmak amacıyla türev piyasalarda işlem yapmaktadır. Türev piyasalar, bir varlığın fiyatının değişkenlik göstermesine dayanan finansal araçların alınıp satıldığı piyasalardır. Bu araçlar, genellikle futures sözleşmeleri ve opsiyonlar şeklinde işlem görür. Türkiye'de, sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçiş ve VOB faaliyete geçmesiyle birlikte türev piyasalarındaki işlem hacmi ve sözleşme adeti büyük ölçüde artmıştır. Başlangıçta döviz odaklı sözleşmeler üzerinde yoğunlaşmalar görülürken, son zamanlarda hisse senedi üzerine yapılan sözleşmelerde de büyük bir artış yaşanmaktadır. Bu gelişmelerin süregelmesi durumunda, Türkiye'de türev piyasaların artarak yaygınlaşması ve önemli bankalar ve yatırım üzerine faaliyet

gösteren kuruluşlarının yanı sıra orta ve küçük-orta ölçekli işletmelerin de bu enstrümanları kullanması beklenmektedir.

Türev piyasalar, yatırımcılara riskten korunma, fiyat dalgalanmalarından yararlanma ve arbitraj imkanları sunar. Bu çalışmada, türev piyasalarda temel niteliklere sahip futures sözleşmeleri ve opsiyon fiyatlama modelleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Opsiyonlar ise alıcısına belirli bir varlığı gelecekte belirlenen bir tarihte ve fiyatta alma veya satma hakkı veren, ancak zorunlu kılmayan finansal araçlardır. Bu piyasalarda kar-zarar durumunda portföy yönetimi ve fiyat beklentileri önemlidir. Özellikle döviz üzerine yapılan uygulamalarda, yatırımcıların hangi enstrümanı seçeceklerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Yanlış enstrüman seçimi veya portföyün iyi yönetilmemesi durumunda büyük zararlar ortaya çıkabileceği gözlenmektedir. Sonuç olarak, türev piyasalar finansal piyasalarda önemli bir rol oynamakta ve yatırımcılara çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Ancak, bu piyasalarda işlem yapacak yatırımcıların iyi bir bilgi birikimine ve deneyime sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca, risk yönetimi ve doğru enstrüman seçimi konularına dikkat etmeleri önemlidir.

Kaynakça

Aydın Z., (2007), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, *İşletmelerde Döviz Futures Sözleşmeler İle Kur Riski Yönetimi: Vob (Vadeli İşlemler Ve Opsiyon Borsası) Uygulaması*

Akın Ş., (2022), *Hedging Performansının Değerlendirilmesi*, <https://tr.linkedin.com/pulse/hedging-performansinin-degerlendirilmesi-safak-akin>

Ağun İ., (2023), *Vadeli Piyasalar Ve Türkiye Uygulaması*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Açıkders, (2023), *Vadeli İşlemler*, <http://www.vadeli.freeservers.com>

Başak B., (2009), *Borsa Opsiyon Sözleşmesi*, AÜ SBF Dergisi, Sayı. 64, No. 4

Ceylan A. Ve Korkmaz T., (2017), *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi*, Ekin Yayınevi, Bursa.

Coşkun F., (2017), *Türkiye'deki Hisse Opsiyon Planları*, <https://www.erdem-erdem.av.tr/bilgi-bankasi/turkiyedeki-hisse-opsiyon-planlari>

FORWARD, TÜREV PİYASALARI, FUTURES VE OPSİYONLAR ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

Dünya Bankası, (2022), *Emtia Piyasaları Görünümü*, <https://immib.org.tr/tr/dunya-bankasi-emia-piyasaları-görünümü-nisan-2022>

Ersan İ., (2003), *Finansal Türevler*, Literatür Yayıncılık, İstanbul

ETD Volume, (2021), <https://www.fia.org/resources/etd-volume-may-2021>,

Futures Piyasası Tarihiçesi, (2023), <https://www.investaz.com.tr/futures-yurt-disi-piyasalar/futures-piyasası-tarihçesi>,

Gözgör G., (2008), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Anabilim Dalı, *Finansal Türev Piyasaları: Forward, Futures, Opsiyon ve Döviz Üzerine Bir Uygulama*

Getiri ve Fiyatlar, (2022), <https://www.isportfoy.com.tr/getiri-ve-fiyatlar>

Hacıoğlu M., (2010), *Yükselen Piyasa Ekonomilerinin Vadeli İşlemler Piyasalarında Risk Yönetimi* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Kalafat M., (2012), *Türev Ürünlerin Tarihsel Gelişimi*, <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/mustafakalafat/011/>

Melvin M. Ve Norrbin S. C., (2016), *Uluslararası Finans*, 8. Basımdan Çeviri, Ankara: Nobel Kitapevi

Opsiyon Eğitimi, (2022), https://www.osmanlimenkul.com.tr/uploaded_files/file/pdf/Opsiyon_Egitim.pdf

Öznacar R., (2006), *Vadeli İşlemlerin Para Piyasalarına Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para, Sermaye Piyasaları Ve Finansal Kurumlar Bilim Dalı

Rusya-Ukrayna Savaşının Küresel Ekonomiye Ve Türkiye'ye Etkileri, <https://setav.org/assets/uploads/2022/07/R199.pdf>

Reuters, Olivier Matthys, (2022), *Avrupa Merkez Bankası Eflasyon Beklentisi*, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202106101044705837-avrupa-merkez-bankasi-enflasyonda-artisin-devam-etmesini-bekliyor/>

Sarikovanlık V., (2022), *Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar Yönetimi*, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi

Sadiki C., (1995), *Vadeli Piyasalar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para Banka Ana Bilim Dalı

Selçuk Üniversitesi, (2022), *Vadeli İşlem Piyasaları*, <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/8431/190594.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Tanınmış Yücememiş B. Ve Çinko L., (2019), *Finansal Piyasalar Para ve Bankacılık*, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık

Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği, (2007), *Menkul Kıymeter ve Diğer Sermaye Araçları İleri Düzey Lisansı Eğitimi*, <http://www.tspakb.org.tr>

Türkiye Bilimler Akademisi, (2022), *Türev Araçlar Piyasası*, https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/3399/mod_resource/content/2/T%C3%BCrev_Ara%C3%A7lar_Piyasas%C4%B1.pdf

VIOP Tanıtım Kitapçığı Opsiyon Sözleşmeleri, (2018), https://borsaistanbul.com/files/VIOP_Tanitim_Kitapcigi_Opsiyon_Sozlesmeleri.pdf,

Yurt Dışı Vadeli İşlemler, (2023), <https://www.phillipcapital.com.tr/yurt-disi-vadeli-islemler>

Yıldırım M., (2008), *Banka Muhasebesi*, <https://www.tbb.org.tr/content/upload/dokuman/815/3258.pdf>

ULUSLARARASI PAZARLARDA ONLINE MARKALAŞMA FAALİYETLERİ: KADIN GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Golnaz EDREMİTOĞLU² & Yasin GÜLTEKİN³

ÖZ

Bu çalışma kadın girişimcilerin uluslararası e-ticaret sitelerindeki markalaşma faaliyetlerini incelemektedir. Türkiye'deki e-ticaret sitelerinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin markalaşma yolunda ilerlemesi ve marka oluşturulmasında nasıl bir yol izlemesi gerektiği araştırılmıştır. Araştırma temel olarak e-ticaret sitelerindeki kadın girişimcilerin uygun fiyatlandırma, satış stratejileri, ürün reklam çalışmaları ve özel marka değerinin geliştirilmesi gibi pazarlama faaliyetlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmanın mülakat yapılan kişileri, 20-60 yaş aralığında olan, e-ticaret yoluyla satış yapan kadın girişimciler oluşturmaktadır. Mülakat soruları alanında uzman firma yetkilileri ve akademisyenler ile ortak olarak hazırlanmıştır. Veriler toplanırken görüşme talebini kabul etmiş kişiler ile mülakatlar gerçekleştirilmiş olup her bir katılımcıya yirmi soru sorulmuştur. Çıkan mülakat sonuçları MAXQDA 2020 programı aracılığı ile analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular sonucunda E-ticaret platformlarının, kadın girişimcilere uluslararası pazarlara giriş fırsatı sunduğu görülmektedir. Farkındalık, özgünlük, kalite ve olumlu zihinsel imaj gibi faktörlerin markalaşma yolunda ilerlemek için yardımcı olacağı tespit edilmiştir. Ayrıca eğitim seviyesi, yabancı dil bilgisi ve bilgisayar kullanımı katılımcıların başarısında büyük etken olduğu görülmüştür. Ayrıca devlet destekleri, pozitif ayrımcılık, sermaye yetersizliği Türk kadın girişimcileri etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, Kadın Girişimci, Markalaşma

ABSTRACT

This study examines the branding activities of women entrepreneurs on international e-commerce sites. It has been researched how female entrepreneurs operating on e-commerce sites in Turkey should progress towards branding and what path they should follow in creating a brand. The research basically aims to analyze the marketing activities of female entrepreneurs on e-commerce sites, such as appropriate pricing, sales strategies, product advertising activities and development of private brand value. The interviewees of this research are female entrepreneurs who are between the ages of 20-60 and sell through e-commerce. Interview questions were prepared jointly with company officials and academicians who are experts in their field. While collecting data, interviews were conducted with people who accepted the interview request and twenty questions were asked to each participant. The interview results were analyzed through the MAXQDA 2020 program. As a result of the bulgur obtained in the study, it is seen that E-commerce platforms offer women entrepreneurs the opportunity to enter international markets. It has been determined that factors such as awareness, originality, quality and positive mental image will help to progress towards branding. In addition, it was observed that the level of education, foreign language knowledge and computer use were major factors in the success of

¹ Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik ABD yüksek Lisans öğrencisi Golnaz EDREMİTOĞLU'nun, Dr. Öğr. Üyesi Yasin GÜLTEKİN danışmanlığında yazılan "Uluslararası Pazarlarda Online Markalaşma Faaliyetleri: Kadın Girişimciler Üzerine Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik ABD, golnaz.fadaeidizajekan23yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8008-1020

³ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, yasingultekin@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0161-8748

ULUSLARARASI PAZARLARDA ONLINE MARKALAŞMA FAALİYETLERİ: KADIN GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

the participants. In addition, state supports, positive discrimination and lack of capital affect Turkish women entrepreneurs.

Keywords: E-commerce, Female Entrepreneur, Branding

GİRİŞ

E-ticaret son birkaç yılda, dünya çapında küresel perakende sektörünün vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Diğer pek çok endüstri gibi, perakende sektörü de internetin ortaya çıkışının ardından önemli bir dönüşüm geçirmiş ve modern yaşamın dijitalleşmesi üzerine, neredeyse her ülkeden tüketiciler online işlemlerin avantajlarından yararlanır hale gelmiştir. İnternet erişiminin benimsenmesi dünya çapında hızla arttığından, online tüketicilerin sayısı her yıl artmaya devam etmektedir. Günümüzde E-ticaret platformlarında yer almak ucuz ve hızlı olduğundan dolayı girişimcilerin birinci tercihi olmaktadır (MEGEP). Özellikle girişimcilere düşük maliyetle uluslararası pazarlara giriş fırsatı, farkındalık, zihinsel imaj, kalite, sadakat oluşturma gibi imkanları sağlaması ve markalaşma yolunda ilerlemelerine imkan tanımaktadır (Aker ve Keller,2010). Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde kavramsal çerçeve kapsamında E-ticaret, markalaşma ve kadın girişimcilerin online platformlardaki markalaşma faaliyetleri ele alınacaktır. İkinci bölümde, araştırma aşamalarında kullanılan araştırma teknikleri ve analiz yöntemi ile ilgili bilgilerin yer aldığı yöntem bölümü yer alacaktır. Üçüncü bölümde ise analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilecektir. Son olarak dördüncü bölümde öneriler ve sonuçlara değinilecektir.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.E-ticaret

Elektronik ticaretin iş hayatında kullanılması oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Aslında elektronik ticarete olan ihtiyaç, özel sektör ve kamu sektörünün bilgi teknolojilerinin kullanımına olan talebinden kaynaklanmaktadır. Bu tür işlerin 1956 yılında Elektronik Fon Transferi (EFT) gibi yeniliklerle tüketicilerin paralarını ATM'lerden alıp kredi kartıyla alışveriş yapmaları ile başladığı belirtilmektedir (Turban vd., 2006). İnternet tabanlı teknolojilerin gelişmesinden önce, 90'lı yılların başında büyük şirketler, aralarında ticari bilgi alışverişi yapmak için belirli, sınırlı ve standart iletişime sahip bilgisayar ağları oluşturmaya başlamışlardır. Bu yönetime elektronik veri değişimi (EDI) adı verilmektedir (Turban vd.,

2006). Genel olarak bilgi teknolojisi, sıçramasından sonra yirmi yıllık iki dönem geride kalmış ve şimdi üçüncü döneme girilmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse; 1955-1974: Elektronik para transferi dönemi: Bu dönemde ATM'ler ve kredi kartları çıkmıştır (Lumpkin ve Dess,2004). 1975-1994: Yönetim bilgi sistemleri ağı (MIS): Elektronik veri ve uluslararası bankacılık sistemlerin kullanmaya başladığı süreçtir, 1995-2014: İnternet ağı: İnternetin ve ticari uygulamalarının gelişmesiyle devrim niteliğinde değişiklikler gerçekleşmiştir (Turban vd. 2006).

1.2.Markalaşma

Marka bilinirliği, markayı tanımanın ve markayı hatırlamanın bir yolu olarak anlaşılmaktadır. Marka bilinirliği, tüketim yeteneği ile ilişkilidir. Markayı rakip markalar arasında doğru ayırt etme ve markayı hatırlama becerisi ve ilgili marka algısını doğru bir şekilde anımsamak veya yeniden üretmek için tüketici belleğine başvurmaktadır. Prestij ve ne sahip bir marka yüksek düzeyde marka bilinirliği ve algısı, olumlu marka algısına yol açar. şirketler genellikle yeni ürünleri tanıtmak için markalarını geliştirirler, ancak bu iş markanın imajını tehlikeye atabilir ve bu çok riskli bir haledede gelebilir (Dua ve Zadeh, 1389).

1.2.1. Markanın nemi

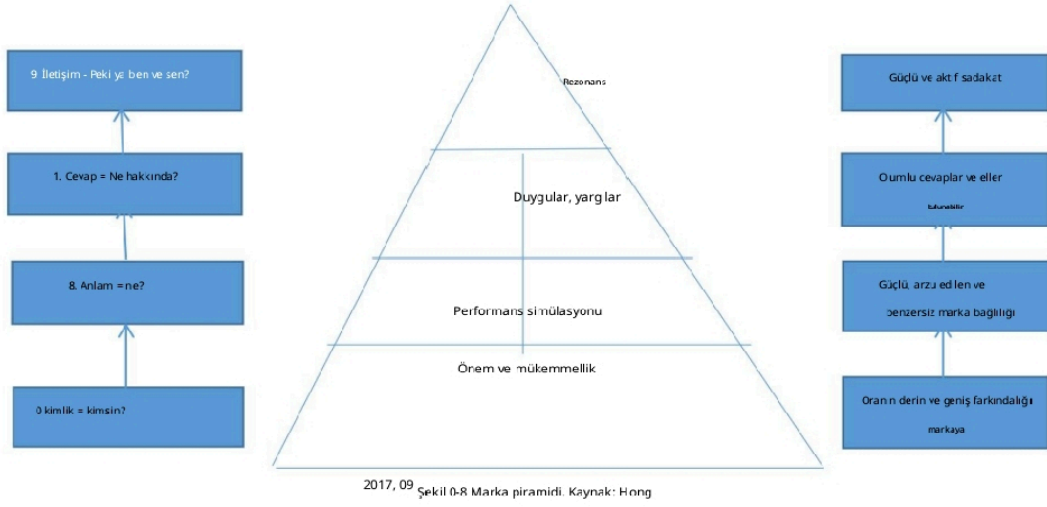
Markaların nemi řu şekilde özetlenebilir:

- Birey veya kuruluş, müşteriye izin veren bir ürün üreticisinin kimliği bu ürünün sorumluluğunu belirli bir üreticiye veya distribütöre havale eder.
- şirket için ürün yönetimini basitleştirmek ve takip etmek.
- Envanter ve muhasebe kayıtlarının düzenlenmesine yardımcı olmak.
- O markanın sahibi lehine telif hakkı tescili imkanının yaratılması (Chen vd., 2011).

1.2.2. Markalaşma Faaliyetleri

Marka piramidi, Keller (2003) tarafından geliştirilen marka değer modeline dayanmaktadır. Müşterinin her aşamasında soru sorduğu ve her aşamasının başarıyla tamamlandığı sipariş adımları bir önceki adıma bağlıdır. Son aşama, piramidin ucuna ulaşmaktır, bu noktada koordineli ara yüzler ve Mozon oluşturulmuştur. Bu adımlar, markalaşma sürecindeki altı engeli içerir. Bu modele göre, müşterilerin piramidin tepesinde olması, markayla güçlü bir bağ kurması ve daha fazlasını garanti eder. Bu modele dayalı olarak, pazarlamacılar için zorluk, müşterilerin piramidin üst seviyelerine ıkarabilmeleridir.

ULUSLARARASI PAZARLARDA ONLINE MARKALAŞMA FAALİYETLERİ: KADIN GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Şekil 1. Marka Piramidi

- **Önem ve üstünlük**

Marka: Markanın farklı satın alma ve tüketim koşullarında ne kadar yer aldığı ile ilgilidir.

- **Performans**

Marka: Ürün veya hizmetin müşterinin temel ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı ile ilgilidir.

- **Simülasyon**

Marka: Ürün veya hizmetin ana özelliği ile ilgili olup, markanın müşterilerin psikolojik veya sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilir.

- **Marka yargısı:** Müşterilerin kendi görüşlerine ve değerlendirmelerine odaklanır.

- **Marka duyguları:** O markayı düşünen müşterilerin duygusal tepkileri.

- **Rezonans**

Marka: Müşterilerin markayla olan ilişkilerinin doğasına ve nasıl hissettiklerine, kişiliği markayla ilişkilendirilerek geri döner (Hung ,2017).

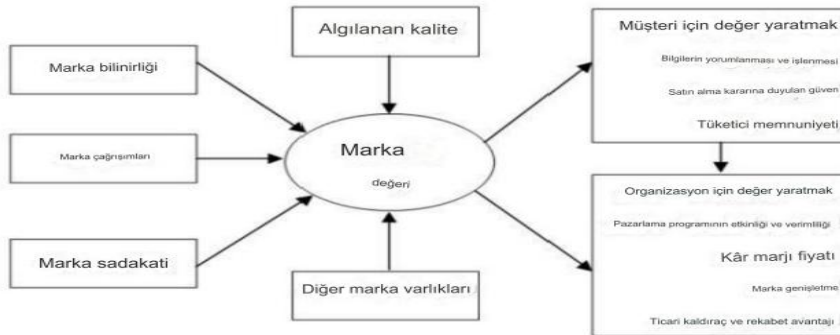

vv

.)2017,Markanın çekirdek modelinin Şekil 8 -8'i. Kaynak: Hong (80).

Şekil 2. Markanın Çekirdek Modeli (The Brand Core Model)

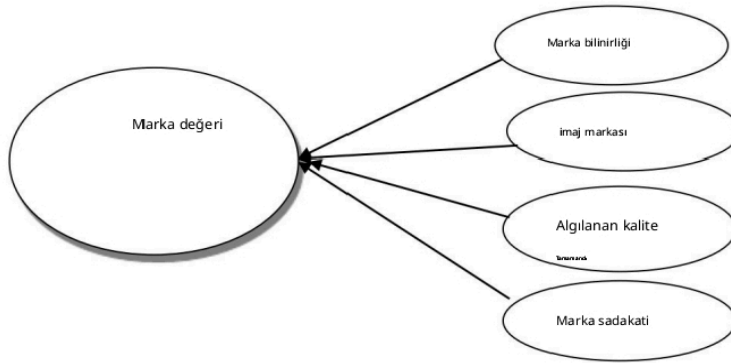
Bu model ise, markalaşmanın ne kadar önemli olduğunu açıklamaktadır. Marka merkezde belirleyici bir konuma sahiptir. İş operasyonlarının stratejik merkezi haline gelmiştir. Şirketin üç faktörü kavraması sayesinde, ürün ve müşteriler, marka yönetim ekibi yeni değer biçimleri yaratmak için bir vizyon sağlar. Sadık müşteriler oluşmasını sağlar ve marka değerinin oluşması, marka farkındalığı, marka çağrışımı, marka bağlılığı, markanın algılanan kalitesini ve diğer belirli değerlerin oluşmasına yardımcı olur. Aker'e (1996) göre, marka değeri satın alma kararlarına ve tüketici memnuniyetine olan güvenin yanı sıra yorumlama yoluyla olabilir. Bilgi müşteri için değer yaratır ve ayrıca etkinlik ve verimliliği artırarak pazarlama programları, ticari kaldıraç ve marka genişletme ve rekabet avantajı şirket için değer yaratır. Markanın özel değeri hem şirket hem de müşteri için değer yaratırken, markanın yarattığı değer ile birlikte müşteride şirket için değer yaratır.

Şekil 3. Marka değeri modeli (Aker, 2010)

ULUSLARARASI PAZARLARDA ONLINE MARKALAŞMA FAALİYETLERİ: KADIN GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Marka denkliği kavramının iki ana süreci arasındaki farklılık ve benzerliklerin incelenmesinde (Aker (1996) ve Keller (2006)) her iki yaklaşımın da genel bir ölçüt olabilecek benzer boyutları içerdiği sonucuna varılmaktadır. Markanın tüketici değerlendirmesi: Bu iki yaklaşıma göre, önerilen tüketici açısından marka değeri: Farkındalık, zihinsel imaj, kalite ve sadakate bağlı olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Marka değerinin kavramsal modeli (Konsnick ve Gunter, 2007)

1.3.KADIN GİRİŞİMCİLER VE ONLINE PLATFORMLARDA MARKALAŞMA FAALİYETLERİ

E-ticaret pazarları küçük ve orta ölçekli şirketler ve özellikle kadın girişimcileri için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Bu platformlar istihdam ve girişimcilik yaratmada önemli bir rol oynamaktadır (Wang ve Cavusoglu 2015). Bilgi teknolojisine dayalı ekonomiler, genellikle bilgi ekonomisi veya dijital ekonomi olarak bilinirler. "Dijital girişimcilik", çevrim içi veya mobil platformlarda gerçekleştirilen ekonomik faaliyetleri içermektedir. Bu dijital dönüşümün potansiyelinden yararlanma yeteneği gerçekten de daha kapsayıcı ekonomilerin mihenk taşıdır. Bilgi ve iletişim teknolojisinin dijital ekonomideki merkezi rolü yalnızca optimize edilmiş üretim süreçleri açısından değildir. Ancak bilgi yönetimi, ürün tüketimi, dağıtım ve ticaret açısından öyle görünüyor ki bu fırsatlar kadın girişimciler için önemli bir ekonomik kazanç sağlamakla birlikte, dijital teknolojiler ve internet kullanımı yaygınlaştıkça, çok daha büyük fırsatlar çıkaracaktır. Bilgi ve iletişim teknolojisi ve internet kullanımı erişim fırsatı açısından bireyler, aileler, işletmeler ve coğrafi bölgeler arasında farklılıklar gösterir. Bunun nedeni, dışlama ve eşitsizlik olarak ortaya çıkan bilgisayarlara ve internete erişimin eşit olmayan dağılımıdır. Bu boşluk artık birinci seviye dijital uçurum olarak bilinmektedir (Shahriar,2018).

Bu alışma ile uzman akademisyen ve pazarlamacılar ile yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın sonunda cevap bulunmasının beklendiği araştırma ana sorularına sorulara aşağıda yer verilmiştir. Bu sorular:

1. Kadın girişimciler uluslararası online platformlardan hangilerini tercih ederler?
2. Türkiye Kadın girişimcileri uluslararası pazarlarda etkileyen faktörler nelerdir?
3. Kadın girişimcilerin uluslararası pazarlama stratejileri nelerdir?
4. Kadın girişimcilerin markalaşma yolunda geliştirmesi gereken faaliyetler nelerdir?

2. ARAşTIRMA YÖNTEMİ

Türkiye`de kadın girişimcilerin dünyadaki online satış platformlarında nasıl uluslararası pazara giriş yapabileceği, ürünlerine nasıl değer kazandıracadığı, ürünlerinin doğru pazarda, doğru konseptte, doğru kanalda pazarlanması ve markalama yolunda ilerlemesi ile ilgili çalışmalar yapılması gerekmektedir. Kadın girişimcilerin sadece yerel pazarlarda değil, online uluslararası pazarlarda var olması, kadın girişimcilerin ürünlerine nasıl değer kazandıracadığı, nasıl daha verimli kr elde edileceği, markalaşma yolunda ilerlemesi, süreklilik kazandırmak, ürünlerde farklılaştırma ve zelleştirme gibi faaliyetleri nasıl gerçekleştirebileceğinin tespit edilmesi bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Online uluslararası platformlarda başarılı kadın girişimciler ile mülakat yapılarak hangi konseptle ne tür başarılar elde etmişler bu araştırma da incelenecektir. Araştırma kapsamında verilerin içerik analizini yapmak adına ilk olarak elde edilen verileri düzene sokma, anlama ve sorgulama aşaması gerçekleştirilmiştir. Daha sonra MAXQDA 2020 Analitik Pro 2020 (Release 20.2.2.) programı kullanılarak verileri kategorilere ayırma, kodlama ve alt kodlama yapılmıştır çeşitli görseller yardımı ile içerik analizi gerçekleştirilmiş ve katılımcıların markalaşma ve pazarlama faaliyetlerine dair vurgularının yoğunlukları tespit edilmiştir.

3.BULGULAR

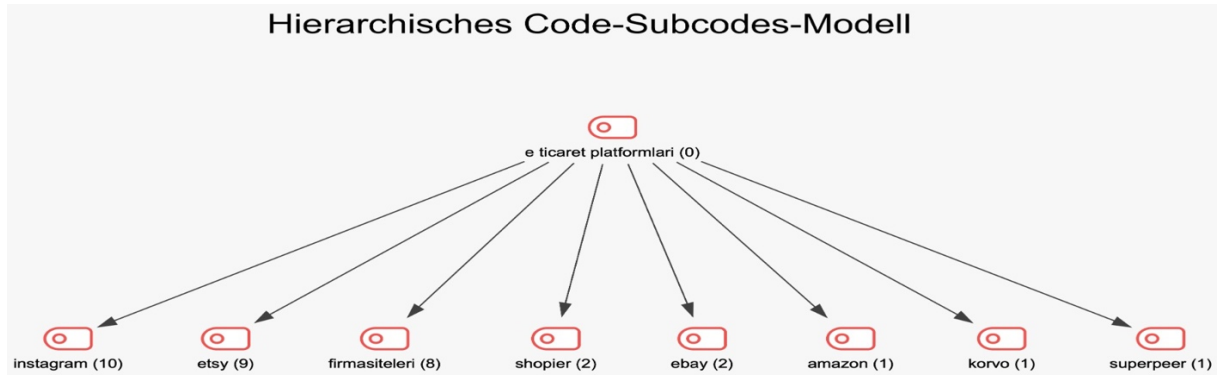
Çalışmanın amaçlarına ulaşmak için mülakat yapılacak kişilerin aktif çalışan, e-ticaret üzerine tecrübesi olan ve tedarik zinciri yönetimi konusunda tecrübe ve bilgi sahibi olan kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye`de faaliyet gösteren 2 uzman uluslararası e-ticaret pazarlamacısı ve 18 katılımcı ile toplamda 20 kişi ile görüşülmüştür. Tablo 1`de mülakat yapılan katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir.

ULUSLARARASI PAZARLARDA ONLINE MARKALAŞMA FAALİYETLERİ: KADIN GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

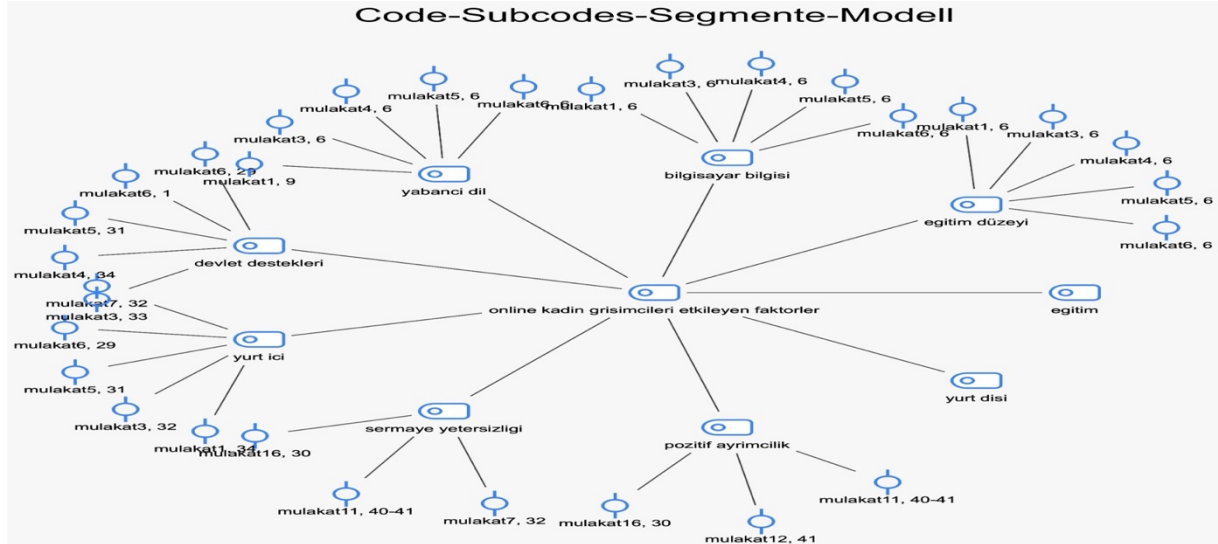
Katılımcılar	Satış Alanı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Hizmet Süresi
Katılımcı 1	Kişiyeye özel şarap standı	39	Kadın	Lisans	3 yıl
Katılımcı 2	El yapım amigori oyuncaklar	55	Kadın	Ön Lisans	5 yıl
Katılımcı 3	Cam hare	45	Kadın	Lisans	10 yıl
Katılımcı 4	CNC Ürün Tasarımı	27	Kadın	Lisans	2 yıl
Katılımcı 5	CNC Ürün Tasarımı	27	Kadın	Lisans	5 yıl
Katılımcı 6	Dalgıç malzemeleri	45	Kadın	Lisans	10 yıl
Katılımcı 7	Deri aksesuarları	37	Kadın	Lisansüstü	9 yıl
Katılımcı 8	Deri imalatı	40	Kadın	Ön Lisans	7 yıl
Katılımcı 9	Ticaret uzman	57	Kadın	Lisans	30 yıl
Katılımcı 10	Fenomen	24	Kadın	Lisans	3 yıl
Katılımcı 11	Gemi gözetim	43	Kadın	Lisans	0-5 yıl
Katılımcı 12	Gümüş	39	Kadın	Lisans	14 yıl
Katılımcı 13	Kozmetik	26	Kadın	Lisans	1 yıl
Katılımcı 14	Mutfak aksesuarları	45	Kadın	Lisans	3 yıl
Katılımcı 15	Ahşap ürünleri	33	Kadın	Ön Lisans	6 yıl
Katılımcı 16	Sac ekimi	45	Kadın	Lisans	10 yıl
Katılımcı 17	Ticaret uzman	45	Kadın	Lisans	10 yıl
Katılımcı 18	Tekstil	35	Kadın	Lisans	7 yıl
Katılımcı 19	Yaşam koçu	32	Kadın	Lisans	8 yıl
Katılımcı 20	Yazılım	35	Kadın	lisans	10 yıl

Katılımcıların hepsinin üniversite mezunu olduğu, 1 yıl ile 30 yıl arasında farklı sürelerde iş tecrübesine sahip kişiler olduğu, farklı sektörlerden olduğu ve 24-55 yaş aralığı oldukları görülmektedir.

Şekil 5. E- Ticaret platformlar bilişenleri

Katılımcıların genel olarak e-ticaret platformları olarak instagram, etsy, firma siteleri, shopier, ebay, amazon ,korvo ve superpeer kullandıkları görülmektedir. Özellikle instagram, etsy ve kendi sitelerini satışlarında yoğunluk olarak kullandıkları görülmektedir. Bunun nedeni ise

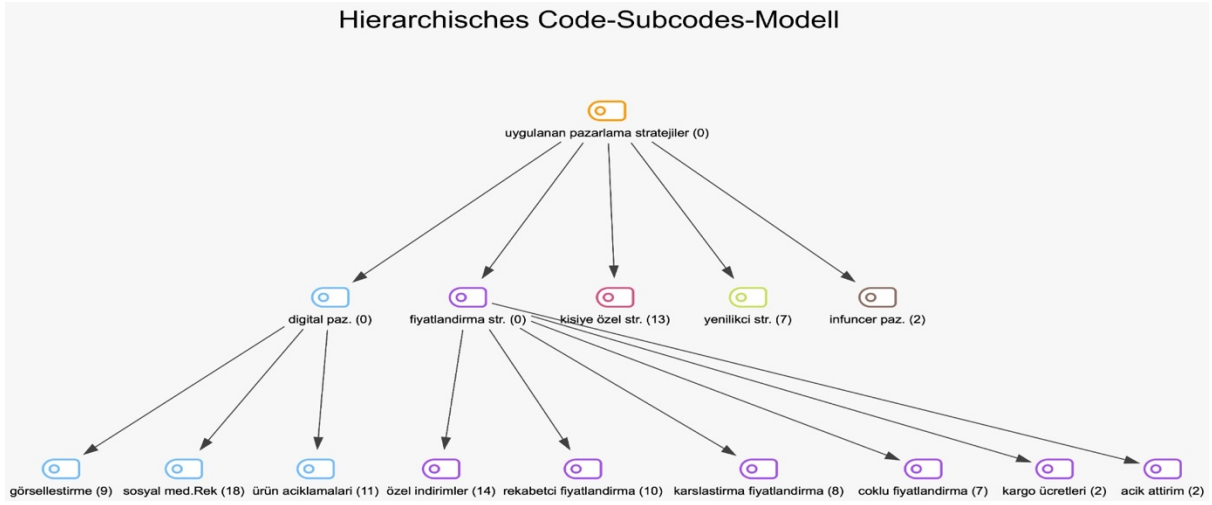

satış kolaylıkları olduğunu belirtilmektedir. Amazon ve E-Bay satış politikaları daha hassas ve katı kurallar çerçevesindedir. Bu yüzden Türkiye de e-ticaret yapan kadın girişimciler daha kolay satış yapılacak kanalları tercih ettiği tespit edilmiştir

Şekil 6. Online Kadın Girişimcileri Etkileyen Faktörler

Türkiye’de kadın girişimcileri etkileyen faktörler olarak sermaye yetersizliği, pozitif ayrımcılık, devlet destekleri ve eğitim önemi olarak vurgulanmıştır. Şekil 6’da görüldüğü gibi, demografik yapı, yaş ve eğitim seviyesinin önemi vurgulanmıştır. Çoğunlukla 30 ve 50 yaş arası faaliyet gösteren ve eğitim seviyesi lisansüstü olan, yabancı ve bilgisayara hâkim olan kişilerin satışlarda daha başarılı olduğu, genellikle devletin desteklerinin takdir edildiği ancak bu desteklerin yurt içinde yeterli olup, yurt dışı destekler için yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

ULUSLARARASI PAZARLARDA ONLINE MARKALAŞMA FAALİYETLERİ: KADIN GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

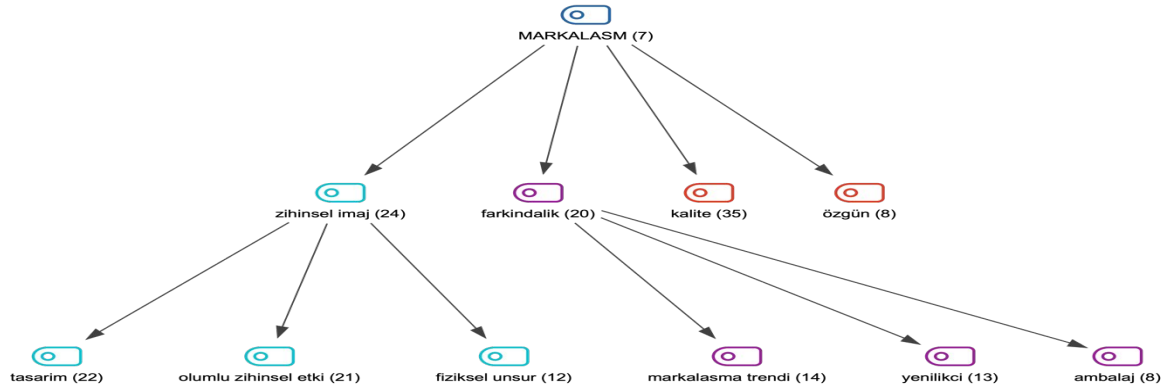
Şekil 7. Adayların E-ticaret Pazarlama Stratejiler

Şekil 7 ise katılımcıların hangi e-ticaret pazarlama stratejilerini ele aldığını göstermektedir. Katılımcılar Dijital pazarlamada ve alt kodlar olarak görselleşme ve sosyal medya reklamlarının ürün açıklamalarının dürüst ve şeffaf şekilde yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Ürünlerin reklamını yaparken ağırlıklı olarak Instagram, Google Ad ve site içinde mevcut reklamları değerlendirmek gerektiğini belirtmişlerdir.

Dijital pazarlamada dijital güvenliği sağlamak için online mağazada müşterilerin tüm görüşlerini paylaşmak , ayrıca “satış yaparken garantili ürünleri tercih ediyorum ki müşterinin satın alma konusunda daha fazla güveni sağlamaktayım” görüşleride katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

Fiyatlandırmada ise indirimleri uygulamaya koyarken bir dizi ürüne indirim uygulamamın amacı, daha fazla ana ürünü ve diğer ürünleri tanıtmaktır. Örneğin, bir dizi üründe indirim sunarak daha fazla giriş ve ziyaret elde edilmesi sağlanmaktadır; Böylece daha çok insan tarafından tanınma sağlanmaktadır. Özel indirimleri de mutlaka değerlendirmek, rekabetçi fiyatlandırma ve karşılaştırma, fiyatlandırma ve çoklu fiyatlandırma gibi stratejiler gözlemlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Açık artırma gibi bir diğer fiyatlandırma strateji de ele alındığı görülmüştür. Online satışlarda en önemli diğer konum ise kargo ücretlerinin şeffaf şekilde yansıtılması olmuştur. Kişiyeye özel, yenilikçi strateji ve influncer stratejilerinin uygulandığı da tespit edilmiştir.

Hierarchical Code-Subcodes Model

Şekil 8. Markalaşma modeli bileşenleri

Markalaşmanın nasıl gerçekleştiğine dair sorulan mülakat sorusuna katılımcılar zihinsel imaj yaratmak için markanın özgün olması, kaliteye önem vermesi, farkındalık yaratıp markalaşma trendlerini takip edip, yenilikçi olmaları ve ambalajlarına dikkat etmeleri gerektiğini vurgulanmıştır. Ayrıca markalaşma yolunda ilerlemek için olumlu zihinsel imaj yaratıp tasarım ve fiziksel unsur olmak üzere olumlu zihinsel etki yaratmak gerektiği belirtilmiştir.

Katılımcılar markanın adını seçerken, çevrim dışı ve çevrim içi reklamlarda görüntülendiğinde etkileyici ve çekici görünen bir isim seçtiklerini vurguladılar. Ayrıca logo ve fiziksel unsur izleyicinin ve dinleyicinin zihninde olumlu bir algı yaratacak nitelikte olması gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak daha fazla marka değeri yaratmak için satın alma sonrasında olumlu bir duygu yaratmaya çalışmak, müşterinin satın alma işleminden memnun olmasını sağlamak gerekmektedir. Bunu yaparak müşteri bir sonraki satın alma işlemine daha fazla motive olur ve onu diğer arkadaşlarıyla ve tanıdıklarıyla tanıştırmaya istekinde olur ve bu da müşteri sayısını artmasına yardımcı olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Rekabetçi bir iş ortamında, şirketlerin sürdürülebilir rekabet avantajı yaratma yeteneklerini artırmaları gerekmektedir. Marka farkındalığı ve marka imajı tüketicinin karar vermesinde en önemli etkenlerdendir. Marka farkındalığı, marka hatırlanmasıyla anlaşılmaktadır. Marka bilinirliği yetenekle ilgilidir. Tüketici için markayı rakip markalar arasında doğru bir şekilde ayırt etmek ve markayı hatırlatmak gerekir. Tüketicinin markayı hafızasından doğru bir şekilde geri getirebilmesi veya yeniden üretebilmesi anlamına gelir. Şirketler çoğu zaman yeni ürünler tanıtmak için markalarını geliştirirler ancak bu durum markanın imajını tehlikeye atabilir. Müşteri memnuniyeti ve fayda arayışının bilinmesi ayrıca piyasadaki rekabet koşulları ve

ULUSLARARASI PAZARLARDA ONLINE MARKALAŞMA FAALİYETLERİ: KADIN GİRİŞİMCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

stratejileri markalarıyla ilgili rakipler, marka pozitifliğini ve bunun sonucunda marka geliştirme başarısını etkilemektedir. Ayrıca şirketin rekabet gücünü arttırmanın yolu, yeni ürünlerin fiyatlandırılmasına yönelik modeller sağlamaktır. Fiyatlandırma basitçe bir ürün veya hizmet için fiyat belirlemek anlamına gelir. Sosyal medyayı, ürünlerinizi sosyal medyada tanıtmak ve sunmak amacıyla kullanmak mantıklıdır.

Bu araştırmada farkındalık, özgünlük, kalite ve marka olumlu zihinsel imaj oluşturularak markalaşma yolunda ilerlemesine yardımcı olacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Pazarlama stratejileri olarak yenilikçi, kişiye özel stratejiler ve fiyatlandırma stratejileri kullanılması gerekliliği birçok kadın girişimci tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca dijital pazarlamada şeffaflık ve satış sonrası müşteri memnuniyeti vurgulanmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesi, yabancı dil bilgisi ve bilgisayar kullanımı katılımcıların başarısında büyük etken olduğu tespit edilmiştir. Devlet destekleri, pozitif ayrımcılık, sermaye yetersizliği Türk kadın girişimcileri etkilemektedir.

Ürünün satış fiyatının tespiti işe başlamadan önce yapılmalıdır. Herhangi bir iş modelinde en önemli faktörlerden biri fiyattır. Fiyatlandırma, kârı maksimuma çıkarmak, pazar payını arttırmak, kaliteye yön vermek ve pazar fiyatını arttırmak amacıyla yapılır. Fiyatlandırma, iş modelinin en önemli konularından biridir ve buna uygun kararlar, bir şirketin kârlılığı üzerinde büyük etkiye sahiptir. Dijital güvenlik, müşteriye ödeme çeşitliliği, kargo zamanı, fiyatlar ve müşteriye şeffaflıkta bu süreçte öne çıkan unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Yeni ürünlerin seçimi ve ürünü nereye kime satılması gerektiğine dikkat edilmesi gerekmektedir. Katılımcılar arasında ürün satışı yapmak araştırmalara yaparak hangi ürünlere toplumda ihtiyaç olduğunu öğrenmek ve ona göre pazarlama faaliyetlerine başlamaları gerektiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aaker, D. (1996) Building Strong Brands. USA: The Free Press.

APEC Economies. OECD. <https://www.oecd.org/sti/education-and-skills-in-bridging-the-digital-gender-divide-evidencefrom-apec.pdf>

Chen, Y.M., Su, Y.F., & Lin, F.J. (2011). Country-of-origin effects and antecedents of industrial brand equity. Journal of Business Research, 1-5. doi:10.1016/j.jbusres.2011.06.029.

Huang, C. (2017). The impacts of brand experiences on brand loyalty: mediators of brand love and trust, Journal of Management History, 55(5), 915-934.

- OECD. (2019). The Role of Education and Skills in Bridging the Digital Gender Divide. Evidence from
- Keller, K.L. (2003). “Brand synthesis: The multidimensionality of brand knowledge”, *Journal of Consumer Research*, 29, PP. 595-600.
- Keller, K.L. and Lehmann, D.R. (2006), “Brands and branding: research findings and future priorities”, *Marketing Science*25(6), pp. 740-59.
- Konecnik M& Gatner W,(2007). CUSTOMER-BASED BRAND EQUITYFOR A DESTINATION, *Annals of Tourism Research*,, 32(2),100-121.
- Lumpkin, G.T., and Gregory G. Dess(2004). "E-Business Strategies and Internet Business Models: How the Internet Adds Value." *Organizational Dynamics* 33, no. 2 (2004): 161–173.
- OECD. (2021). Entrepreneurship Policies through a Gender Lens. OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/71c8f9c9-en>
- Shahriar, A. Z. M. (2018). Gender differences in entrepreneurial propensity: Evidence from matrilineal and patriarchal societies. *Journal of Business Venturing*, 33(6), 762–779.
- Jamali D. (2009). Constraints and opportunities facing women entrepreneurs in developing countries A relational perspective *Gender in Management. An International Journal* 24 (4).232-251.
- Turban, E. (2006). “Electronic Connerce: A Managerial Perspective”, Pentice Hall, Englewood Chiff, New Jersey.
- Wang, S., & Cavusoglu, H. (2015). Small and medium sized manufacturer performance on third party B2B electronic marketplaces: The role of enabling and IT capabilities. *Decision Support Systems*, 79: 184-194.

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERİNİN DEĞİŞİMİ¹

Hacer Esra BÜLBÜL² & Yavuz YILDIRIM³

ÖZ

Türkiye, dünya genelinde ucuz hammadde sağlayan ülkeler arasında olmasına rağmen, doğal florasındaki tıbbi ve aromatik bitkilerin zenginliği ile dikkat çeker. Bu çalışma, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler konusundaki zengin biyoçeşitliliğini, kültürel ve tarihsel önemini ve uluslararası ticaretteki rolünü araştırır. Araştırma, elma, pomelo ve greyfurt, keten, zencefil, pamuk tohumu, çilek, ayva, kuru üzüm, şeftali ve nektarin ve çay yaprakları gibi on bitki türünün 2002-2021 yılları arasındaki ticaretine odaklanır. Özellikle ihracat ve ithalat akışları detaylı bir şekilde analiz edilir ve her ülke için Grubel-Lloyd Endeksi kullanılarak endüstri içi ticaret incelenir. Sonuçlar, Türkiye'nin 2019'dan sonra bu sektördeki ticaret politikalarında değişiklik gösterdiğini, benzer değişkenliklerin diğer G-8 ülkelerinde de gözlemlendiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektörü, Rekabet Gücü, İhracat ve İthalat, Grubel- Lloyd Endeksi

CHANGE OF TRADE PATTERN OF TURKEY AND G-8 COUNTRIES FOR SELECTED MEDICINAL AND AROMATIC PLANTS

ABSTRACT

Turkey, despite being among the countries providing cheap raw materials, stands out for the richness of medicinal and aromatic plants in its natural flora. This study explores Turkey's abundant biodiversity in medicinal and aromatic plants, emphasizing its cultural and historical significance and its role in international trade. The research focuses on the trade of ten plant species, including apple, pomelo and grapefruit, flax, ginger, cottonseed, strawberry, quince,

¹ Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Politikası ABD, yüksek lisans öğrencisi Hacer Esra BÜLBÜL'ün, Dr. Öğr. Üyesi Yavuz YILDIRIM danışmanlığında yazılan "Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektöründe Türkiye'nin Rekabet Gücünün Belirlenmesi" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Politikası ABD. mivan_8@hotmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, yyildirim@comu.edu.tr, (orcid.org/0000-0003-2451-106X)

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERİNİNİN DEĞİŞİMİ

raisins, peach and nectarine, and tea leaves, from 2002 to 2021. It meticulously analyzes trade dynamics, especially export and import flows, using the Grubel-Lloyd Index for each country. The results indicate shifts in Turkey's trade policies in this sector after 2019, with similar variations observed in other G-8 countries.

Keywords: Medicinal and Aromatic Plants Sector, Competitive Strength, Exports and Imports, Grubel-Lloyd Index

GİRİŞ

Tıbbi ve aromatik bitkiler, geleneksel, alternatif ve modern tıpta hastalıkların önlenmesi, sağlığın korunması ve tedavi edilmesi, besin takviyeleri, bitkisel çaylar ve yemeklerde tat ve aroma katmak amacıyla beslenmede kullanılmaktadır. Ayrıca kozmetik ve parfüm endüstrisinde kullanıldığı gibi, ilaç sanayi, içecek endüstrisi, boya ve mürekkep sanayi, biyoyakıt sanayi ve böcek ilaçları gibi geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu bitkilerin kurutulmuş ve özenle hazırlanmış, çiçek, sürgün, tüber (yumru), ana gövde, periderm (kabuk), foliage (yaprak), rizom (kök), tohum (semen), herba, pomum (meyve) ve bitki özü gibi kısımlarından yararlanılır.

İnsanlık tarihi boyunca, tıbbi ve aromatik bitkiler deneme yanılma yöntemleriyle veya zaman zaman profesyonel tıbbın da yardımıyla insanlar, hayvanlar ve hatta bitkilerin sağlığı için kullanılmaktadır. Biyolojik, kültürel ve endüstriyel açılardan geniş bir kullanım alanına sahiptir. Son yıllarda bu kaynaklara olan talep önemli ölçüde artmıştır. Bugün, alternatif tıp olarak adlandırılan bazı yöntemler, farmasötik, medikal ve biyomoleküler araştırmacılar tarafından bilimsel temellere dayalı olarak kanıtlanmış ve yetkili otoriteler tarafından onaylanmıştır. Bu süreç neticesinde, bu yöntemler insanların günlük yaşamında yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Tıp ve sağlık sektörlerinde, sentetik olarak üretilen aktif bileşenlere alternatif olarak bu bitkilerin sunduğu çok yönlü etkiler, bu değer artışının başlıca nedenlerindedir (Adıyaman Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Raporu, 2016).

Türkiye'nin coğrafi konumu, zengin bitki çeşitliliği, iklim ve ekolojik yapısı, tıbbi ve aromatik bitkiler ticaretinde öncü bir ülke olmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin geniş yüzölçümü, farklı iklim bölgeleri ve bitki örtüsü çeşitliliği sayesinde, ülkede birçok tıbbi ve aromatik bitki yaygın şekilde bulunmaktadır.

Türkiye'nin zengin florası, tıbbi ve aromatik bitkiler açısından büyük bir potansiyel taşımakta ve bu bitkiler, özellikle gelişmiş ülkelerde sürekli artan bir taleple karşı karşıya

kalmaktadır. Bu bitkisel kaynaklar, parfümeri ve kozmetik endüstrileri, gıda katkı maddeleri ve bitkisel ilaçlar için önemli bir hammadde kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin biyoçeşitliliğinin, ilgili endüstrilerdeki kullanım potansiyelini ve stratejik önemini ortaya koymaktadır. Ülkenin zengin bitki çeşitliliği, doğada bulunan çeşitli türlerin yanı sıra tarımsal faaliyetlerle de desteklenmektedir. Bu çerçevede, anason, kişniş, çay, haşhaş, kekik, çörekotu ve kimyon gibi birçok bitkinin yetiştirilmesi için tarım arazileri bulunmaktadır. Bu tarımsal uygulamalar hem yerel biyoçeşitliliği korumakta hem de ekonomik değer yaratmakta önemli bir role sahiptir. Türkiye, tıbbi bitki ihracatı konusunda da aktif bir rol oynamaktadır. Yaklaşık 100 ülkeye tıbbi bitki ihracatı gerçekleştirilmektedir (Boztaş vd. 2021: 30).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, dünyada tıbbi amaçlarla kullanılan 21.000'den fazla bitki türü olduğu belirtilmiştir (2005). Bu bitki türlerinden 4.000-6.000 arasında yaygın olarak kullanılan bitkisel droglar mevcuttur. Ticareti yapılan bitki sayısı ise yaklaşık 3.000'dir. En güncel çalışmalar ışığında dünya genelinde tıbbi kullanım amaçlı 28.187 tıbbi bitki kaydedilmiştir. Bunlardan yalnızca 4.478 tanesi bitkisel bazlı ilaçlarda adı geçmektedir. Modern farmasötik ilaçların üretiminin yaklaşık %25'i tıbbi bitkiler kullanılarak yapılır. Ek olarak, FAO'nun raporlarına göre, küresel çapta piyasaya sürülen ilaçların yaklaşık yüzde 30'u bitkisel materyallerden türetilen bileşenler içermektedir (Boztaş vd. 2021: 27).

Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Çin, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler, dünya genelinde tıbbi ve aromatik bitkilerin hem ithalatını hem de ihracatını yapan önemli ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'de iç ve uluslararası piyasalarda ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler içerisinde, çeşitleriyle birlikte toplamda 347 farklı bitki türü bulunmakta ve bu bitkilerden 139 tanesi ihracat amacıyla kullanılmaktadır (Boztaş vd. 2021: 28).

Bu araştırmada, G-8 ülkeleri ile Türkiye'deki, ticari anlamda değer taşıyan çeşitli tıbbi ve aromatik bitkilerin sektörüne yönelik son yirmi yılın istatistiksel verileri analiz edilmiştir. Ayrıca, bu ülkelerin sektördeki karşılaştırmalı rekabet güçleri değerlendirilmiştir. Çalışma hem Türkiye'deki hem de dünya genelindeki tıbbi ve aromatik bitki sektörünün mevcut durumunu değerlendirip, bu alanda atılması gereken adımları tartışarak önerilerde bulunmaktadır. Bu çalışma, tıbbi ve aromatik bitkilerin yanı sıra diğer tarım ürünlerinin global ticaretteki yerini ve önemini değerlendirmekte ve bu ürünlerin ulusal ekonomilere katkısını analiz etmektedir. Sonuçlar, politika yapıcılar ve sektör profesyonelleri için değerli bilgiler sağlayarak, bu ürünlerin ticaret stratejilerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir.

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERNİNİN DEĞİŞİMİ

1. TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİN EKONOMİK VE EKOLOJİK ROLÜ

Tıbbi ve aromatik bitkiler hem ulusal ekonomiye sağladıkları katkılar hem de yerel topluluklara sundukları ek gelir imkânları açısından, tarımsal ürünler içerisinde önemli bir konuma sahiptirler. Türkiye, sürdürülebilir çeşitliliği ve zengin bitki türleri sayesinde dünya üzerinde öne çıkan ülkeler arasında yer alır. Bu çeşitlilik, ülkenin pek çok bitki türü için bir gen merkezi olarak kabul edilmesine katkıda bulunur. Türkiye'nin tıbbi bitkiler alanındaki bu zenginliği hem ihracat hem de iç tüketim açısından önemli bir kaynak oluşturur ve genellikle doğal habitatlarda yetişen tıbbi bitkilerden kaynaklanır (Karık ve Öztürk, 2009: 21).

Bu bitkiler, ulusal ekonomi içerisinde değerli bir sektör olarak kabul edilir ve özellikle ihracat pazarında Türkiye'nin rekabet gücünü artırır. Aynı zamanda, yerel halkın ekonomik refahına katkı sağlayarak kırsal kalkınmada önemli bir rol oynar. Tıbbi ve aromatik bitkilerin sürdürülebilir üretimi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekolojik dengeye saygılı tarım uygulamalarının teşviki, bu sektörün uzun vadede sürdürülebilirliği için hayati öneme sahiptir. Ayrıca, bu sektörün gelişimi, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönelik yatırımları ve bilimsel çalışmaları da beraberinde getirmekte, bu sayede hem bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmakta hem de ekonomik değer yaratmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler sektörü hem ekonomik hem de ekolojik açıdan stratejik bir öneme sahiptir.

1.1 G-8 Ülkelerinin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Dış Ticareti

G8 ülkeleri (Fransa, Almanya, İtalya, Kanada, Rusya, İngiltere, Japonya ve ABD) ekonomik olarak gelişmiş ve birbirleriyle güçlü ticaret ilişkileri olan ülkelerdir. Bu ülkeler arasında büyük ölçüde mal ve hizmet ticareti gerçekleşmektedir.

G8 ülkeleri genellikle ihracata dayalı ekonomilere sahip olmaktadır ve birçok farklı sektörde rekabetçi ürünler üretmektedir. Ana ticaret ortakları arasında AB ülkeleri, Çin, İngiltere, Kanada ve Japonya yer almaktadır.

Bu ülkelerin dış ticaret faaliyetleri genellikle büyük hacimli ve çeşitli ürünleri kapsamaktadır. İmalat ürünleri, otomotiv endüstrisi, teknoloji ürünleri, kimyasallar, gıda ve tarım ürünleri, enerji kaynakları ve hizmetler gibi alanlarda ticaret yoğunudur. Tarım ürünleri içerisinde yer alan tıbbi ve aromatik bitkilerin dış ticarete ülke ekonomisine önemli katkı payı sağladıkları görülmektedir.

Mikroorganizmaları öldürme potansiyeline sahip ve insan sağlığı açısından değerli özellikleri olan bitkiler, 1926'dan beri laboratuvarlarda araştırılmaktadır. Son on yıl içerisinde,

dünya çapında geleneksel tıp kullanımına duyulan alaka ve merak önemli ölçüde hareketlenmiş durumdadır. Örneğin, Çin'de, sağlık hizmetlerinin yaklaşık olarak yüzde 40'ı geleneksel tıp yöntemleri tarafından sağlanmaktadır. Şili'de, nüfusun yüzde 71'i, Kolombiya'da ise nüfusun yüzde 40'ı benzer tıbbi uygulamalara başvurmaktadır. Ayrıca, Hindistan'ın kırsal bölgelerinde yaşayan nüfusun yüzde 65'i temel sağlık ihtiyaçlarını geleneksel tıp metotları ile gidermektedir (Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektörü, 2013).

Dünya genelinde, yaklaşık 60.000 tıbbi ve aromatik bitki türü bulunmakta ve bu türlerden yaklaşık 1.280 tanesi, Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES) eklerinde listelenmiştir. Tıbbi ve aromatik bitkilerin yetiştirilmesi ve hasadı, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan hane halkları için değerli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır ve marjinalleşmiş nüfuslar için geçim kaynaklarını çeşitlendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte, bu faaliyetler, kaynak ülkelerin yerel ekonomileri için önemli bir faktör haline gelmiştir. Örneğin, 2012 yılında geleneksel Çin tıbbi sektöründen elde edilen küresel gelir 83 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Kore Cumhuriyeti'nde 2009 yılında geleneksel tıp sektörüne yapılan yıllık harcamalar 7.4 milyar dolar, Amerika Birleşik Devletleri'nde 2008 yılında doğal ürünler için yapılan özel harcamalar ise 14.8 milyar dolar civarındadır. Avrupa'daki bitkisel takviye ve ilaç pazarının yıllık değeri yaklaşık 7.4 milyar doları olarak tahmin edilmektedir. 2001 ile 2014 yılları arasında, tıbbi bitki materyallerinin ihracat hacminde yıllık ortalama %2.4, ihracat değerinde ise %9.2'lik bir büyüme gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, 1999'dan günümüze küresel tıbbi ve aromatik bitki ticaretinde üç katlık bir artışa işaret etmektedir.

CITES ticaret veri tabanına göre, 2006 ile 2015 yılları arasında 54 milyon kg tıbbi bitki ürünü ihracatı kaydedilmiş, bu ihracatın yaklaşık %47'si doğal ortamdan toplanmış ürünlerden oluşmaktadır. Ancak, birçok tıbbi ve aromatik bitki türü, aşırı hasat, habitat kaybı, iklim değişikliği ve düzensiz veya yasa dışı uluslararası ticaret nedeniyle yok olma riski altındadır. CITES listesinde yer alan tıbbi ve aromatik bitkilerin ticari önemi, ele geçirme raporlarındaki oranlarla daha da belirginleşmektedir. Örneğin, 2017 yılında Avrupa Birliği üye devletleri tarafından rapor edilen CITES ile ilgili ele geçirme vakalarının %27'si tıbbi ürünlerle ilgilidir. Bu nedenle, tıbbi bitkilerin sürdürülebilir kullanımını sağlamak için sürdürülebilir hasat yöntemleri ve yasal, iyi düzenlenmiş ticaret uygulamaları hayati önem taşımaktadır (CITES, 2023).

Tıbbi ve aromatik bitkilerin ticaretinde ise çok çeşitli bitki türleri kullanılmakta ve bu bitkilerden elde edilen etken maddelerin miktarı da oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERNİNİN DEĞİŞİMİ

nedenle, ticaret istatistiklerinde tek bir gruplandırma yapmak mümkün olmamaktadır. Geçtiğimiz 2008-2012 yılları arasında, global düzeyde bitkisel drog ticareti, ortalama olarak 16,8 milyar dolarlık dış satım ve 18,6 milyar dolarlık dış alım sayısal değerlerle belgelenmiştir. Üretim kapasitesi bakımından yumru ve soğan bitkileri, kahve, çay olarak tüketilen bitkiler, çeşniler, baharat ve kök bitkileri gibi çeşitli bitki grupları üretim açısından büyük bir önem arz etmektedir (Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektörü, 2013).

Tıbbi ve aromatik bitkilerin dış ticareti, G-8 ülkeleri için multidisipliner bir ekonomik sektör olarak ön plana çıkmaktadır. Bu ülkeler, global pazarın ihtiyaçlarını karşılamak ve yerel üreticilerini desteklemek adına hem ihracat hem de ithalat faaliyetlerinde bulunmaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkiler alanında gerçekleştirilen ticaret, farmasötik, nutrasötik, kozmetik ve gıda endüstrilerindeki inovasyonlarla yakından ilişkilidir ve bu alandaki ticaret hacmi, tüketici taleplerindeki değişimlere paralel olarak artmaktadır.

G-8 ülkelerindeki tıbbi ve aromatik bitkilerle ilgili dış ticaret politikaları, aynı zamanda biyoteknolojik araştırmalara ve bu bitkilerin ticari potansiyelini artıracak inovasyonlara yönelik yatırımları da içermektedir. İhracatın teşviki, tarımsal biyoçeşitliliğin yanı sıra yerel ekonomilerin canlandırılmasını hedeflemektedir. İthalat politikaları ise, sürdürülebilir kaynak kullanımı ve adil ticaret prensiplerini öne çıkarmaktadır.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin ticareti, aynı zamanda G-8 ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin güçlendirilmesi ve ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu ticaretin düzenlenmesi, ulusal düzeyde uygulanan sağlık ve güvenlik standartları, kalite kontrol mekanizmaları ve etiketleme yönetmelikleri gibi faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Bunun yanında, bu bitkilerin ticareti sırasında karşılaşılan lojistik ve nakliye meseleleri, uluslararası ticaret anlaşmaları ve yerel yasal düzenlemeler, sektörün gelişimini etkileyen diğer faktörler arasındadır.

Her yıl dünya genelinde gerçekleştirilen Ar-Ge yatırımlarının önemli bir kısmı ilaç endüstrisine ayrılmaktadır. Bu durum tıbbi ve aromatik bitkilerin vazgeçilmezliğini vurgulamaktadır. Sentetik kimyasalların sağlık üzerinde olumsuz etkileri göz önüne alındığında, tıbbi ve aromatik bitkilerin hayati önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. WHO'da dünya genelindeki nüfus verilerine göre %70-80'i geleneksel tıp yöntemlerine başvurulmaktadır. Bu çerçevede, dünya genelinde yaklaşık olarak 20.000 farklı bitki tıbbi amaçlar için kullanılmaktadır. Türkiye'de ise bu sayı 500'ü bulmaktadır. Bu bitkiler çeşitli sektörlerde özellikle ilaç, kozmetik, gıda ve kimya sektörlerinde yaygın bir şekilde

kullanılmaktadır. Türkiye'de bulunan 3000'den fazla endemik bitki türünün yaklaşık üçte biri, baharat ve ilaç üretiminde kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bu bitkilerin üretimi, işlenmesi ve ticareti ile ilgili kesin bir envanterin olmadığı bilinmektedir (Ortadoğu Kalkınma Ajansı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Raporu, 2015).

Sonuç olarak, G-8 ülkelerinin tıbbi ve aromatik bitkiler sektöründeki dış ticaret faaliyetleri, yerel ve global ölçekte birçok ekonomik ve sosyal dinamiği şekillendirmekte ve bu alanda yapılan ticaretin yönetimi, uluslararası iş birliği ve düzenlemelerin önemini vurgulamaktadır.

1.2 Türkiye’de Tıbbi Aromatik Bitkiler Dış Ticareti

Anadolu, Asya ve Avrupa arasında köprü olmasından dolayı yüzyıllardır bitkisel ilaç ve baharat ticaretinde önemli bir yere sahiptir. Antik çağlardan beri Anadolu'da kullanılan tıbbi bitkilerin ilaç etken maddesi olarak ticareti yapılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'da yetişen bitkilerin yanı sıra imparatorluk sınırları içinden gelen drogların da ihracatı gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet dönemine ait drog ticareti üzerine yapılan yayınlarda, Türkiye'nin yaklaşık 70 bitki türünü ihraç ettiği ifade edilmektedir. 1991 yılı itibarıyla, Türkiye'den tıbbi ve endüstriyel kullanım amacıyla yüz civarında farklı bitkisel drogun ihracatı gerçekleştirildiği belirlenmiştir (Bayramoğlu vd., 2009: 92).

Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerin dış ticareti, ülkenin tarım sektöründe ve küresel pazarda önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu bitkilerin üretimi ve ticareti hem yerel ekonomiye katkı sağlar hem de dünya genelinde sağlık, kozmetik ve gıda sektörlerine hammadde tedariki sağlamaktadır.

Türkiye, tıbbi ve aromatik bitkilerin ihracatında dünya genelinde geniş bir pazar ağına sahip olup, yaklaşık 100 farklı ülkeye ihracat gerçekleştirmektedir. İhracatın önemli bir bölümü, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Uzak Doğu, Avrupa Birliği ve Kuzey Afrika gibi bölgelere yöneliktir. İhracatta öne çıkan ülkeler arasında Hollanda, Almanya, ABD, Brezilya, Vietnam, Kanada, Yunanistan, İtalya, Polonya, Fransa, Belçika ve Japonya bulunmaktadır. 2000 yılı istatistiklerine göre, Türkiye'den yapılan tıbbi ve aromatik bitkilerin ihracatı 62 bin ton iken, ithalatı 44 bin ton seviyesindedir. Ekonomik açıdan, Türkiye'nin 91 milyon dolarlık ihracat ve buna karşı 48 milyon dolarlık ithalat yapıldığı anlaşılmaktadır. 2000 yılı itibarıyla, tıbbi ve aromatik bitkiler sektöründe ihracatın ithalatı karşılama oranı %189 olarak belirlenmiştir (Yücer ve Altıntaş, 2012: 56).

Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler dış ticaretindeki başlıca ürünler arasında kekik, adaçayı, lavanta, anason, rezene gibi esansiyel yağlar zengin içerikler ve bunların ham

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERNİNİN DEĞİŞİMİ

maddeleri yer almaktadır. Bu bitkilerin ihracatında, kalite standartları ve sürdürülebilirlik kriterleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye'nin bitki çeşitliliği, ülkenin biyolojik ve ekolojik farklılıklarının bir yansımasıdır ve bu, geniş bir tıbbi ve aromatik bitki yelpazesinin ticaretini mümkün kılmaktadır.

Türk dış ticaret politikaları, tıbbi ve aromatik bitkilerin sürdürülebilir kullanımını destekleyecek şekilde düzenlenmiştir. Bu kapsamda, biyoteknolojik araştırmalar ve yerel bilginin ticarileştirilmesi gibi konularda da girişimler bulunmaktadır. Bununla birlikte, biyoprospeksiyon faaliyetleri, yani potansiyel olarak ticari değere sahip endemik bitki türlerinin araştırılması ve geliştirilmesi konusunda da Türkiye, önemli bir potansiyele sahiptir.

Uluslararası ticarete biyopiratlıkla mücadele, Türkiye için de önemli bir konudur. Türkiye'nin biyolojik kaynaklarının ve geleneksel bilgisinin korunması ve adil ticaret prensipleri çerçevesinde kullanılması, dış ticaret politikalarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye, CITES (Nesli Tehlike Altındaki Yaban Hayatı Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme) ve CBD (Biyoçeşitlilik Sözleşmesi) gibi uluslararası sözleşmelere taraf olarak, biyolojik kaynakların ve bunlarla ilişkili geleneksel bilgilerin sürdürülebilir ve adil kullanımını destekleyen düzenlemelere uymaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler dış ticareti hem ekonomik büyüme hem de sürdürülebilir kalkınma açısından stratejik bir sektör olarak önemini korumaktadır. Bu alandaki ticaret, gelişmiş üretim teknikleri, uluslararası standartlara uyum ve katma değerli ürünlerin geliştirilmesi ile daha da büyüme potansiyeline sahiptir.

2 LİTERATÜR TARAMASI

Kırıcı (2015) yaptığı bir çalışmada, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler konusundaki zengin biyoçeşitliliğini ve bu alandaki tarihsel ve çağdaş kullanımını ele alır. Çalışma, Türkiye'nin 174 familya ve 12.000'den fazla bitki türüne ev sahipliği yaptığını, bu çeşitliliğin ülkenin çeşitli iklim ve ekolojik koşullarından kaynaklandığını vurgular. Tıbbi ve aromatik bitkilerin, geleneksel tıp ve alternatif tıp uygulamalarında önemli bir yer tuttuğu belirtilir. Ülkede tıbbi bitkilerin bir kısmının tarım yoluyla, bir kısmının ise doğadan toplanarak elde edildiği ifade edilir. Türkiye'nin kekik üretimi ve ihracatında dünya lideri olduğu, ancak tıbbi ve aromatik bitkilerin ticaretindeki global pazarın büyümesine rağmen, ülkenin bu alanda daha fazla potansiyelini değerlendirmesi gerektiği vurgulanır. Çalışma, sürdürülebilir üretim ve kaliteli ürün elde etmek için gerekli adımların atılması gerektiğini önermektedir.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin (TAB) kullanımı, gıda, kozmetik, kimya ve ilaç sektörlerinde artan bir yaygınlık kazanmaktadır. Bu bitkiler, doğal ürünlerin tüketimindeki artışla birlikte, özellikle ilaç sanayinde, hammadde olarak önemli bir yere sahiptir. Dünya çapında yaklaşık 270.000 bitki çeşidi bulunurken, bunların sadece 70.000 kadarı çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. Türkiye, bu bitkilerin üretimi ve ihracatı açısından önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen, mevcut ihracat düzeyi henüz istenen seviyelere ulaşmamıştır. Adıyaman özelinde incelendiğinde, ilin bitki çeşitliliği ve ekosistemlerin korunması açısından büyük bir potansiyel barındırdığı, ancak bu potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilmediği görülmektedir. Adıyaman'da yürütülen bir araştırma, bölgede ekonomik değer taşıyan tıbbi ve aromatik bitkilerin envanterini ve üretim planlamasını içermekte ve bu bitkilerin ekonomiye entegrasyonu için bir temel oluşturmaktadır. Bu rapor, Adıyaman ve genel olarak Türkiye'de TAB sektörünün gelişimi için stratejik planlama ve sürdürülebilir kullanımın önemine dikkat çekmektedir (Adıyaman Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Raporu, 2016).

Boztaş vd. (2021) tarafından yapılan araştırma, dünya genelinde ve Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerin ticaretine ilişkin son beş yıllık verileri incelemekte ve bu bitkilerin ekonomik önemini vurgulamaktadır. 2001 yılında dünya çapında 48.7 milyar dolar olan tıbbi ve aromatik bitkilerin ihracat değeri, 2019 yılında 207.5 milyar dolara yükselmiştir. Araştırmaya göre, 2001 yılında 48.9 milyar dolar olan global ithalat değeri, 2019 yılına gelindiğinde yaklaşık dört katına çıkarak 205.9 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'de de bu dönemde benzer bir yükseliş trendi gözlenmiş olup, 2001 yılındaki 143.6 milyon dolarlık ihracat değeri, 2019 yılında 1.02 milyar dolara; ithalat değeri de 282.7 milyon dolardan 1.36 milyar dolara yükselmiştir. Özellikle parfümeri ve kozmetik ürünleri kategorisinde, uçucu yağlar ve rezinoitler gibi ürünlerde en büyük artış görülmüştür. Bu ürün kategorisinin ihracat değerleri 2001 ile 2019 yılları arasında 83.6 milyon dolardan 829.4 milyon dolara çıkmıştır.

Türkiye'nin Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, tıbbi ve aromatik bitkiler alanında büyük bir potansiyel barındırmakta, fakat bu potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilmesi henüz gerçekleşmemiştir. Dünya çapında yaklaşık 20.000 bitki türü tıbbi amaçlar için kullanılırken, Türkiye'de bu alandaki ticarete 350 civarında tür işlenmektedir. Bölgedeki sorunlar arasında etkin pazarlama stratejilerinin eksikliği, uluslararası ticarete yer alma zorlukları ve bölgesel ürünlerin yetersiz tanıtımı bulunmaktadır. Çözüm önerileri arasında, bitkisel üretim planlaması, yerel ve uluslararası pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi ve bitkilerin kültüre alınması ve ıslahı yer almaktadır. Ayrıca, sektörel veri toplama ve veri tabanı oluşturma ihtiyacı vurgulanmaktadır. Bölgenin biyolojik çeşitliliğinden tam olarak faydalanılması için bu

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERNİNİN DEĞİŞİMİ

önerilerin hayata geçirilmesi gerekmektedir (Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektörü, 2013).

Bayramoğlu vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'deki tıbbi bitki ticaretinin durumunu ve bu alanda yapılan ticaretin ekonomik etkilerini ele almaktadır. Sentetik ve kimyasal ilaçların yan etkilerinin artmasıyla birlikte, tıbbi bitkilerin kullanımında bir artış gözlemlenmiş ve bu durum, ilaç sanayi, kozmetik, meşrubat, şekerleme, baharat, sabun, parfüm gibi birçok alanda tıbbi bitkilere olan talebi artırmıştır. Dünya genelinde bitkisel drog ticaretinin yıllık değeri 800 milyon dolar civarında olup, bu alanda Çin, Hindistan ve Almanya önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye, 1999-2003 yılları arasında ortalama yıllık 44.390 ton tıbbi bitki ihraç ederek yaklaşık 66.434.000 dolar döviz kazanmıştır. Türkiye aynı zamanda bazı bitki türlerini de ithal etmektedir. Makale, Türkiye'nin tıbbi bitkilerden daha verimli yararlanılabilmesi için çeşitli öneriler sunmaktadır. Bu kapsamda, bitki türlerinin kapsamlı bir listesinin oluşturulması, sürdürülebilir kullanım ilkelerinin benimsenmesi ve ekonomik olarak değerli bitki türlerinin kültüre edilerek doğal tarım yöntemlerine entegre edilmesi ön plana çıkmaktadır.

Yücer ve Altıntaş (2012)'in araştırması, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler sektöründeki dış ticaret durumunu ve bu alandaki gelişmeleri inceler. Bu çalışma, Türkiye'nin geniş toprakları, coğrafi konumu, iklim çeşitliliği ve zengin bitki florası sayesinde bu alanda dünyanın öncü ülkelerinden biri olduğunu belirtmektedir. Türkiye, özellikle gelişmiş ülkelerin bitkisel ilaç, gıda ve kozmetik sanayilerinde kullanılan hammaddelerin önemli bir tedarikçisidir. Dünya çapında yaklaşık 100 farklı ülkeye tıbbi ve aromatik bitkilerin ihracatı gerçekleştirilmektedir. 2000 yılı itibarıyla, bu bitkilerin ihracatının ithalatı karşılayabilme oranı %189 olarak kaydedilmişken, 2011 yılında bu oran %67'ye gerilemiştir. İhracatın büyük bir kısmını çay, haşhaş tohumu, defne yaprağı, kekik ve kimyon oluştururken, bu beş ürün toplam ihracatın %78'ini temsil etmektedir. İthalatta, 2000 ile 2011 yılları arasında 44 bin tondan 148 bin tona çıkan bir artış gözlemlenmiştir. Çalışma, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimi ve ticaretindeki potansiyelini daha etkin değerlendirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Karik ve Öztürk (2009) tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye'nin zengin bitki çeşitliliği ve farklı iklim koşullarının tıbbi ve aromatik bitkiler üzerindeki etkisini ele almakta ve bu bitkilerin ekonomik değerini vurgulamaktadır. Çalışmada Türkiye'nin bu alanda yıllık yaklaşık 90 milyon dolarlık bir ihracat hacmine sahip olduğunu, önemli ihracat ürünleri arasında kekik, defne yaprağı ve kimyonun yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin kimyon ihracatında

dünya piyasasında önemli bir yere sahip olduğu ve en fazla kimyon ihraç ettiği ülkeler arasında ABD, Almanya ve Brezilya'nın bulunduğu ifade edilmektedir. Makale, Türkiye'nin bu sektördeki potansiyelini daha iyi kullanabilmesi için üretim ve ihracat alanlarında gelişim göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Karık ve Tunçtürk (2019) yaptığı çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 1990 yılında başlattığı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Ulusal Araştırma Projesi üzerine odaklanmaktadır. Bu proje, tıbbi ve aromatik bitkilerin kültüründe karşılaşılan sorunların çözülmesi ve bu alandaki araştırmaların düzenlenmesi amacıyla geliştirilmiştir. Projenin temel hedefi, çeşitli endüstriler tarafından talep edilen ortalama ve üstün kalitede hammadde tedariki sağlanması için yeni bitki türlerinin yetiştirilmesi ve resmi olarak kaydedilmiş çeşitlerin oluşturulmasıdır.

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bulunan araştırma enstitülerinin, yerel ekosistemlere uyumlu tarım bitkilerinin seçimi ve geliştirilmesi üzerine odaklanan ıslah ve çeşitlendirme çalışmaları yürüttükleri görülmüştür. 2018 yılında, yaklaşık 100.000 hektarlık alanda gerçekleştirilen tıbbi ve aromatik bitki üretimi 300.000 tonu bulmuş, bu üretimin 50.000 tonluk kısmı ihracat yoluyla pazarlanarak 265 milyon ABD doları gelir elde edilmiştir. Gelecek planlar, bu çeşitlerin üretim ve kullanım alanlarını genişletmek, işlenmiş ürün ihracatını artırmak ve dünya bitkisel ilaç pazarında daha büyük bir pay elde etmeyi hedeflemektedir.

Kurt ve İmren (2018) yaptıkları bir araştırmaya göre, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler alanındaki uluslararası ticaret koşulları ve Endüstri İçi Ticareti (EİT), 2007-2017 dönemine ait veriler kullanılarak incelenmekte ve bu inceleme, Grubel-Lloyd (GL) endeksi ile statik ve Brühlhart'ın A ve B endeksleri ile dinamik analizler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Türkiye, ihlamur, çöven, kişniş ve kebere gibi bazı ürünlerde iki yönlü ticaret yaparken rezene, sumak, nane, mahlep, kekik ve defne gibi diğer ürünlerde daha çok ihracatçı; çörekotu ve zencefil gibi ürünlerde ise ağırlıklı olarak ithalatçı konumdadır. Araştırma, 2012 küresel krizi öncesi ve sonrasında Türkiye'nin dış ticaret yönünün ürün gruplarına bağlı olarak değiştiğini ve G8 ülkeleri ile olan endüstri içi ticaretin düşük olduğunu belirtmektedir.

Roosta vd. (2017) tarafından kaleme alınan çalışma, 2000-2014 yılları arasında tıbbi ve aromatik bitkilerin ithalatını yapan ülkelerin önemsenmesini ve bu ürünlerin küresel ithalat piyasasının yapısını incelemektedir. Araştırma, geleneksel tıbbi ihtiyaçları karşılamada tıbbi ve aromatik bitkilerin önemini vurgulamakta ve bu bitkilerin dünya pazarında artan talebe sahip olduğunu belirtmektedir. Araştırmada, Birleşmiş Milletler Ticaret İstatistikleri Veri tabanı (UN Comtrade) kullanılarak, tıbbi ve aromatik bitkiler ithalatı yapan ülkelerin dolar değeri üzerinden analizi gerçekleştirilmiştir. Ana bulgular, Singapur, Japonya, Almanya, Malezya ve

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERİNİNİN DEĞİŞİMİ

ABD'nin en yüksek ithalat avantajına sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, tıbbi bitkiler ithalat piyasasının yapısı Herfindahl-Hirschman endeksi kullanılarak incelenmiş ve piyasanın çoğunlukla rekabetçi bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Çalışma, daha yüksek ithalat avantajına sahip pazarlara ihracatı teşvik etmek amacıyla tasarlanmış stratejilerin, tıbbi ve aromatik bitkiler üretimine yönelik ihracat stratejileri izleyen ülkeler tarafından benimsenmesini önermektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

FAO'nun 1970'li yıllarda gerçekleştirdiği araştırmalar, dünyada yaklaşık 21.000 tıbbi bitki türünün varlığını belirtmiştir. 2000 yılından itibaren yapılan araştırmalar ise, dünya çapında bulunan 422.000 bitki türünden yaklaşık %12,5'i, yani 52.885 tanesinin tıbbi amaçlar için kullanılabilecek türler olduğunu göstermektedir. Tıbbi bitkilerin yoğun olarak toplandığı ve yetiştirildiği başlıca ülkeler arasında Çin ve Hindistan bulunmaktadır, bu bitkilerin büyük bir bölümü doğal ortamlardan toplanarak elde edilmektedir (Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Politika Belgesi 2020-2024).

Bu çalışmada kullanılan veriler Food and Agriculture Organization (FAO) veri tabanından alınmıştır. G-8 ülkeleri ve Türkiye'de uluslararası ticareti gerçekleştirilen bazı tıbbi ve aromatik bitkilerin (elma, pomelo ve greyfurt, keten, zencefil, pamuk tohumu, çilek, ayvalar, kuru üzüm, şeftali ve nektarin, çay yaprakları) ihracat ve ithalat verileri, 2002-2021 yılları arası, 1000 dolar bazında yıllık toplam değerleri kullanılarak her ülke için yıllık ve ortalama endüstri içi ticaretin boyutunu ölçen Grubel-Lloyd (1975) Endeksi hesaplanmıştır.

Bu endeks, bir ülkenin belirli bir mal ya da mal grubunda eşzamanlı olarak hem ihracat hem de ithalat yapma oranını değerlendirmek için geliştirilmiştir. Bu endeks, endüstri içi ticaretin varlığını ve büyüklüğünü ölçmekte kullanılır. Endüstri içi ticaret, geleneksel uluslararası ticaret teorilerinden farklılaşarak, özellikle ekonomik olarak benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında yaygındır. Bu ticaret türünde, ülkeler belirli sanayi sektörlerinde tam anlamıyla uzmanlaşmaktan ziyade, aynı sektöre ait ürünlerin hem ihracatını hem de ithalatını gerçekleştirirler. Grubel-Lloyd Endeksi, endüstri içi ticaretin kapsamını ve derecesini analiz etmek amacıyla kullanılan önemli bir araçtır.

1960'ların ortalarında uluslararası ticarete bir paradigim değişimi gözlenmiştir. Kuramsal beklentilerin aksine, yapısal olarak farklı ülkeler arasında değil, benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında yoğun bir ticaret akışı başlamıştır. Bu süreçte, ülkelerin belirli mal veya

mal gruplarında uzmanlaşmasının yerini, aynı malın hem ihracatını hem de ithalatını yapma eğilimi almıştır. Bu ticaret biçimi, "endüstri içi ticaret" veya "iki yönlü ticaret" olarak adlandırılmıştır. Grubel ve Lloyd'un 1971'de yaptıkları çalışma, bu ticaret türünü kapsamlı bir şekilde incelemiş ve onun ölçülenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda, Grubel-Lloyd Endeksi, endüstri içi ticaretin uluslararası ticaret içindeki yerini ve önemini anlamada kritik bir rol oynar.

Endüstri içi ticaretin bir ürün kategorisinde gerçekleştiği göz önüne alındığında, bir ülkenin tamamı için ilgili sektörde bu nasıl ölçülebilir? Endüstri içi ticaret için bir ülke ölçüsü faydalıdır çünkü bir ülke için endüstri içi ticaretin gelişiminin zaman içinde izlenmesine veya farklı ülkelerin zaman içinde belirli bir noktada karşılaştırılmasına izin verir. Bu nedenle, aşağıdaki formül çalışmadaki bütün ülkelerin bu sektörde endüstri-içi-ticaret derecesini hesaplamak için kullanılmıştır.

$$GL_t = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n |(X_{i,t}/X_t) - (M_{i,t}/M_t)|}{\sum_{i=1}^n ((X_{i,t}/X_t) + (M_{i,t}/M_t))}$$

Eğer sektördeki emtia kategorilerini i ile belirlersek, her kategoride ve ilgili yılda yapılan ihracat ve ithalat miktarları sırasıyla $X_{i,t}$ ve $M_{i,t}$ ile temsil edilmektedir. Bununla birlikte X_t ve M_t ise sırasıyla, belirtilen yıl için bu endüstrideki toplam ihracat ve ithalat miktarlarını ifade eder. Formülün paydasında yer alan düz çizgiler ise hesaplanan rakamın mutlak değerinin alınması gerekliliğini gösterir. Son olarak GL_t ise bu sektördeki endüstri içi ticaret endeksinin her yıl için hesaplanan değerini verir.

İndeksin değerleri 0 ile 1 arasında değişen değerler olabilir. Bir ülke eğer spesifik bir malı yalnızca ithal ediyor veya yalnızca ihraç ediyorsa ve endüstri içi ticaret söz konusu değilse, bu durumda indeks değeri sıfır (0) olarak belirlenir. Öte yandan, eğer aynı malın ithalat ve ihracat değerleri birbirine denk ise, indeks değeri bir (1) olur; bu da endüstri içi ticaretin en üst düzeyde olduğunu gösterir. Genel olarak, indeks değeri 1'e yaklaştıkça endüstri içi ticaret artarken, 0'a yaklaştıkça azalmaktadır.

4. BULGULAR

Bu çalışma, G8 ülkeleri ve Türkiye'nin 2002-2021 yılları arasındaki bazı tıbbi ve aromatik bitkilerin endüstri içi ticaret endekslerini incelemekte ve bu endekslerin zaman içinde nasıl değiştiğini analiz etmektedir.

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERİNİNİN DEĞİŞİMİ

Grubel Lloyd endeksi kullanılarak yapılan analiz, belirlenen dönemde tıbbi ve aromatik bitkiler sektöründeki dış ticaret performansını, ülkemiz ve G8 ülkeleri bağlamında ele almıştır. Bu analiz sürecinde, ülkemizin bu sektörde önemli bir konumda olduğu varsayımıyla, 0,5'in üzerindeki endeks değerleri özellikle incelenmiştir. Her yıla ait endeks değerleri bu ölçütler dikkate alınarak hesaplanmıştır.

2002-2021 yılları arasında seçilen tıbbi ve aromatik bitkiler (elma, pomelo, greyfurt, keten, zencefil, pamuk tohumu, çilek, ayva, kuru üzüm, şeftali, nektarin ve çay yaprakları) için yıllık toplam ihracat ve ithalat değerleri esas alınarak GL endekslerinin hesaplandığı sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir. Bu veriler, söz konusu bitkilerin uluslararası ticaretteki ekonomik ağırlığını ve zaman içindeki değişimini yansıtmaktadır.

Tablo: 1 G8 Ülkeleri ve Türkiye'nin Endüstri İçi Ticaret Endeksleri

Yıl	Türkiye	Kanada	Fransa	Almanya	İtalya	Japonya	Rusya	UK	ABD
2002	0,25	0,45	0,42	0,52	0,50	0,32	0,53	0,36	0,60
2003	0,42	0,48	0,43	0,55	0,57	0,26	0,53	0,32	0,59
2004	0,19	0,50	0,51	0,78	0,51	0,29	0,50	0,32	0,58
2005	0,24	0,45	0,51	0,56	0,47	0,29	0,48	0,31	0,54
2006	0,23	0,45	0,47	0,59	0,46	0,34	0,44	0,36	0,54
2007	0,27	0,49	0,46	0,62	0,40	0,30	0,44	0,31	0,59
2008	0,22	0,49	0,41	0,61	0,44	0,31	0,41	0,32	0,53
2009	0,28	0,44	0,43	0,57	0,43	0,32	0,39	0,36	0,56
2010	0,25	0,46	0,40	0,60	0,37	0,33	0,35	0,38	0,54
2011	0,27	0,49	0,36	0,60	0,36	0,33	0,32	0,42	0,49
2012	0,28	0,49	0,43	0,62	0,31	0,33	0,32	0,43	0,47
2013	0,28	0,51	0,50	0,58	0,38	0,35	0,32	0,46	0,54
2014	0,33	0,45	0,37	0,57	0,29	0,35	0,36	0,41	0,51
2015	0,39	0,43	0,40	0,62	0,29	0,35	0,53	0,44	0,53
2016	0,20	0,48	0,39	0,58	0,30	0,37	0,52	0,43	0,57
2017	0,14	0,47	0,41	0,55	0,29	0,41	0,48	0,49	0,52
2018	0,12	0,49	0,39	0,54	0,35	0,41	0,40	0,52	0,53
2019	0,57	0,53	0,39	0,55	0,25	0,42	0,40	0,49	0,48
2020	0,51	0,47	0,36	0,54	0,21	0,42	0,38	0,51	0,47
2021	0,50	0,50	0,44	0,53	0,23	0,44	0,39	0,37	0,49

Kaynak: FAO ve yazarların hesaplamaları

Tablo 1'de yer alan değerlere göre, 2002-2021 döneminde Türkiye'nin endüstri içi ticaret endeksleri, genellikle 0,5'in altında kalmıştır, bu da sürekli bir endüstri içi ticaret eksikliğini gösterir. Ancak, 2019 ve 2020 yıllarında endeks değerleri sırasıyla 0,57 ve 0,51'ye yükselmiş, bu kısa süreli artış Türkiye'nin ekonomik yapısında ve ticaret politikalarında belirli dönemlerde yaşanan olumlu değişiklikleri yansıtır. Türkiye bu ürünlerde uzun zaman sadece ihracatçı iken son yıllarda bu ürünlerin ithalatını da yaptığı görülmektedir.

Kanada'nın endeks değerleri, incelenen dönem boyunca genellikle 0,45 ile 0,41 arasında değerler almıştır. Bu durum, Kanada'nın endüstri içi ticaret yapısının zaman içinde fazla değişmediğini gösterdiğini ve bazı dönemlerde bu tür ticaretin artış gösterdiğini işaret eder.

Fransa için 2002-2021 döneminde endeks değerleri genellikle 0,5'in altında kalmış, 2004 ve 2005 yıllarında ise bu eşiği aşmıştır. Fransa'nın endeks değerlerindeki bu dalgalanmalar, ulusal ekonominin dönemsel değişimlerini ve endüstri içi ticaretin zaman zaman arttığını gösterir. Fransa'nın güçlü endüstriyel kapasitesi ve dış ticaret ilişkileri, endeks değerlerindeki bu değişimleri etkileyen önemli faktörlerdir.

Almanya, sürekli olarak 0,5'in üzerinde endeks değerleri sergileyerek, endüstri içi ticaretin sürekli bir varlığını göstermiştir. Bu durum, Alman ekonomisinin incelen ürünlerden oluşan bir sektörde bu ürünlerin hem ihracatını hem de ithalatını yaptığını yansıtır. Almanya'nın ekonomik yapısı ve ticaret politikaları, endüstri içi ticareti destekleyici niteliktedir ve bu, sürekli yüksek endeks değerlerinde açıkça görülmektedir.

İtalya'nın endeks değerleri, 2002 ve 2003 yıllarında 0,5'in üzerindeyken, sonraki yıllarda genellikle bu değer altına düşmüştür. 2021 yılı için endeks değeri 0,23 hesaplanmıştır. Bu, İtalya'da endüstri içi ticaretin zaman içinde azaldığını gösterir. Japonya için de benzer şekilde incelenen dönemde endeks değerleri sürekli olarak 0,5'in altında kalmıştır. Japonya'nın da bu sektörde salt ithalatçı olduğu görülmektedir.

Rusya, başlangıçta 0,5'in üzerinde endeks değerleri sergilemiş, ancak 2006'dan sonra bu değerler genellikle 0,5'in altına düşmüştür. Bu, Rusya'nın başlangıçta güçlü bir endüstri içi ticarete sahipken, zamanla bu durumun azaldığını gösterir.

Birleşik Krallık için endeks değerleri genellikle 0,5'in altında kalmıştır. Ancak, 2018 ve 2020 yıllarında bu eşiğin üzerine çıkmıştır. Bu, Birleşik Krallıkta endüstri içi ticaretin zaman zaman var olduğunu, ancak genellikle endüstri içi ticaretin derecesi düşüktür.

Amerika'nın endeks değerleri, analiz edilen dönem boyunca çoğunlukla 0,5'in üzerinde kalmıştır, bu da sürekli bir endüstri içi ticaret varlığını gösterir. Ancak, 2011, 2012, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında bu eşiğin altına düşmüştür, bu da bazı dönemlerde endüstri içi ticaretin azaldığını gösterir.

Aşağıda verilen Tablo 2'de, 2021 yılında Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler ticaretinde yer alan bazı ürünlerin ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaretin genel ekonomiye olan katkısını gösteren GL Endeksi yer almaktadır.

Tablo 2: Türkiye'nin 2021 Yılı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Dış Ticareti ve GL Endeksleri

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERİNİNİN DEĞİŞİMİ

Bitkiler	İhracat \$	İthalat \$	Dış Ticaret Dengesi	GL Endeksi
Elma	178.718	465	178.253	0,0052
Pomelo ve Greyfurt	81.584	522	81.062	0,0127
Keten	14	0	14	0,0000
Zencefil	1.152	5.492	-4.340	0,3468
Pamuk tohumu	9.132	6.917	2.215	0,8620
Çilek	46.148	15	46.133	0,0006
Ayvalar	17.150	25	17.125	0,0029
Kuru Üzümler	478.751	45.769	432.982	0,1745
Şeftali ve Nektarin	168.996	422	168.574	0,0050
Çay yaprakları	21.689	41.531	-19.842	0,6861
Toplam	1.003.334	101.158	902.176	0,1832

Kaynak: FAO ve yazarların hesaplamaları

2021 yılında, elma ihracatı 178.718 bin dolar olarak gerçekleşmiş ve bunun karşın sadece 465 bin dolar ithalat yapılmıştır. İhracatın ithalatı aşması neticesinde oluşan dış ticaret fazlasını göstermektedir. Bu durum, ülkenin elma için uluslararası ticaretinde net bir ihracatçı konumunda olduğunu işaret etmektedir. Elde edilen toplam dış ticaret hacmi ise 178,253 bin dolar olarak kaydedilmiştir. GL Endeksi 0,0052 ile endüstri içi ticaretin olmadığını gösterse de yüksek ihracat miktarı Türkiye'nin bu üründe dış pazarlarda güçlü bir konuma sahip olduğunu işaret etmektedir. İthalatın düşük olması Türkiye'nin iç tüketim için yeterli üretime sahip olduğunu ve dış ticaret fazlası verdiğini göstermektedir.

Pomelo ve Greyfurt ihracat miktarı 2021 yılında toplam 81.584 dolar iken ithalat miktarı 465 bin dolardır. Dış ticaret dengesi ise 81.062 bin dolar olarak kaydedilmiştir. Bu da dış ticaret fazlası verdiğini, GL endeksi 0,0127 olarak hesaplanırsa da yüksek ihracat miktarı bu ürünlerin Türkiye dış ticaretinde var olduğunun bir kanıtıdır.

Keten için ise 2021 yılında 14 bin dolar ihracat yapılmıştır ancak ithalat gerçekleşmemiştir. Dış ticaret dengesi 14'tür ve GL endeksinin sıfır değer alması endüstri içi ticaretinin olmadığını göstermektedir.

Zencefil bitkisinin 2021 yılı itibariyle ithalat değeri ihracat değerini aşmıştır. Bu durum Türkiye için dışa bağımlı olduğunu göstermektedir. Dış ticaret dengesi -4.340 olduğundan dış ticaret açığının var olduğunu göstermektedir. GL endeksi ise 0,3468 olduğu için endüstri içi ticaretin düşük olduğunu gösterir.

Pamuk tohumunun ihracatı ithalatından fazladır. Türkiye'nin doğusunda karasal iklimin varlığı pamuğun kırsal kesimde çiftçiler tarafından yetiştirilmesi ve geçim kaynağı olarak maddi destek sağlamasından dolayı dış ticareti yapılmaktadır. Endüstri içi ticaret değeri 0,8620 hesaplanmıştır. Diğer ürünlere kıyasla endüstri içi ticaretin en yüksek oranda gerçekleştiği üründür. Bununla birlikte, dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

Çilek ihracatı 46.148 bin dolar, ithalat ise çok düşük bir miktar olan 15 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret dengesi 46.133 bin dolar ve GL Endeksi 0,0006'dır. Çilekte de Türkiye'nin ihracat yaparak dış ticaret fazlası sağladığı ve endüstri içi ticaretin olmadığı görülür.

İhracat 17.150 bin dolar, ithalat 25 bin dolar olan ayvaların GL Endeksi 0,0029'dur. Ayvalar için de Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği ve endüstri içi ticaretin olmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin özellikle Ege Bölgesi'nde yetiştirilen kuru üzüm sektöründe 478.751 bin dolarlık etkileyici bir ihracat hacmine ulaştığı görülmektedir, buna karşılık olarak ise yalnızca 45.769 bin dolarlık ithalat gerçekleşmiştir. Bu verilerden elde edilen dış ticaret dengesi 432.982 bin dolar olarak hesaplanmıştır. Buda Türkiye'nin kuru üzüm ihracatında net bir fazla verdiğini göstermektedir. Ayrıca, GL Endeksi'nin 0,1745 olarak belirlenmesi bu ürün kategorisinde endüstriler arası ticaretin oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, kuru üzüm için Türkiye'nin uluslararası pazarlarda rekabet gücüne sahip olduğunu ve tercih edilen bir ürün olduğunu göstermektedir.

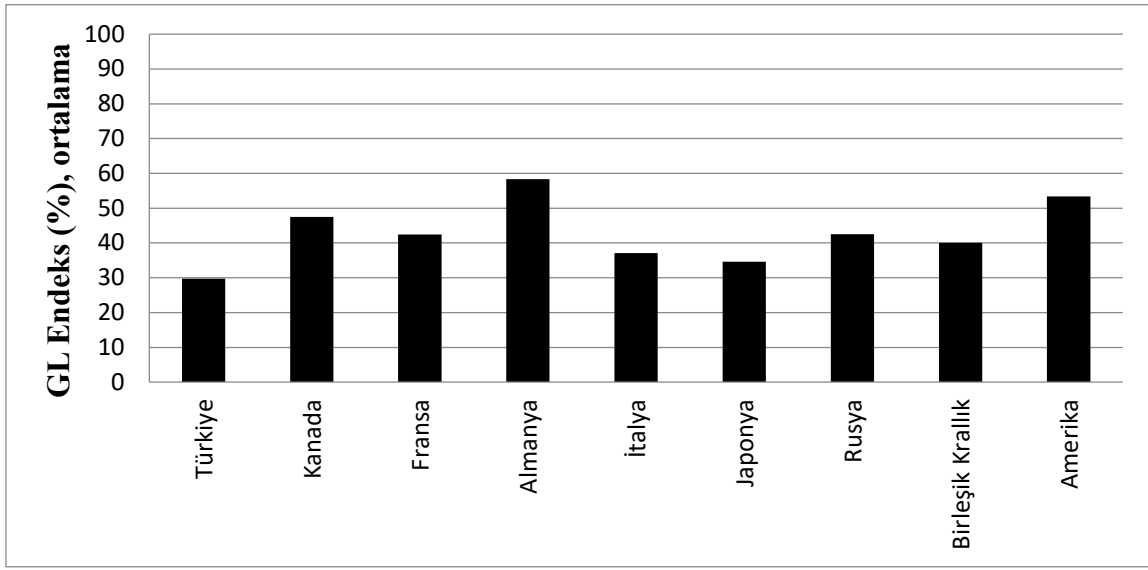
2021 yılı itibarıyla, Türkiye'nin şeftali ve nektarin sektörüne ilişkin ticaret verileri, ihracatta 168.996 bin dolarlık bir performans sergilediğini, buna mukabil ithalatta ise sadece 422 bin dolarlık bir hacim gerçekleştiğini göstermektedir. Bu veriler ışığında, elde edilen dış ticaret dengesi 168.574 bin dolar olarak hesaplanmıştır. Bu rakam, Türkiye'nin şeftali ve nektarin ihracatında önemli bir fazla verdiğini ve bu ürünlerde net ihracatçı konumunda olduğunu göstermektedir. Ayrıca, GL Endeksi'nin 0,0050 olarak belirlenmesi, şeftali ve nektarin ticaretinde endüstri içi ticaretin oldukça düşük olduğunu ve bu alanda uluslararası ticaretin daha çok tek yönlü bir akış sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu veriler, Türkiye'nin şeftali ve nektarin üretiminde kendi ihtiyaçlarını fazlasıyla karşıladığını ve bu fazla üretimi başarılı bir şekilde dış pazarlara sürdüğünü göstermektedir.

Türkiye'nin, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde yetiştirilen çay yapraklarına ilişkin dış ticaret verileri incelendiğinde, ithalatın ihracatı aştığı görülmektedir. Bu durum, ülkenin çay yaprakları ticaretinde net bir dış ticaret açığına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dış ticaret açığı, Türkiye'nin çay yaprakları üretiminde iç talebi karşılamakta yetersiz kaldığını veya belirli kalite veya çeşitlerdeki çay yapraklarını yurt dışından temin etme gereksinimini gösterir. Ayrıca, GL

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERNİNİN DEĞİŞİMİ

Endeksi düşük bir değer sergilemektedir, bu da çay yaprakları ticaretinde endüstri içi ticaretin zayıf olduğunu gösteren bir işarettir. GL Endeksi 0,6861 olarak hesaplanmış ve bu ürün için orta düzeyde endüstri içi ticaret gerçekleştirdiği söylenebilir.

Şekil 1’de, Türkiye ve G8 ülkelerini (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) kapsayan ve bu ülkelerin tıbbi ve aromatik bitkiler endüstrisi içi ticaret endeks değerlerinin 2002-2021 yılları arasında ortalamasını yüzde olarak karşılaştırmaktadır.

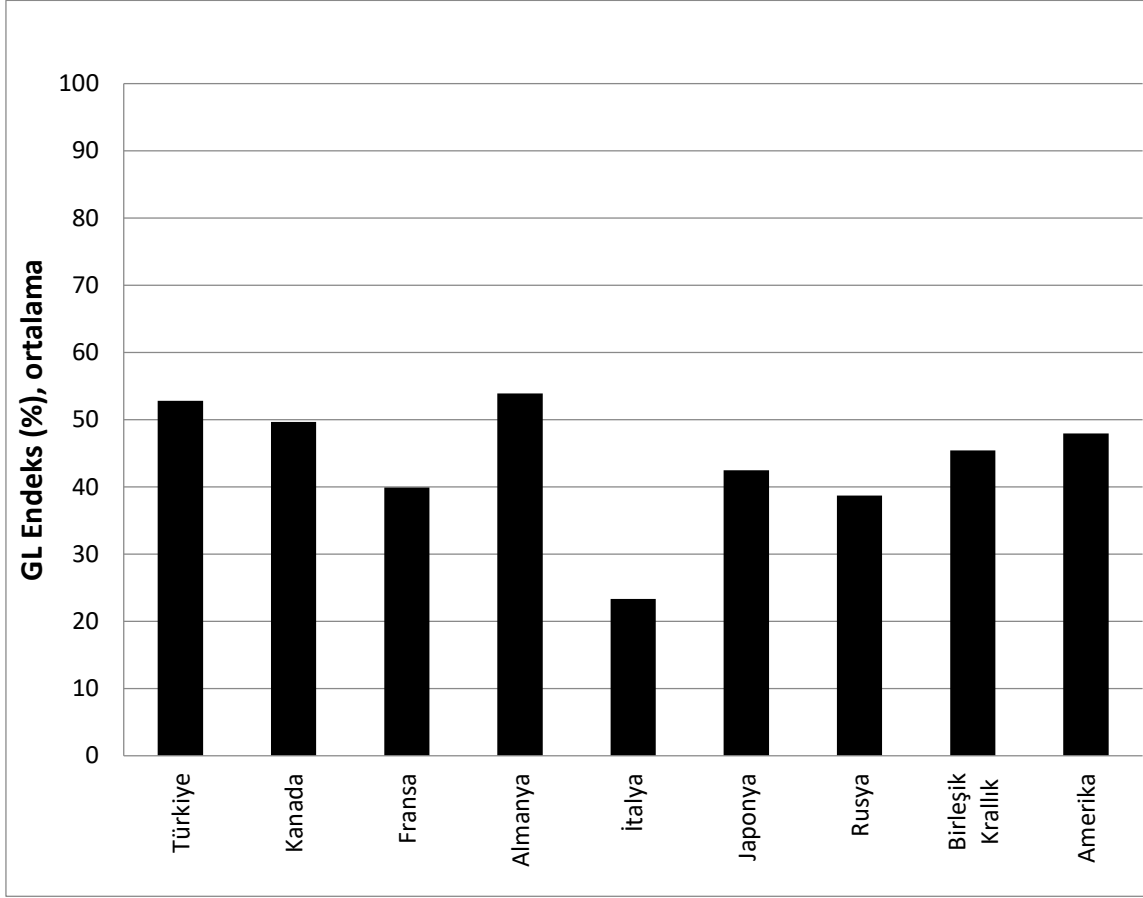

Şekil 1: Türkiye ve G8 Ülkeleri Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Endüstri İçi Ticaret Endeksleri

Türkiye'nin endeks değeri %30 civarında bir değer gösterirken, Kanada ve Fransa'nın değerleri %50 ile %40 arasındadır. Söz konusu ülkeler arasında en yüksek ortalama endeks değerine sahip ülke Almanya, sonrasında ise ABD gelmektedir. Japonya, Rusya ve Birleşik Krallık için ise bu değerler %35-%40 arasında değişmektedir.

Grafikteki veriler, tıbbi ve aromatik bitkiler endüstrisinin G8 ülkeleri arasında nasıl dağıldığını göstermektedir ve bu da politika yapıcılar, araştırmacılar ve endüstri uzmanları için önemli bir kaynak olabilir. Örneğin, Almanya'nın yüksek oranı, ülkenin bu endüstriye verdiği önemi ve bu sektördeki ticari faaliyetlerin genişliğini yansıtmaktadır. Türkiye'nin daha düşük bir endekse sahip olması, bu alanda geliştirilebilecek potansiyel stratejiler için fırsatlar sunduğunu gösterebilir.

Aşağıda verilen Şekil 2, Türkiye ve G8 ülkeleri için son üç yılın ortalama değerlerini göstermektedir.

Şekil 2: Türkiye ve G8 Ülkeleri Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler 2019, 2020 ve 2021 Yılları Endüstri İçi Ticaret Endeksleri

Şekil 2 ile Şekil 1 karşılaştırıldığında, Türkiye'nin bu sektörde endüstri içi ticaret derecesinin önemli bir oranda arttığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, İtalya'nın endeks değeri büyük bir düşüş göstermiştir. Diğer G8 ülkeleri için ise bu sektördeki politikada önemli bir değişiklik olmadığını söyleyebiliriz çünkü endeks değerleri bu dönemde de söz konusu ülkeler için karşılaştırmalı olarak sabit kalmıştır.

Endüstri içi ticaret endeksleri (Grubel ve Lloyd Endeksi), tıbbi ve aromatik bitkilerin ticaretindeki eğilimleri ve pazar dinamiklerini anlamak için kullanışlı bir araç olabilir. Bu endeksler, ülkelerin bu bitkilerin hem ithalatını hem de ihracatını ne kadar gerçekleştirdiğini gösterir. Yüksek bir endeks, ülkenin hem ithalat hem de ihracatta aktif olduğunu ve bu alanda daha büyük bir ticaret dengesi olduğunu gösterir. Bu, tıbbi ve aromatik bitkilerin üretim, işleme ve pazarlamasında ulusal düzeyde bir uzmanlık veya rekabet avantajı olduğunu işaret edebilir. Öte yandan, düşük bir endeks, belirli bitkilerin yalnızca ithal edildiğini veya yalnızca ihraç

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERNİNİN DEĞİŞİMİ

edildiğini, bu da daha az dengeli bir ticaret yapılanmasını gösterebilir. Bu durum, ülkenin bu bitkilerle ilgili belirli bir ihtiyaca veya üretim kapasitesine işaret eder. Bu bilgiler, tıbbi ve aromatik bitkilerin uluslararası ticaretindeki trendleri ve potansiyel fırsatları belirlemek için önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

2002-2021 yılları arasında Türkiye ve G8 ülkelerinin tıbbi ve aromatik bitkiler sektöründe endüstri içi ticaret endekslerinin evrimini ele alan analizimiz, ulusal ekonomilerin küresel ticaret dinamikleri içerisinde nasıl konumlandığını detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Türkiye'nin sürekli olarak 0,5'in altında kalan endüstri içi ticaret endeksleri, ekonomik yapısında ve ticaret politikalarında zaman içinde yaşanan değişikliklerin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle 2019 ve 2020 yıllarında endeks değerlerinde görülen artış, bu değişimlerin somut bir yansımasıdır.

Diğer yandan, G8 ülkelerinin endeks değerlerinde gözlemlenen dalgalanmalar, bu ülkelerin ekonomik döngüleri, politik olayları ve dış ticaret politikalarının karmaşık etkileşimini yansıtmaktadır. Almanya'nın sürekli olarak 0,5'in üzerindeki endeks değerleri, ihracat odaklı ekonomisinin gücünü ve endüstri içi ticaretin sürekliliğini gösterirken, İtalya, Japonya ve Rusya gibi ülkelerin düşük endeks değerleri, bu ülkelerin ekonomik yapılarının ve ticaret stratejilerinin zaman içinde nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, her ülkenin endüstri içi ticaret endekslerindeki değişimlerin, ulusal ekonomilerin küresel ekonomik koşullara ve iç politikalara nasıl tepki verdiğini, ayrıca endüstriyel yapının ve dış ticaret politikalarının bu endeks değerlerindeki değişimleri nasıl etkilediğini göstermektedir. Her ülkenin ekonomik yapısı ve ticaret dinamiklerinin bu denli farklı oluşu, küresel ekonominin karmaşık ve dinamik yapısını vurgulamakta ve tıbbi ve aromatik bitkiler sektöründe endüstri içi ticaretin uluslararası ekonomik ilişkiler içerisindeki önemini belirgin bir şekilde göstermektedir.

Türkiye'nin iklim ve toprak çeşitliliği, tıbbi ve aromatik bitkiler için geniş bir potansiyel sunmaktadır. Bu potansiyeli değerlendirmek için, bu bitkilerin yetiştirilmesi, hasat edilmesi ve işlenmesi konusunda Ar-Ge çalışmalarına yatırım yapılması gerekmektedir. Üniversiteler, araştırma enstitüleri ve özel sektör iş birlikleri bu alanda önemli rol oynayabilir.

2021 yılında Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler kategorisinde sınıflandırılan on bitkinin toplam ihracat kazancı, 1.003.334 bin dolar olarak belirlenmiştir. Bu veri, ihracatın ithalatı

önemli ölçüde aşmasıyla oluşan bir dış ticaret fazlasını göstermektedir. Elde edilen toplam dış ticaret dengesi 902.176 bin dolar olarak hesaplanmıştır, bu da söz konusu ürünlerin Türkiye ekonomisine önemli bir katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, GL Endeksinin düşük değerleri, bazı ürünlerde endüstri içi ticaretin zayıf olduğunu işaret etmektedir. Bu durum, sektörde endüstri içi ticaretin artırılmasına yönelik stratejik çalışmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Böylelikle, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler sektöründe hem ulusal hem de uluslararası pazarlarda daha rekabetçi ve entegre bir yapıya kavuşması hedeflenmelidir. Bu çerçevede, sektörel çeşitliliği ve ticari entegrasyonu geliştirecek politikaların benimsenmesi, ülkenin bu alandaki ticaret potansiyelini daha da güçlendirecektir.

Çiftçiler ve girişimciler için tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği konusunda eğitim programları düzenlenmeli ve bu konuda farkındalık yaratılmalıdır. Bu programlar, sürdürülebilir tarım teknikleri, organik tarım uygulamaları ve pazarlama stratejileri gibi konuları kapsamalıdır.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin kalitesini korumak ve uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artırmak için sertifikasyon sistemleri ve kalite kontrol mekanizmaları oluşturulmalıdır. Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları sertifikaları bu alanda önemlidir.

Hükümet tarafından tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği yapan çiftçilere ve işletmelere mali destek ve teşvikler sağlanmalıdır. Bu destekler, tohum, gübre, sulama sistemleri ve işleme tesisleri için kullanılabilir.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin iç ve dış pazarlarda tanıtımı ve pazarlanması için etkili stratejiler geliştirilmelidir. İhracatı teşvik etmek için vergi indirimleri, ihracat kredileri ve pazar araştırma desteği sağlanabilir.

Tıbbi ve aromatik bitkilerin yetiştirilmesinde sürdürülebilir tarım uygulamalarının teşvik edilmesi önemlidir. Bu, toprak sağlığının korunması, biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi ve çevresel etkilerin azaltılması anlamına gelir.

Bu politikaların uygulanması, Türkiye'nin tıbbi ve aromatik bitkiler alanında uluslararası düzeyde rekabet edebilirliğini artıracak ve bu sektörün sürdürülebilir bir şekilde gelişmesine katkı sağlayacaktır.

SEÇİLMİŞ TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLER İÇİN TÜRKİYE VE G-8 ÜLKELERİNİN TİCARET PATERİNİNİN DEĞİŞİMİ

KAYNAKÇA

- Adıyaman Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Raporu (2016). <https://www.ika.org.tr> adresinden 24 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Bayramoğlu, M. M., Toksoy, D., Şen, G. (2009). “Türkiye’de Tıbbi Bitki Ticareti”. *II. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi*, 19-21 Şubat 2009, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta. 89-98.
- Boztaş, G., Avcı, A. B., Arabacı, O., Bayram, E. (2021). “Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Dünyadaki ve Türkiye’deki Ekonomik Durumu”. *Teorik ve Uygulamalı Ormancılık Dergisi*, 1, 27-33.
- Çakal, M. A. (2013). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektörü. T.C. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Araştırma ve Planlama Birimi, TRA1. Erişim: 5 Aralık 2023, <https://kudaka.ka.gov.tr>.
- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. <https://cites.org/eng/prog/medplants> adresinden 5 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org/faostat/en/#data/TCL> adresinden 5 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Geziç, H., Hasdemir, M. (2021). “Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Politika Belgesi 2020-2024”. Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://www.tarimorman.gov.tr> adresinden 5 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Grubel, H. G. Ve Lloyd, (1975). Lloyd. *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*. New York: John Wiley and Sons.
- Karık, Ü., Öztürk, M. (2009). “Türkiye Dış Ticaretinde Tıbbi ve Aromatik Bitkiler”. *Bahçe Dergisi*, 38 (2), 21-31.
- Karık, Ü., Tunçtürk, M. (2019). “Production, Trade and Future Perspective of Medicinal and Aromatic Plants in Turkey”. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 29 (2), 154-163. DOI: 10.18615/anadolu.660316.
- Kırıcı, S. (2015). “Türkiye’de Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Genel Durumu”. *Türktob, Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 15, 4-11.
- Kurt, R., İmren, E. (2018). “Türkiye’deki Önemli Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Endüstri İçi Ticaret Göstergeleri ile Statik ve Dinamik Analizi”. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 20 (3), 548-557.

- Ortadoğu Kalkınma Ajansı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Raporu (2015). Kayseri. <https://www.oran.org.tr> adresinden 5 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Roosta, R. A., Moghaddasib, R., Hosseinic, S. S. (2017). "Export Target Markets of Medicinal and Aromatic Plants". *Journal of Applied Research on Medicinal and Aromatic Plants*, 7, 84-88.
- Yücer, A., Altıntaş, G. (2012). "Türkiye'nin Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Dış Ticareti". *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu*, 13-15 Eylül 2012, Tokat. 55-63.